SCHOPENHAUER

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE

ROMAN YAYINLARI

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE

ISBN 978 - 975 - 385 - 404 - 7
Dizgi ve Düzenleme: Veysel Coşkun
Baskı: Deniz Ofset (Sertifika No: 25001)
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center B Blok Kat: 2 No: 403
Topkapı / Zeytinburnu İstanbul (0-212) 613 30 06

2. Basım Ocak 2014

ODA YAYINLARI TURİZM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Tünel, Kumbaracı Yokuşu 61 Beyoğlu - İSTANBUL
Tel.: (0212) 252 07 63 - 252 87 53 Faks: (0212) 249 79 62

ARTHUR
SCHOPENHAUER

İngilizceden Çeviren:
ELİF YILDIRIM

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE

Zira bizim medeni dünyamız, şövalyelerle, askerlerle, eğitimli insanlarla, avukatlarla, rahiplerle, filozoflarla ve daha bilmediğim başkalarıyla karşılaştığınız büyük bir maskeli balodan başka nedir ki? Fakat göründükleri kişiler değillerdir bunlar, sadece birer maskedirler ve kural olarak da maskelerin arkasında daima servet avcılarıyla karşılaşırsınız... Bir insanın, yaşama başlarken kendini içinde bulacağı maskeli balo hakkında erkenden uyarılması son derece gereklidir.

İNSAN DOĞASI

Fiziksel düzene ilişkin gerçekler çok büyük dışsal öneme sahip olabilirler ama içsel hiçbir önemleri yoktur. Bu ikincisi yani içsel önem, sadece istemin en yüksek evrelerinde nesnelleştirilmesiyle ilgili olan fiziksel ve ahlaki gerçeklere tanınmış bir imtiyazdır. Oysaki fiziksel gerçekler, nesnelleştirme ile ancak en aşağı evrelerinde ilişki içindedir.

Örneğin, şu ana kadar sadece bir varsayımdan ibaret olan bir gerçeği ele alalım: Güneşin eylemliliği ekvatorda termoelektrik üretir; onun ürettiği elektrik yer mıknatıslığı üretir ve üretilen bu mıknatıslık da aurora borealis oluşmasına sebep olur. Dışsal önemi son derece büyük fakat içsel önemi de aynı ölçüde küçük gerçeklerdir bunlar. Öte yandan içsel öneme ait örnekler ise büyük ve gerçek bütün felsefi sistemler tarafından sunulmaktadır. Her başarılı tragedyanın dönüm noktasında hatta insan davranışlarının gözlemlenmesinde dahi onun ahlakı ve ahlak dışılığı, iyi ve kötücül karakteri, en yüksek seviyelerde ortaya konur. Yine de sonuç olarak bunlar, dünyaya dışsal biçimini veren ve nesnelleştirilmesinin en yüksek seviyelerinde onun içsel tabiatını ortaya koyan ifadelerdir.

Dünyanın sadece fiziksel öneme sahip olduğunu ve ahlaki yönden hiçbir öneminin bulunmadığını söylemek düşülebilecek bütün hatalar içinde en büyük ve en tehlikeli olanıdır. Temel bir gaf, zihnin ve karakterin gerçek bir yoldan çıkmışlığı ile aslını isterseniz de hiç kuşkusuz imanın deccalın şahsında kişiselleşmesidir. Yine de her biri de tam aksini ileri süren ve ileri sürdükleri bu varsayımı kendi hayali yollarından kanıtlamaya çalışan sistem olan bütün dinlere rağmen, bu temel hata hiçbir zaman tam anlamıyla ortadan kaldırılamamıştır ve zaman zaman yeniden başını uzatmaktadır, ta ki evrensel gazap, onu bir kez daha bir yerlere saklanmaya mecbur edene kadar.

Fakat hayatın ve dünyanın ahlaki önemini ne kadar kesin bir biçimde hissedersek hissedelim onu açıklamak, aydınlatmak ve bu önem ile dünyanın kendisi arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak, önümüze hayli güç bir görev koyar. Gerçekten de bu görevi gerçekleştirmenin güçlüğü öylesine büyüktür ki bunu mümkün kılmaya sıra geldiği zaman ahlakın, her yerde ve bütün zamanlarda etkin olan tek, gerçek, doğru ve sağlam temelini yol açtığı sonuçlarla beraber sergilemek bana kalmıştır. Ahlakın asıl gerçekleri, benim açımdan öylesine korku verici bir şeydir ki teorimin yerini her an bir başkası alabilir veya bir başka teori tarafından altüst edilebilir.

Yine de benim ortaya koyduğum ahlaki sistem dahi akademik dünya tarafından göz ardı edilmeye devam ettiği müddetçe üniversitelerde geçerliliğini koruyacak olan Kant'ın ahlaki prensibi olacaktır. Çeşitli biçimleri arasında günümüzde en fazla kabul görmekte olanı «insan vakarı»dır. Ancak ben, bu doktrinin saçmalığını *«Ahlakın Temelleri»* adlı tezimde zaten ortaya koymuştum. Dolayısıyla şayet insanın sözde ağırbaşlılığının neye dayandığı sorusu gündeme getirilecek olursa ben, burada sadece bu sorunun cevaplanışının üzerinden uzun bir zaman geçmediğini ve cevabın da ahlak olduğunu ifade etmekle yetineceğim. Bir başka deyişle, insanın ahlakı onun ağırbaşlılığına, ağırbaşlılığı da ahlakına dayanmaktadır.

Fakat bu döngüsel savın haricinde, bana öyle geliyor ki ağırbaşlılık fikri, istemi bu derece günahkâr, zekâsı bu derece sınırlı, bedensel açıdan bu derece zayıf ve dayanıksız olan bir varlığa ancak ironik bir anlamda uygulanabilir. Kavrayışı bir suç, doğumu bir ceza, yaşamı bir iş ve ölümü de bir gereklilik olan bir insan, kendisiyle nasıl gurur duyabilir ki?

Quid superbit homo? Cujus conceptio culpa
Nasci poena, labor vita, necesse mori!

Dolayısıyla Kantçı prensibin yukarıda bahsedilmiş olan biçiminin zıddı olmak üzere ben, aşağıdaki kuralı getiriyorum: «Bir insanla, bu kişi her kim olursa olsun, temas kurduğunuz zaman onun değeri ve ağırbaşlılığına yönelik nesnel bir değerlendirme yapmaya kalkmayın. Onun kötücül istemini, dar anlayış yetisini veya sapkın fikirlerini dikkate almayın. Birincisini yapmak, kolaylıkla ondan nef-

ret etmenize, ikincisini yapmak ise onu hakir görmenize yol açabilir. Bunun yerine dikkatinizi, onun çektiği eziyetler, gereksinimleri, endişeleri ve acıları üzerine yoğunlaştırın. Bunu yaptığınız zaman daima ona karşı bir yakınlık hissedeceksiniz; onun duygularını paylaşacak ve ona karşı nefret veya küçümseme duymak yerine, İncil'in bizi davet ettiği tek duygudaşlığı yaşayabileceksiniz. Nefreti ve küçümsemeyi bastırmanın yolu, kesinlikle bir insanın sözde «ağırbaşlılığı»nı aramaktan değil bilakis ona bir merhamet nesnesi olarak bakmaktan geçmektedir.»

Etik ve metafizik konularda yararlandıkları daha derin görüşlerin bir sonucu olarak Budistler, temel erdemleri değil temel kötülükleri başlangıç kabul ederler. Çünkü erdemler kendilerini ancak kötülüklerin karşıtları veya yadsımaları olarak görünür kılabilir. Schmidt'in *«Doğu Moğollarının Tarihçesi»* adlı yapıtına göre Budist düzende dört tane temel kötülük vardır: Şehvet, tembellik, öfke ve açgözlülük. Fakat tembelliğin yerine gururu koymamız belki de daha yerinde olacaktır. Yine aynı yazarın kıskançlık veya nefretin kötülüklerin beşincisi olarak kabul edildiği *«Eğitici ve İlginç Mektuplar»* adlı eserinde de bu biçimde yer almaktadır. Muhteşem Schmidt'in bu ifadesine yönelik olarak yaptığım düzeltmenin doğruluğu, çevirinin, Brahmanlar ve Budistlerin etkileri altında kaldıkları kesin olan Sufilerin doktrini ile uyum içinde bulunmasıyla da onaylanmaktadır. Sufiler de dört temel kötülük bulunduğunu ileri sürmüşler ve bunları da hayli çarpıcı çiftler biçiminde düzenlemişlerdir: Şehvet, açgözlülükle ve öfke de gururla ilişkili olarak ortaya konmuştur. Bunların karşıtı olan dört temel erdem: İffet ile cömertlik ve nezaket ile alçakgönüllülük.

Ahlak üzerine ortaya konmuş bu derinlemesine fikirleri, Doğulu ulusların yararlandıkları şekilleriyle yani Eflatun'un pek çok kez yinelenmiş olan adalet, cesaret, ılımlı ve bilgelik diyebileceğimiz meşhur temel erdemleriyle mukayese edecek olursak ikincisinin herhangi bir açık, yol gösterici fikri kendine temel almadığı, yüzeysel ve kısmen yanlış olduğu açıkça belli olan alanlardan seçildiği ortadadır. Erdemler, istemin nitelikleri olmak zorundadır fakat bilgelik daha ziyade zekâya atfedilebilecek bir şeydir. Cicero'nun ifadesiyle Temperantia, kesin olmaktan hayli uzak ve belirsiz bir kelimedir ve dolayısıyla da kendisine çok çeşitli anlamlar yüklenmesine olanak

tanımaktadır: Örneğin tedbirli ve sakınımlı veya soğukkanlılığı muhafaza etmek anlamlarına gelebilmektedir. Cesaret ise kesinlikle bir erdem değildir: Kimi zaman, erdemin bir aracı veya hizmetkârı olabilmesine rağmen sadece en büyük kötülüklere hizmet etmeye hazır bulunmaktan başka bir şey değildir. Gerçekte ise cesaret, sadece bir karakter özelliğidir. (Ethics adlı eserinin önsözünde) Geulinx bile Platon'un Erdemleri'ni aşağılamakta ve onların yerine şunları koymaktadır: Çalışkanlık, itaat, adalet ve alçakgönüllülük ki bunların aslında kötü şeyler oldukları da açıkça ortadadır. Çinlilere gelince; onlar, dört temel erdemi şu şekilde tespit etmişlerdir: Duygudaşlık, adalet, edep, bilgelik ve içtenlik. Hıristiyanların erdemleri ise temel olmaktan ziyade teolojiktirler: İman, aşk, ümit.

Kişiliğin ya kıskançlık ya da duygudaşlık özelliği taşıdığını varsayarsak diğerlerine karşı olan temel eğilim, ahlaki erdemler ile insanlığın kötülüklerinin birbirinden ilk defa olarak birbirinden ayrıldığı noktadır. Bu birbirine tamamıyla zıt iki nitelik, her bireyde mevcuttur; zira bireyin kendi kaderi ile başkalarınınki arasında yaptığı o kaçınılmaz kıyastan doğar. Bu kıyasın sonucu onun kendi bireysel karakterini etkiler, bu niteliklerden birini veya ötekini onun bütün eylemlerinin kaynağı ve prensibi kılar. Kıskançlık, sen ile ben arasında daha kalın ve daha güçlü bir duvar inşa ederken duygudaşlık bu duvarı inceltir ve şeffaflaştırır. Daha doğrusu, kimi zaman duvarı bütünüyle kaldırır ve o zaman da ben ile ben olmayan arasındaki ayrım kaybolur.

Bir erdem olarak bahsedilmiş olan kahramanlık daha doğrusu ona temel oluşturan cesaret daha yakından yapılacak bir incelemeyi hak etmektedir. Eskiler, cesareti erdemler, korkaklığı ise kötülükler arasında saymıştır. Fakat Hıristiyan düzeninde yardımseverlik ile sabrı karşılayan ve herhangi bir karşılık içeren fikir bulunmamaktadır. Öğretisi de nefreti ve hatta direnişi bütünüyle yasaklamaktadır. Bunun sonucu olarak da modern çağda cesaret artık bir erdem sayılmamaktadır. Yine de itiraf edilmelidir ki korkaklık da herhangi bir soylu karakterle çok da uyum içindeymiş gibi görünmüyor. Çünkü sadece bir insanın kendi kişiliğine yönelik olarak fazla büyük bir endişeyi açığa vurduğu için.

Böyle olmakla birlikte cesaret, aynı zamanda insanın gelecekte karşısına çıkabilecek daha büyük kötülükleri yok etmek için içinde

bulunulan anı tehdit eden kötülüklerle yüz yüze gelmeye hazır bulunmak olarak da açıklanabilir. Oysaki korkaklık bunun tam tersidir. Fakat bu hazır bulunma durumu sabır ile aynı niteliğe sahiptir. Ki sabır da içinde bulunulan anda mevcut olandan daha büyük kötülüklerin de var olduğuna ve bu kötülüklerden kaçmak veya kendimizi onlara karşı korumak yönünde bulunulacak herhangi bir girişimin de diğerlerinin de üzerimize gelmesine yol açabileceğine yönelik net bir bilinçlilikten oluşur. O halde bir tür sabırdır cesaret ve sabır da bizi hoşgörülü ve özdenetimli kıldığı için bir sabır aracı olarak cesaret en azından erdeme yakındır.

Fakat belki de cesaret, kendisine daha yüksek bir bakış açısından bakıldığını kabul edecektir. Ölüm korkusu her durumda, bir insana en az kendi kişiliğinde olduğu kadar kendisinin dışındaki her şeyde de var olduğuna, dolayısıyla da kişinin ölümünün ona çok az zararının dokunacağına dair ve sadece duyguya dayanan güvence veren tabiat felsefesinde bir noksanlığa da bağlanabilir. Fakat bir insana kahramanca bir cesaret duygusu veren de işte bu güvenceden başka bir şey değildir ve dolayısıyla da okuyucunun *«Ethics-Ahlak»* adlı eserimden hatırlayabileceği gibi cesaret, adalet ve insanlık erdemleriyle aynı kaynaktan gelir. Bunun, konuyu çok üstün bir bakış açısıyla ele almak olduğunu kabul ediyorum. Ayrıca bunun dışında da korkaklığın neden alçaltıcı görüldüğünü ve cesaretin de neden soylu ve yüce bir şey olarak kabul edildiğini yeterince açıklayamıyorum. Ki bundan daha düşük hiçbir bakış açısı, niçin kendi kendisi için her şey ve hatta daha doğrusu kendisinin dünyanın geri kalanının var oluşu için en temel koşul olan sınırlı bir bireyin niçin kendi kendisini korumayı diğer bütün amaçların üstünde tutmaması gerektiğini anlamama olanak tanımıyor. O halde onu sadece faydacılık prensibine dayandırmak, ona metafizik olmayan ve ampirik bir karakter vermek, cesaretin hayli yetersiz bir açıklaması olacaktır. İşte bir keresinde Calderon'un cesarete yönelik olarak şüpheci fakat dikkate değer bir görüş beyan etmesi, daha doğrusu onun gerçekliğini inkâr etmesi de böyle bir sebepten kaynaklanıyor olabilir. Bu inkârı da genç hükümdarına hitap eden yaşlı ve bilge bakan tarafından seslendirilmiştir: «Yine de,» diye belirtir gözlemini. Tabii korku sonuçta hep aynı şekilde etki eder, bir insan

görülmesine izin vermeyecek kadar cesur olabilir ki işte cesareti oluşturan da budur.

Que aunque el natural temor
En todos obra igualmente
No mostrarle es ser valiente
Y esto es lo que hace el valor[1]

Daha önce bahsetmiş olduğum eskiler ile modernlerin bir erdem olarak cesarete yönelik görüşleri arasındaki farklara gelince hatırlanmalıdır. Ki eskilerin erdemden anladıkları kendi içinde övgüye değer ahlaki veya fiziksel ve belki sadece fiziksel olsun her türden mükemmellik veya nitelik olmuştur. Fakat Hıristiyanlar, yaşamın temel eğiliminin ahlaka yönelik olduğunu dolayısıyla da sadece ahlaki üstünlüğün erdem kavramıyla bağdaştırılabileceğini ortaya koymuştur. Ancak daha önceki dönemlerde erdeme yüklenen anlamları eski Latince uzmanları ve ayrıca İtalyan yazarları tarafından, *virtuoso* kelimesinin o çok iyi bilinen anlamında da ortaya konduğu üzere yine de kullanılmayı sürdürmüştür. Öğrencilerin dikkati de bilhassa eskiler arasında erdem fikrinin bu daha geniş kapsamlı anlamlarına çekilmelidir. Aksi halde kolaylıkla gizli bir kafa karışıklığı kaynağı durumuna düşebilirler. Ben, bu amaca hizmet edecek şekilde Stobaeus tarafından bizim için muhafaza edilmiş iki bölümü tavsiye edebilirim. Bunlardan bir tanesinin vücudunun her organının zindeliğinin bir erdem kabul edilmesi gerektiğini ileri süren Pisagorcu filozof Metopos'a ait olduğu ortadadır. Diğerleri ise erdemi iyi ayakkabılar yapan bir ayakkabıcı olarak tanımlamaktadır. Bu aynı zamanda, neden eskilerin ahlaki düzeninde erdem ve kötülük olarak bahsedilen şeylerin bizim ahlaki düzenimizde kendine yer bulamamasını açıklamaya da yardımcı olabilir.

Erdemler arasında Cesaret'in yeri, tartışmalı bir konudur, aynı durum açgözlülüğün kötülükler arasındaki yeri için de geçerlidir. Ancak yine de bu kelimenin, Latince avaritia kelimesinin en yaygın anlamı olan hırs ile karıştırılmaması gerekmektedir. O halde gelin,

(1) La hija del Aire, Pt. II., Jorn. 2.

açgözlülüğün yanında ve karşısında olan düşünceleri sıralayalım, inceleyelim. Sonra da bırakalım son değerlendirmeyi her insan kendi adına yapsın.

Bir yandan da açgözlülüğün bir kötülük sayılmayacağı fakat müsrifliğin bunun tam tersi olduğu ileri sürülmektedir. Savurganlık, içinde bulunulan zamanın, sadece düşüncede var olan ve bunun için de hiçbir önemi olmayan geleceğe kıyasla bedensel yönden sınırlı olmasından ileri gelir. Bedensel zevklerin de olumlu veya gerçek bir değere sahip olduğu yanılsamasına dayanır. Dolayısıyla da gelecekteki gereksinimler ve sefalet, savurganlığın satın aldığı boş, uçucu ve çoğu kez de imgesel olmaktan öteye geçmeyen zevklerin bedelidir. Aksi halde boş, budalaca kibrini kendisine gizliden gizliye kıs kıs gülen veya alaylı alaylı bakanların ve ihtişamını kıskananların yaltaklanmalarıyla besleyecektir. Dolayısıyla savurgandan o sanki bir vebalıymış gibi uzak durmamız ve onun bu zayıflığını keşfeder etmez onunla olan ilişkimizi artık tümüyle kesmemiz gerekmektedir. Çünkü daha sonra müsrifliğin kaçınılmaz sonuçları görülmeye başlanınca ne bunlara katlanması için ona yardım etmek ne de Atinalı Timon'un arkadaşlarından biri rolünü oynamak zorunda kalalım.

Benzer şekilde talihin kendisine sunduklarını budalaca savuran bir kimsenin şayet tesadüfen kendisine onu muhafaza etme olanağı tanınırsa başkasının gelirine zarar vermeyeceği de beklenmemelidir. Hatta Sallustus sui profusus ile alieni appetensi[2]yi hayli yerinde olarak aynı sınıfa dahil etmiştir. Bu yüzden de savurganlık sadece yoksulluğa değil aynı zamanda suça da sürükleyecektir insanı ve paralı sınıflar arasındaki suçlar da daima savurganlığın bir neticesidir. Dolayısıyla da Kuran, pek haklı olarak bütün savurganların «şeytanın kardeşleri» olduğunu ilan etmektedir.

Fakat savurganlığın ardı sıra getirdiği şey de bolluktur ve bolluk da ne zaman kötü karşılanan bir şey olmuştur ki? O halde iyi sonuç veren iyi bir kötülük olmalıdır bu. Açgözlü insan, bütün zevklerin sadece yaşanışları sırasında olumsuz ve bir dizi zevkten oluşan bir mutluluğun da bir chimaera[3] son derece gerçek ve olumlu olan

(2) Latince: Kendi malını saçıp savurma, başkalarınınkini kıskanma. (Ç.N.)

(3) Ejderha. (Ç.N.)

şeyin de acılar olduğu ilkesini takip eder. Dolayısıyla açgözlü insan ikincisinden kendisini daha iyi koruyabilmek için birincisinden feragat eder ve böylelikle de onun takip ettiği kural, katlan ve tahammül et –sustine et abstinc– olur. Ve dahası kendisinin başına gelebilecek talihsizliklerin nasıl da tüketilemez ve tehlikeli yolların nasıl da sayılamayacak kadar çok olduğunu bildiği için eğer mümkünse etrafını üç katlı bir koruma duvarı ile çevirebilmek için bunlardan uzak durmanın yollarını arttırır. O halde felakete karşı tedbirin hangi noktada abartılmaya başladığını kim söyleyebilir? Kaderin kötülüklerinin ulaşabileceği sınırı kim biliyorsa o kişi ve şayet tedbir abartılsa bile bunun sonuçları sadece onları abartan kişiye dokunabilecek bir hatadır bu, başkalarına değil. Eğer kendisi için biriktirdiği hazinelere hiçbir zaman gereksinim duymayacak olsa bile bunlardan bir gün tabiatın tedbirden daha az kazandırdığı başkaları yararlanacaktır. O zamana kadar da onun dolanımdaki paradan payına düşeni çekmesinin bir zararı olmayacaktır. Çünkü bir tüketim maddesi değildir para; sadece bir insanın fiilen sahip olabileceği değerli şeyleri temsil etmektedir. Kendi başına bir anlam ifade etmeyen madeni paralar aslında sadece birer sayaçtır, değerlerini temsil ettikleri şeyler meydana getirir ve onun temsil ettiği bu şeyler de dolanımdan çekilemez zaten. Üstelik o parayı saklayarak dolanımda kalanın değerinin de tam olarak aynı miktarda artmasına sebep olunur. Kaldı ki şayet söylendiği gibi durum, cimrilerin pek çoğunun parayı kendinden ötürü sevdikleri biçiminde olsa dahi savurganların çoğunun da harcama ve saçıp savurmayı daha iyi bir nedenden ötürü sevmedikleri de bir o kadar doğrudur. Bir cimriyle dostluk etmek sadece tehlikesiz değil büyük üstünlükler sağlayabilecekleri için aynı zamanda kârlı bir şeydir de. Çünkü hiç şüphesiz ki cimrilere en yakın ve onlar için en değerli kişiler, onların ölümleri halinde, ömürleri boyunca sadık kaldıkları kendi kendini sınırlama prensibinin meyvelerini toplayacak olan kişilerdir. Fakat büyük gereksinim durumlarında yaşarken de onlardan bir şeyler beklenebilir. Her halükârda, her zaman için ondan, varını yoğunu kaybetmiş ve kendisi çaresiz ve borç batağında olan bir kişiden ümit edilebileceğinden daha fazla şey ümit edilebilecektir. Mas da el duro que el desnudo der bir İspanyol atasözü; katı bir kalbi olan insan boş bir para kesesine sahip olan insandan daha fazla şey

verecektir. Bütün bunların neticesi de açgözlülüğün ahlaken bir kötülük olmadığıdır.

Öte yandan, açgözlülüğün, bütün kötülüklerin en mükemmel örneği olduğu da söylenebilir. Fiziksel zevkler bir insanı doğru yoldan çıkardığı zaman, hataya düşen şey onun şehvani tabiatı, benliğinin hayvani kısmıdır. O, bu zevklerin cezbedici yanları tarafından ayartılır; içinde bulunduğu anın etkisine teslim olmuştur ve neticelerini düşünmeksizin hareket etmektedir. Öte yandan, eğer o, yaş veya bedensel zayıflık yüzünden hiçbir zaman terk edemediği kusurların onu terk etmesi ve fiziksel zevkler için takati kalmaması nedeniyle bu noktaya ulaşmışsa ve bu yüzden açgözlülüğe sarılıyorsa o zaman zihinsel arzu maddi arzunun yerini almış demektir. Bu dünyanın bütün iyi şeylerini temsil eden, bu noktada bütün bu iyi şeylerin soyut hali olan para, şimdi soyut olarak bencillik olan tenin bütün ölü ve körelmiş şehvetleriyle aşırı derecede gelişmiş kuru bir gövde haline gelmektedir. Onlar, Mammon[4] sevgisinde yeniden hayata dönmektedir. Duyuların geçici zevki iyice düşünülüp hesaplanmış olan para tutkusuna dönüşmüştür ki onun hedeflediği şey de tabiatı itibarıyla sembolik ve tıpkı onun gibi yok edilemezdir.

Dünyevi zevklerin bu inatçı sevgisi, kendisinden çok daha uzun ömürlüdür. Bu bütünüyle iflah olmaz günah, tenin incelmiş ve yücelmiş arzusu içinde bütün tutku ve şehvetlerin yoğunlaştığı ve tek tek parçalara yönelik genel bir fikri temsil eden soyut bir biçimdir. Dolayısıyla tıpkı savurganlığın gençliğe ait bir kötülük olması gibi açgözlülük de yaşlılığa ait bir kötülüktür.

Burada ortaya konan lehte ve aleyhte tartışmalar (disputatio in utramque partem) kesinlikle bizi Aristoteles'in juste milieu[5] ahlakına götürmek için tasarlanmıştır. Bu aynı zamanda aşağıdaki düşünce tarafından da desteklenen bir çıkarımdır.

Her insani mükemmeliyet, geride bırakmakla tehdit ettiği bir kusurla ilgilidir. Aynı zamanda her kusurun bir mükemmeliyet ile ilgili olduğu da doğrudur. Dolayısıyla eğer, sık sık gerçekleştiği üzere, bir insan hakkında bir hata yaparsak, bunun nedeni, o kişiyle olan tanışıklığımızın başlangıcında onun kusurlarını ilgili oldukları mü-

(4) Servet, hırs, açgözlülük; zenginlik tanrısı. (Ç.N.)

(5) Orta yol. (Ç.N.)

kemmeliyet türleriyle karıştırmamız olacaktır. İhtiyatlı adam, bize bir korkakmış gibi gelecektir; tutumlu insan bir cimri, savurgan insan ise cömert biri olarak görünecektir; kaba bir dost sanki dürüst ve içten, gözünü budaktan sakınmayan birisi ise soylu bir özgüvenle hareket ediyormuş gibidir ve bu örnekler böylece sürer gider.

Hiç kimse, insanlar arasında şu baştan çıkarıcı varsayıma tekrar tekrar kabule zorlandığını hissetmeksizin yaşayamaz: Ahlaki bayağılık ve zihinsel yetersizlik, birbiriyle yakın bir ilişki içindedir, sanki doğrudan tek bir kökten fışkırıyormuş gibidirler. Ne var ki ben, bunun doğru olmadığını başyapıtımda (Bkz. İkinci cilt, bölüm 19) ayrıntılarıyla ortaya koymuştum. Bunların, böylesine yakından bir ilişki içindeymiş gibi görünmeleri, ikisinin de hayli sık olarak birlikte bulunmalarından kaynaklanır. Bu durum da sanki ikisinin de kolaylıkla tek bir çatı altında yaşamaya zorlanabileceklermiş gibi çok sık gerçekleşmesiyle açıklanabilir. Ama aynı zamanda bunların birbirlerinin karşılıklı çıkarlarını kolladıkları da inkâr edilmemelidir. Pek çok insanın sergilediği o tatsız manzarayı ortaya çıkaran ve dünyanın ne şekilde devam ediyorsa o şekilde dönüp durmasını sağlayan şey de budur. Akıldan yoksun bir adam, çok muhtemeldir ki kendi hainliğini, alçaklığını ve kötülüğünü ortaya koyacaktır; halbuki zeki bir insan, bu nitelikleri daha iyi nasıl saklayabileceğini bilecektir. Ve diğer yandan kalbinin sapkınlığı, bir insanı, aklının rahatlıkla kavrayabileceği gerçekleri görmesini kim bilir ne kadar sık engellemektedir...

Yine de hiç kimse övünmesin. Nasıl ki isterse en büyük dehalardan birine sahip olsun her insan herhangi bir bilgi alanında, hangisi olduğunun hiç önemi yok, hayli kesin sınırlamalarla karşı karşıyadır ve dolayısıyla da esas itibarıyla huysuz ve budala insan yığınlarıyla müşterek bir kökene sahip olduğunu ortaya koyar. Tıpkı bunun gibi her insan tabiatında müspet anlamda kötü olan bir şey de barındırır. En iyi daha doğrusu en soylu karakter bile zayıflıkla malul bağımsız hareketleriyle şaşırtır bizi. Böylece sanki bir dereceye kadar kötülüğün, daha doğrusu zalimliğin her bireyinde bir dereceye kadar mevcut olduğu insan ırkıyla olan akrabalığını bildirir. Çünkü tam da içindeki bu kötülüğün gücü, bu kötü prensibin gerekliliği aracılığıyla bir insan olmuştur. Ve ki dünya, bendeki berrak aynanın gösterdiği gibiyse eğer bu yine aynı nedenden dolayıdır.

Fakat bütün bunlara rağmen, tek bir insan ile diğeri arasındaki fark dahi ölçülemeyecek kadar büyüktür ve pek çok insan bir başkasını gerçekte olduğu gibi görebilseydi eğer dehşete kapılırdı. Ah, bir ahlak Asmodeus[6]'u için sadece gözdelerine çatıları ve duvarları şeffaf hale getirmek değil aynı zamanda ikiyüzlülük, düzenbazlık, yalancılık, gösteriş, sahtecilik ve hilekârlığın ve her türlü şeyin üzerine kapatılan örtüsünü sıyırıp atmak, dünyada gerçek dürüstlükten ne kadar az kaldığını ve çoğu kez en az beklendiği yerde dahi dışarıdan erdemli görünen bütün işlerin arkasında gizlice ve en içsel derinliklerde günahkârlığın ve ahlaksızlığın pusuda beklediğini göstermek! Sadece bu nedenden ötürü daha iyi türden pek çok insan kendilerine dört ayaklı dostlar edinmiştir: Zira dürüst yüzlerine en küçük bir güvensizlik duymaksızın bakabilecekleri köpekler olmasaydı eğer, bitmek tükenmek bilmez ikiyüzlülükler, sahtekârlıklar ve kötülükler karşısında nasıl kendini rahatlatabilirdi insanoğlu?

Zira bizim medeni dünyamız, şövalyelerle, askerlerle, eğitimli insanlarla, avukatlarla, rahiplerle, filozoflarla ve daha bilmediğim başkalarıyla karşılaştığınız büyük bir maskeli balodan başka nedir ki? Fakat göründükleri kişiler değillerdir bunlar; sadece birer maske ve kural olarak da onun arkasında daima servet avcılarıyla karşılaşırsınız. Örneğin birisi maksatlı olarak barodan elde ettiği ve sadece bir başkasını daha sağlam ve kesin bir biçimde hezimete uğratabileceği hukuk maskesini geçirir yüzüne; bir başkası aynı niyetle yurtseverlik ve kamu yararı maskesini seçer; bir üçüncüsü ise din veya öğretide arılık ilkesini benimser; birçokları ise her türlü amaç için zaten felsefe hatta insanseverlik maskelerini ve benim bilmediğim daha başkalarını geçirmiştir yüzüne. Kadınlar, nispeten daha önemsiz seçimler yapar. Kural olarak da ahlak, alçakgönüllü, evcimenlik ve uysallık maskelerinden istifade ederler. Ardından da tıpkı domino taşları gibi kendilerine belirli herhangi bir karakter atfedilemeyecek genel maskeler gelir. Bunlara her yerde rastlanabilir: İnsanların iddia ettikleri nezaket, duygu paylaşmada içtenlik, yüze gülen dostluk bu türe dahildir.

(6) Apokrifik Tobit kitabında işi, yeni evlilere hainçe planlar tasarlayıp kurmak ve büyük felaketlerle onları birbirinden ayırmak olan uğursuz şeytan. (Ç.N.)

Bütün bu maskeler kural olarak daha önce de belirttiğim gibi imalat, ticaret veya spekülasyon için bürünülmüş birer görüntüden başka bir şey değildir. Bu bakımdan dürüst bir sınıf olarak sadece tüccarların adı anılabilir. Kendilerini oldukları gibi dışavuran biricik insan topluluğu onlardır. Onlar maske takmaksızın dolaşırlar, dolayısıyla da toplum katmanları arasında daha mütevazı bir yer işgal ederler.

Bir insanın hayata adım atar atmaz kendisini içinde bulacağı maskeli balo hakkında haberdar edilmesi son derece önemlidir. Zira aksi halde pek çok şeyi anlamakta ve onlara katlanmakta başarısız olunabilir. Hatta kafası tamamıyla karışan insan, kalbi daha iyi bir hamurdan imal edilmiş birinden her zaman için daha uzun ömürlü olacaktır. Et meliore luto finxit praecordia Titan.(7)

Alçaklığın gördüğü himaye, erdemlerin, en nadir rastlanan ve en büyük olanlarının dahi uğradığı ihmal, hep aynı mesleğin mensuplarının ellerinden gelir; gerçeğe ve büyük yeteneklere karşı duyulan nefret, bilim insanlarının kendi sahalarındaki cehalet; gerçek mamullerin neredeyse her zaman aşağılanması ve sahtelerinin rağbet görmesi böyle bir şeydir. Bu yüzden bırakalım da gençler, bu maskeli baloda elmaların balmumundan, çiçeklerin ipekten, balıkların mukavvadan yapıldığını ve her şeyin ama her şeyin birer oyuncak ve ufak zırvalıktan ibaret olduğunu öğrensinler. Sonra birbirleriyle ciddiyetle iş yapma kararlılığında olduklarını zannedebileceği iki insandan birinin sahte mallar tedarik ettiğini ve diğerinin de sahte parayla ödeme yaptığını görsünler.

Fakat üzerinde düşünülmesi gereken daha ciddi meseleler ve kaydedilmesi gereken daha kötü şeyler de var. Gerçekte vahşi ve korkunç bir hayvandan başka bir şey değildir insan. Biz, onu evcilleştirilmiş ve dizginlenmiş haliyle tanıyoruz ki uygarlık dediğimiz şey de budur. Bu yüzden de arada bir gerçek tabiatı ortaya çıkarsa dehşete kapılıyoruz. Hukukun ve düzenin prangaları ve zincirleri ne zaman ve nerede çözülüp yerini anarşiye bırakacak olsa kendi kendisini bütün çıplaklığıyla ortaya koyar o. Fakat bu konuda bilgi sahibi olmak için de anarşinin gelmesini beklemek gereksizdir.

(7) Latince: Kalbi titan tarafından daha iyi balçıktan yaratılmıştır. Juvenalis, Sat. XVIII, 34. (Ç.N.)

Eski ve yeni yüzlerce kayıt, insafa gelmez zalimliğinde insanın bir kaplan ve bir sırtlandan hiç de aşağı kalır bir yanının olmadığının kanıtlarını ortaya koymuştur. Buna yönelik en güçlü örneği Birleşik Devletler'deki kölelik ve uluslararası köle ticareti: Britanyalı Anti-slavery Society'nin Amerikan Society'nin sorduğu sorulara karşılık yayımladığı *«Cevaplar»* adlı yayın temin eder bize. Bu kitap, insan ırkına karşı işlenmiş en ağır suçlardan birini oluşturmaktadır. Bu caniliği hiç kimse dehşete kapılmaksızın ve birkaç damla gözyaşı dökmeksizin okuyamaz. Çünkü kölelerin bu içler acısı sefil durumları veya genel anlamda insan zalimliği hakkında her ne işitmiş, her ne hayal etmiş veya düşünmüş olursa olsun insan kılığına bürünmüş bu iblislerin, bu dar kafalı, kilise tutkunu, Şabbat yasalarına titizlikle söylenen alçakların ve özellikle bunların arasındaki Anglikan rahiplerin güç ve şiddetle şeytani pençelerini geçirdikleri masum siyahi kardeşlerine uygun gördükleri davranış okudukları zaman düşündükleri, hayal ettikleri bu şeylerin bir hiç seviyesinde kaldığını göreceklerdir.

Bir diğer örneği, Tschudi'nin Perulu askerlerin, subaylarının ellerinden çektiklerinin anlatıldığı *«Peru Seyahatleri»*nden verelim. Yine aynı şekilde MacLeod'un *«Doğu Afrika'ya Yolculuklar»* adlı eserinde de Portekizlilerin, Mozambik'te kölelerine karşı gösterdikleri insanın kanını donduran ve şeytanca zalimlikten söz edilmektedir. Fakat örnekler için Yeni Dünya'ya, gezegenimizin diğer ucuna kadar gitmeye hiç gerek yok. 1848 yılında, İngiltere'de sadece bir tek değil fakat kısa bir dönem içerisinde yüzlerce olayda; bir kocanın karısını ya da karısının kocasını ya da her ikisinin birleşerek çocuklarını öldürdükleri veya aç bırakarak veya kötü muamele ederek onları işkenceler içinde ağır ağır ölüme terk ettikleri ve bunları da sadece ölüm ihtimallerine karşı Defin Cemiyetleri'ne yaptırdıkları, sigortasının parasını alabilmekten başka hiçbir amaç gütmeksizin yaptıklarına tanık olundu. Bu amaçla birden fazla sayıda hatta aynı anda yirmi değişik cemiyete sigorta ettirilmesine sık sık rastlanıyordu.

Bu türden haberlerin ayrıntıları, gerçekten de insanlığın suç sicillerinin en karanlık sayfalarına aittir. Fakat unutulmaması gerekir ki insanın en tabii ve içsel karakteridir bu ve bu ve buna benzer

şeyler. Panteistlerin bu mükemmellik tanrısından türemişlerdir. Her insan, içinde en başta ve en önde muazzam boyutlarda bir bencillik barındırır ki günlük hayatta küçük ölçekte ve tarihin sayfalarında da büyük ölçekte ortaya konduğu üzere hak ve adaletin sınırlarını en büyük özgürlükle ihlal eder. Avrupa'da kabul edilen bir güç dengesi gereksinimi, muhafazasının üzerine titrenmesinden de anlaşılacağı gibi insanın, yanında kendisinden daha zayıf bir insanı görür görmez şaşmaz bir biçimde üzerine çullanan bir av hayvanından farkı olmadığını ortaya koymuyor mu? Ve günlük hayatın ilişkileri içinde de aynı şey geçerli değil midir?

Fakat tabiatımızın o sınır tanımaz bencilliğinin üzerine her insanın yüreğinde az veya çok tıpkı bir yılanın dişi üzerinde toplanmış zehir gibi nefret, öfke, kıskançlık, kin ve kötülük toplanmıştır. Tüm bunlar, zehirlerini akıtmak ve sonra da tıpkı zincirlerinden boşanmış bir şeytan gibi esip gürlemek için sadece bir fırsat beklemektedir. Şayet bir insan, patlamak için büyük bir fırsat bulamayacak olursa en küçüğünden bile yararlanmak için tereddüt etmeyecek ve hayal gücünün de büyük yardımıyla onu büyüttükçe büyütecektir. Bu fırsat ne kadar küçük olursa olsun onun öfkesini ayaklandırmak için yeterli gelecektir:

Quantulacunque adeo est occasio, sufficit irae[8]

Juvenalis, sat.13, 183.

Daha sonra da onu götürebildiği yere kadar götürecektir. «Birine kinini kusmak» adı altında bilinen böylesi patlamaları günlük hayatımızda hayli sık görmekteyiz. Böylesi patlamalar hiçbir muhalefetle karşılaşmadığı takdirde patlamayı yapan kişinin sonradan kendini belirgin derecede daha iyi hissettiği de gözlenmiş olmalıdır. Beraberinde zevk de getirmeyen hiçbir öfkenin olmayacağı Aristoteles tarafından dahi kaydedilmiş bir gerçektir. (Retorik, I. 11; II, 2. Ç.N.) Yeri geldiği zaman Homeros'tan öfkenin baldan daha tatlı olduğunu belirten bir bölümü de alıntılamıştır. Fakat sadece öfkede değil tıpkı akut bir hastalığın kronik bir hastalıkla ilişkisine benzer

(8) Ne kadar küçük olursa olsun herhangi bir vesile bizi öfkelendirmeye yeter. (Ç.N.)

bir ilişki içinde bulunan kin ve nefretle de insan kendini en büyük zevklere kaptırabilir.

Now hatred is by fa rthe longest pleasure.
Men love in haste but they detest at leisure.[9]

Byron, Don Juan, can. XIII, st. 6.

«Gobineau, Essai sur l'inégalité des races humaines»[10] adlı eserinde insanı l'animal méchant par excellence[11] adlandırmışlardır. İnsanlar, bunu çok kötü kabul ederler çünkü kendilerinin bam tellerine dokunulmuş hisseder. Fakat o, bunu söylerken son derece haklıdır. Çünkü insan sadece zarar vermiş olmaktan başka bir amaç gütmeksizin başkalarına acı veren tek hayvandır. Diğer hayvanlar, açlıklarını gidermek ya da bir mücadelede üstünlük sağlamak söz konusu olmadıkça bunu asla yapmazlar. Şayet kaplan, örnek gösterilerek onun kendisinin yiyeceğinden daha fazlasını öldürdüğü ileri sürülecek olursa buna karşı söylenecek şey, kaplanın da avını sadece yemek amacıyla öldürdüğü ve durumunun Fransızca deyimde ifade edildiği gibi ses yeux plus grand que son stomac[12] oluşudur. Hiçbir hayvan, bir diğerine sadece işkence etmiş olmak amacıyla işkence etmez ama insan yapar bunu. Ve işte onun karakterindeki safi hayvani olandan çok daha kötü olan şeytani özelliği de bu oluşturur. Ben, daha önce bu konuyu en geniş anlamda ele almıştım ama bu durum, en küçük şeylerde bile kendini ortaya koymaktadır ve her okuyucu da bunu günlük hayatta gözlemleme şansına sahiptir. Örneğin, birlikte güzelce oynayan iki küçük köpek yavrusunu ele alalım. Üç veya dört yaşlarında küçük bir çocuğun onların oyununa iştirak ettiğini var sayalım. Onlara bir sopa veya değnekle vurmaya kalkışmaması ve l'animal méchant par excellence olarak kendini daha o yaşında ortaya koyması neredeyse kaçınılmaz bir şeydir. Hayli yaygın olan kızdırma ve şaka yapma

(9) Şimdi nefret bütün zevklerin açık ara en büyüğüdür. İnsanlar, aceleyle sever fakat boş zamanlarında nefret ederler. (Ç. N.)

(10) (Fr.) İnsan ırklarının eşitsizliği üzerine deneme. (Ç.N.)

(11) (Fr.) Kelimenin tam anlamıyla kötülükçü bir hayvan. (Ç.N.)

(12) Gözleri midesinden daha büyük. (Ç.N.)

sevgisi de aynı kaynağa götürebilir bizi. Örneğin bir insan, eğer herhangi bir müdahale veya başka herhangi bir önemsiz rahatsızlık karşısındaki hoşnutsuzluğunu dile getirirse sırf bu sebepten ötürü içindeki l'animal méchant par excellence'yi ortaya koymayacak insan neredeyse yoktur. Bu o kadar kesin bir şeydir ki insanın en önemsiz kötülük veya uygunsuzluklar karşısında dahi rahatsızlığını dile getirmemeye özen göstermesi gerekir. Öte yandan bir insan önemsiz herhangi bir şeyden elde ettiği hazzı da açıklamamaya aynı derecede özen göstermelidir. Bir mahkûm zahmetli çabalar neticesinde bir örümceği evcilleştirmeyi başarıp da onu seyretmeyi kendine bir zevk haline getirecek olduğunda nasıl ki bunu gören gardiyanlar, örümceği derhal ayaklarının altında eziverecek olursa diğer insanlar da tıpkı bu şekilde davranacaktır: L'animal méchant par excellence. İşte bütün hayvanların içgüdüsel olarak bir insanın, bir l'animal méchant par excellence'nin görüntüsünden hatta izinden bile korku duymasının nedeni budur. Hayvanlar, içgüdülerinde yanılgıya düşüyor da değillerdir. Bu durumun onlara ne bir faydası ne de zararı dokunma ihtimali vardır. Çünkü sadece zevk için hayvanları avlayanlar sadece insanlardır.

O halde, her insanın kalbinde sadece esip gürlemek için bir fırsat bekleyen, başkalarına acı verme arzusu duyan hatta şayet yoluna çıkacak olurlarsa onları hiç gözünü kırpmaksızın öldüren vahşi bir hayvanın yattığı kesin bir gerçektir. Bütün savaş ve kavga tutkularının kökeninde yatan şey de budur. Onu evcilleştirmek ve bir dereceye kadar kontrol altına almak için zekânın, onun bu işle görevlendirilmiş bakıcısının daima yapacak pek çok işi vardır. İnsanlar, şayet isterlerse, bunu insan tabiatının radikal kötülüğü olarak da adlandırabilir. Hiç değilse, bir izah getirme yerine onu sözcüklerle ifade etme arayışı içinde olanların işine yarayacak bir deyimdir bu. Ne var ki ben yine de bunun, varoluşun daimi acılarıyla gittikçe daha çok acılaşmış bir yaşama isteminin kendi acılarını, başkalarına acı çektirerek hafifletme arayışı olduğunu düşünüyorum. Fakat bu şekilde insan, kendi benliğindeki gerçek zalimlik ve kötülüğü de gittikçe daha fazla besler. Buna şu gözlem de ilave edilebilir: Kant'a göre madde nasıl ki ancak genişleyen ve daralan güçlerin çatışmasıyla ayakta durabiliyorsa insan toplulukları da ancak nefretin veya öfkenin veya korkunun çatışmasıyla kendini devam ettirebilir.

Zira hepimizin hayatında tabiatımızın kötülüğünün şayet kendisini belli sınırlar içinde tutacak uygun bir korkusu olmasa bizi birer katil olmaya yöneltecek anlar olmuştur. Yine de bu korku, insanı eğer içinde bu öfke pusuda hazır beklemeseydi her çocuğun eğlencesi ve alay konusu yapmaya yeterdi.

Fakat schadenfreude yani başkalarının başına gelen talihsizliklerden duyulan haince bir zevk, insan tabiatındaki en kötü özellik olma niteliğini korur. Zalimlikle benzerliği hayli fazla olan bir histir bu ve doğruyu söylemek gerekirse ondan ayrılışı sadece teorinin pratikten ayrılışı gibidir. Genellikle de onun tam zıddı ve bütün gerçek adalet ve iyilikseverin hakiki kökeni olan merhametin yerini aldığı söylenebilir.

Kıskançlık da merhametin tam zıddıdır. Fakat başka bir anlamda yani kıskançlık, başkasının felaketinden duyulan zevkin tam zıddı olan bir sebepten dolayı meydana gelir. Bir yanda merhamet ile kıskançlık arasındaki zıtlık diğer yanda ise başkasının felaketinden alınan zevk ile merhamet temelde bunları ortaya çıkaran nedenlere dayanır. Kıskançlık durumunda onu uyandıran sebebin doğrudan etkisini sonuç olarak hissederiz. Kıskançlık her ne kadar kınanabilir bir duygu olsa da onda bir tür özür ve genel olarak da insani bir nitelik olduğunu işte bu yüzden kabul edebiliriz. Oysaki başkasının felaketinden alınan zevk, şeytani bir şeydir ve onun alayları cehennemde atılan bir kahkahaya denktir.

Dediğim gibi, felaketten alınan zevk, merhametin alması gereken yeri alır. Kıskançlık ise aksine sadece merhamete destek eden bir şeyin bulunmadığı veya daha doğrusu tam tersi yönde bir desteğin bulunduğu durumlarda ortaya çıkar ve onun tam zıddı olarak insanın kalbinde belirir. Bu yüzdendir ki buraya kadar hâlâ insani bir duygu sayabiliriz kıskançlığı. Daha doğrusu, korkarım ki bu duygudan tamamıyla sorumlu kimse bulunmamaktadır dünyada. Çünkü bir insanın birtakım şeylerden yoksunluğunu, onlara sahip başka birinin onlardan aldığı zevk karşısında daha da acı bir biçimde hissetmesi son derece tabii hatta kaçınılmazdır. Fakat bu, kendisinden daha mutlu olan insana karşı bir nefret uyandırmamalıdır içinde. Ancak yine de gerçek anlamda kıskançlığı meydana getiren şey de bu nefretten başkası değildir. Bir insan herhangi bir şey için kıskançlık duyacaksa eğer bu duygunun ortaya çıkma nedenleri

arasında en düşük olasılığa sahip bulunanı kader veya şans veya bir başkasının koruma ve iyilik değil tabiat vergisi olacaktır. Çünkü bir insanda içsel olan, doğuştan gelen her şey, metafizik bir temele dayanır ve en yüksek türden bir uygunluğa sahiptir. Deyim yerindeyse bunlar, ona Tanrısal iyilik tarafından bahşedilmiştir. Fakat ne yazıktır ki kıskançlığın en uzlaşmaz olduğu nokta da kişisel üstünlükler durumudur. İşte bu yüzden zekâ hatta deha her nerede gurur ve cesaretle dünyayı değersiz görebilecek bir pozisyonda değilse o zaman kendi var oluşu için özür dilemeksizin dünya üzerinde varlığını devam ettiremez.

Bir başka deyişle şayet kıskançlık uyandıran şeyler sadece zenginlik, statü veya güç ise çoğu zaman bencillikle denetim altına alınır. Bunun sebebi zaman zaman kıskançlık objesi olan kişiden yardım, destek, söz geçirme, gözetme, koruma, başarı ve benzeri şeylerin ümit edilebileceği veya en azından o kişiyle ilişki kurarak onun üstünlüğünün yansıyan ışığından kıskanan kişinin de kendisine bir şeref unvanı çıkarabileceğinin algılanmasıdır. Yine burada kıskanılan kişinin bütün üstünlüklerine günün birinde kendisinin de ulaşabileceği umudu vardır. Diğer yandan, kadınlardaki güzellik veya erkeklerdeki zekâ gibi doğrudan tabiatın bahşettiği ve kişisel üstünlüklere yönelmiş kıskançlıkların şu ya da bu biçimde teselli-si veya umudu yoktur. Dolayısıyla da geriye bu ayrıcalıklara sahip olan kişiye karşı acı ve uzlaşma kabul etmeyen bir kin beslemekten başka yapacak bir şey kalmaz ki beslenebilecek biricik arzu ondan intikam almak olur.

Fakat burada da kıskanan kişi, kendisini talihsiz bir durumda bulacaktır. Ki bunların ondan geldiği öğrenilir öğrenilmez yaptığı bütün hamleler gücünü yitirir ve etkisiz kalır. Dolayısıyla da bu kişi sanki gizli günahmış gibi özenle saklar duygularını. Böylelikle de kendisi farkına varmaksızın kıskançlık objesi olan kişiyi yaralayabilmek için kullandığı yöntemleri gizleyip maskelemek uğruna hilelerin, oyunların ve sahteliklerin iflah olmaz bir mucidi haline gelir. Örneğin, sanki onun kalbini yiyip bitirmekte olan kişisel üstünlüklerine hiç aldırış etmiyormuş gibi ilgisiz bir biçimde davranır. Bunları ne görecek ne bilecek ne gözlemleyecek ve hatta ne de duymuş olacaktır. Böylelikle de kendisini iki yüzlülük sanatında tam bir usta kılacaktır. Büyük bir kurnazlıkla parlak nitelikleri yüreğini kemirmek-

te olan insanı görmezden gelecek, o sanki son derece önemsiz bir kişiymiş gibi davranacak. Onu dikkate bile almayacak ve hatta ara sıra da onun varlığını tamamıyla unutmuş gibi yaşayacaktır. Fakat aynı zamanda da her şeyden önce gizli bir tertip ile bütün bu üstünlükler, kendini gösterme ve açığa çıkarma fırsatından yoksun bırakmaya çalışacaktır. Sonra da kendi karanlık köşesinden bütün bu üstünlüklere tıpkı bir delikten zehrini fışkırtan bir kara kurbağası gibi eleştiriyle, alayla, eğlenme ve yalan iile saldıracaktır. Öte yandan da aynı alanda önemsiz kişileri, hatta vasat ve kötü performansları büyük bir hararetle övgü yağmuruna tutacaktır. Kısacası kendini göstermeksizin başkalarını yaralayabilmek için savaş hileleriyle donanmış tam bir Proteus[13] haline gelecektir. Fakat kendisine ne faydası olacaktır bütün bunların? Yaptığı bütün bu hilelere karşın bilgili kişiler onu derhal tanıyacaktır? Başka hiçbir şeyle değilse bile kıskançlığından ürkek bir biçimde uzak duruşu ve kaçışıyla kendi kendisini ele verecektir ki kıskançlık objesi olan o kişi, ne denli tamamıyla yalnız kalırsa parlaklığı da o derecede artacaktır. Güzel kızların kendi cinslerinden fazla arkadaşlarının bulunmasının nedeni de budur. Ayrıca ne kadar önemsiz olursa olsun sergilemiş olduğu hiç sebepsiz nefret ile de açığa vuracaktır. Çoğu kez hayal gücünün bir ürününden başka bir şey olmayan bu, her durumda kendisini şiddetli bir patlamayla açığa vuran bir nefrettir. Geri kalanlar ise soyca hayli yaygın ve kalabalık olmalarına karşın her yerde karşılaştığımız alçakgönüllü övgüsüyle yani sıkıcı ve sıradan insanlar tarafından yaratılmış bir erdemle ayırt edilebilir. Ancak yine de böyle bir erdem, bu insanların sefil durumuyla sabır ve ağırbaşlılıkla uğraşılması yönünde sergilediği gereklilikten ötürü dikkati üzerine çeker.

Bizim özsaygımız ve gururumuz için kuytu köşelerde gizlenip de planlar yapan kıskançlığın görüntüsünden daha pohpohlayıcı bir şey düşünülemez. Fakat kıskançlığın olduğu yerde kinin de bulunduğunu asla unutmasın hiç kimse ve kıskanç kişilerden kendisine sahte dostlar edinmemeye özen göstersin. İşte bu yüzden kıskançlığı büründüğü kılıklardan soyup çıplak haliyle gözler önüne ser-

(13) Farklı kılıklara bürünebilen, Homeros'un «denizin yaşlı adamı» olarak adlandırdığı erken dönem deniz tanrılarından biri. (Ç.N.)

mek güvenliğimiz açısından son derece büyük önem taşır. İnsan, onun hilelerini bulup ortaya çıkarmak zorundadır. Çünkü onlar, her yerde bulunabilir ve daima da hazır kıyafetledir veya daha önce de söylediğim gibi tıpkı zehrini fışkırtmak için karanlık bir köşeye sinmiş bekleyen bir kara kurbağası gibidir. Ne merhameti ne de sempatiyi hak ederler. Fakat onunla hiçbir şekilde uzlaşamayacağımız için davranış kuralımız onu iyi niyetle hor görmek olsun ve bizim mutluluğumuz ve zafer(ler)imiz ona azap çektirdiği için biz de onun acılarında neşe bulalım:

Den Neid wirst nimmer du versöhnen;
So magst du ihn getrost verhöhnen.
Dein Glück, dein Ruhm ist ihm ein Leiden:
Magst drum an seiner Quaal dich weiden.[14]

İnsanların ahlak bozukluklarına şöyle bir göz atmış olduk ve içimizi dehşetle doldurabilecek bir tablo ile karşılaştık. Fakat şimdi de gözlerimizi onların var oluşlarının sefaletlerine çevirmeli ve bunu yapıp da yine korkuyla, dehşetle dolduğumuz zaman dönüp tekrar onun ahlak bozukluklarına bakmalıyız. O zaman, onların, birbirlerini dengelediklerini göreceğiz. Eşyaların düzenindeki ebedi adaletin farkına varacağız ki bizzat dünyanın kendisinin insanlığın kıyamet yani yargı günü olduğunun ayırdına varacağız. Ardından niçin yaşayan her şeyin kendi var oluşunun cezasını önce yaşarken sonra da ölürken çekmek zorunda olduğunu anlamaya başlayacağız. Dolayısıyla burada cezanın kötülüğü, günahın kötülüğü ile uyum içinde olmaktadır. Aynı bakış açısıyla insanlığın büyük çoğunluğunun hayattan bizi çoğu kez tiksindiren zihinsel yetersizliğine duyduğumuz öfkeyi de kaybedeceğiz. Dolayısıyla Budistlerin verdiği adla bu Samsara'da insanların sefaleti, insanların ahlak bozuklukları ve insanların budalalıkları birbirleriyle kusursuz bir uyum içindedir ve birbirleriyle aynı büyüklüğe sahiptir. Fakat şayet özel bir neden-

(14) Kıskanç kimse avutamaz seni,
Bir parça rahatlatacaksa eğer,
Küçümse, hor gör beni
Mademki ünüm ve talihim kapanmaz yarandır,
Benim de kazancım olsun azabın senin. (Ç.N.)

den dolayı bakışlarımızı bunlardan birine çevirip onu özel olarak inceleyecek olursak onun büyüklüğünün diğer ikisinin çok ötesine geçtiğini görürüz. Ancak bu, bir yanılsamadır ve onların kusursuz yaygınlık alanlarının etkisinden başka bir şey değildir.

Bu Samsara'da her şey onu ilan eder ama başka her şeyden fazla olmak üzere de ahlaki, kötülüğün ve bayağılığın zihinsel bakış açısından bakıldığı zaman da yetersizlik ve budalalığın dehşet verici bir boyuta ulaştığı, insanlığın dünyası. Yine de onda her ne kadar hayli ani, kısa süreli ve daima bizi yeni baştan şaşırtacak olsa da dürüstlüğün, iyiliğin ve hatta soyluluğun ve aynı şekilde büyük bir zekânın, düşünen bir aklın ve dehanın dışavurumu da görülür. Hiçbir zaman tam olarak kaybolmazlar. Çünkü tıpkı büyük, karanlık bir kütleyi delip de üzerimizdeki tek tük parlak ışık noktacıkları gibidirler. Bunları bu Samsara'nın onu delip geçmeye ve tamamıyla esinleyip özgürleştirmeye muktedir iyi ve kurtarıcı bir prensip de içerdiğine dair bir belirti olarak kabul etmemiz gerekir.

«Ahlak» adlı eserimin okuyucuları bilirler ki bana göre, ahlakın son temeli, Vedalar ve Vedanta'da insan veya hayvan olsun her canlı, varlığı kapsayan Mahavakya, büyük söz olarak adlandırılan Tat twam asi (Bu sensin) biçiminde ifade bulmuş kurallı mistik gerçektir.

Bu prensip ile uyum içinde ortaya çıkan eylemler, mesela hayırseverlerinki gibiler gerçekten de mistisizmin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Saf ve gerçek bir iyi niyetle yapılan her hayır, onu yapan kişinin görünen dünya ile doğrudan bir çatışma içinde olduğunu ortaya koyar. Bu durumda o, kendini kendisininkinden tamamıyla ayrı bir varoluştaki bir başka birey ile özdeş olarak tanımladığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çıkar gözetmeksizin yapılan bütün iyilikler açıklanamayacak şeylerdir. Birer gizem olan bunları açıklamak için de insanlar her türlü varsayıma başvurmak zorunda kalmıştır. Kant, teizm[15] diğer bütün tezleri yerle bir ettiğinde geriye sadece bir tanesini, bu türden gizemli eylemlere ve bunlara benzeyen diğerlerine en iyi yorum ve açıklamayı getireni bırakmıştır. Bu yüzden de o, teorik bakımdan ispatı mümkün olmayan fakat pratik bir bakış açısından bakıldığı zaman geçerliliğinden kuşku duyulmayan bir

(15) Tanrı'nın varlığını kabul etme. (Ç.N.)

varsayım olarak kalmasına izin vermiştir. Ne var ki ben, bu konuya ilişkin olarak, onun, gerçekten ciddi olup olmadığına yönelik kuşkularımı ifade edebilirim. Bu noktada ahlakı, teizme dayandırmak gerçekte, bencilliğe indirgemek demektir. Her ne kadar İngilizlerin; toplumun aşağı kesimleri, ahlak için başka herhangi bir temelin var olabileceği olasılığını kavrayamadıkları doğru ise de...

Yukarıda bahsedilmiş olan, nesnel olarak kendisine sunulmuş bir başka bireyde kendi gerçek varlığını tanıması, bilhassa artık hiçbir kurtuluş umudu kalmamış ölümü kaçınılmaz olan bir insanın kendisini büyük bir iştiyak ve azimle onların mutluluğuna adadığı, onları kurtarmaya çalıştığı durumlarda en güzel ve açık bir biçimde gözler önüne serilir. Böylesi durumlara örnek olarak gece yarısı, avluda kuduz bir köpek tarafından ısırılan bir hizmetçinin hayli iyi bilinen hikâyesi paylaşılabilir. Artık hiçbir kurtuluş umudu kalmadığı ve kimseyi ısırmaması için köpek yakalanarak bir ahıra kilitlenmiştir. Keza yine Napoli'de yaşanmış ve Tischbein'in suluboya tablolarından birinde ölümsüzleştirilmiş bir başka olay vardır ki burada da denize doğru hızla akmakta olan lavların önünden kaçan bir oğul, yaşlı babasını sırtına almış taşımaktadır. Her iki öldürücü öğenin arasında sadece daracık bir kara parçası kaldığı zaman baba, oğluna, kaçıp kendisini kurtarabilsin diye onu sırtından indirmesini emreder aksi takdirde her ikisi de ölecektir. Oğlu itaat eder ve akıntıya kapılmış giderken babasına son bir veda için bakar. Tablosu yapılıp ölümsüzleştirilmiş bir andır bu. Sir Walter Scott'un The Heart of Midlothian adlı yapıtının ikinci bölümünde ustaca betimlediği tarihi an da tam olarak bu türdendir: Burada da ölüme mahkûm edilmiş iki suçludan beceriksizliğiyle diğerinin yakalanmasına neden olmuş olan biri, şapelde infaz vaazından sonra beklenmedik bir cesaretle ve kendisi için hiçbir şey yapmaksızın gardiyanı alt ederek diğerini büyük bir başarıyla özgürlüğüne kavuşturur. Hatta iyi bilinen ve belki de Batılı okurların itirazlarıyla karşılaşabilecek bir gravürde infaz edilmek üzere diz çökmüş bir askerin bir bez parçasını sallamak suretiyle kendisine doğru gelmek isteyen köpeğini korkutup kaçırmaya çalıştığı gravürü kastetmekteyim, resmedilmekte olan sahne de aynı kategoriye konulmalıdır.

Bütün bu örneklerde, kendi yakın ve kesin felaketi karşısında kendisini kurtarmayı hiç düşünmeksizin, bütün çabalarını bir baş-

kasını kurtarmaya yöneltebilen bir bireyi görmekteyiz. O halde yok edilmekte olan bir fenomen, yok olmanın kendisinin de bir fenomen olduğunun farkındalığının; öte yandan ölümle karşı karşıya gelen insanın gerçek varlığının bu olay yüzünden zarar görmediği, şimdi bile eyleminin ortaya koyduğu üzere varlığını kendisinin de açık bir biçimde algıladığı diğer insanda yaşamaya devam ettiğinin bundan daha açık bir ifadesi olabilir mi? Zira eğer böyle değilse ve onun gerçek varlığı ortadan kalkmak üzere ise o zaman son çabalarını bir başkasının rahatı ve var olmaya devam edişine karşı böylesine ateşli bir ilgi ve sempati göstererek harcaması nasıl mümkün olabilirdi ki?

Bir insanın kendi varlığının bilincinde olabileceği iki farklı yol vardır. Bir taraftan kendisini dışsal olarak ortaya koyduğundan onun hakkında ampirik bir algıya sahip olabilir. Bu algı içinde o, öylesine küçük bir şeydir ki yok olma noktasına yaklaşmaktadır; zaman ve mekân bakımından sonsuz olan bir dünyaya yerleştirilmiş; bu gezegen üzerinde çok kısa bir süreliğine dolaşan ve her otuz yılda bir yenilenen insan adlı milyarlarca varlıktan sadece biridir. Öte yandan, kendi tabiatının derinliklerine inmek suretiyle de bir insan toplamda ne olduğunun bilincine varabilir. O zaman da aslında kendisinin tek gerçek varlık olduğunun ve ilave olarak bu varlığın, kendilerini, dışarıdan sanki onun bir yansımasını oluşturuyormuşcasına sunan başkalarında kendisinin tekrar tekrar algıladığını fark eder.

İnsanın kendisinin ne olduğunu anlayabileceği bu iki yoldan birincisinde söz konusu kişi sadece fenomeni, bireyselleşme prensibinin tek ürünü kavrarken ikincisi ona bir insanın doğrudan doğruya kendinde şey olduğunu fark ettirir. İlk yolla ilgili olarak Kant'ın, her ikisiyle ilgili olarak da Vedaların beni desteklemekte olduğu bir öğretidir bu.

İkinci yönteme karşı basit bir itirazın yöneltilebileceği doğrudur. İnsanın, tek ve aynı varlık olarak farklı yerlerde var olabileceğini fakat yine de her birinde eksiksiz olabileceğini var saydığı söylenebilir. Yine de ampirik bir bakış açısından bakıldığında bu en aşikâr imkânsızlık ve hatta saçmalık olmasına rağmen kendinde şey için bu tam anlamıyla doğrudur. Yani ampirik yönden imkânsızlığı ve saçmalığı sadece fenomenlerin, bireyselleşme prensibiyle uyumlu

olarak büründüğü değişik biçimler yüzündendir. Zira kendinde şey, yaşama istemi, her varlıkta hatta en küçüklerinde bile, var olmuş ya da var olacak her şeyin toplamında olduğu kadar eksiksiz biçimde bütün ve bölünmemiş olarak mevcuttur. İşte her varlığın, en küçüklerinin bile, kendi kendisine ben güvende olduğum sürece varsın batsın bu dünya (dum ego salvus sim, pereat mundus) demesinin nedeni de budur. Ve gerçekte dünya üzerindeki bir birey kalacak ve diğerleri yok olacak olsaydı bile kalan o tek kişi, dünyanın kendinde özüne zarar görmemiş ve eksilmemiş olarak yine sahip olur ve onun yok oluşuna da tıpkı bir yanılsamaya güldüğü gibi gülerdi.

Bu sonuç, per impossible karşı sonuçla da desteklenebilir: Şayet bütün dört ayaklılarla beraber dünya üzerinde yaşayan son birey de ortadan kalkmış olsaydı, onda ve onunla beraber bütün dünya da yok olmuş olurdu. Bu anlamdadır ki mistik Angelus Silesius, Tanrı'nın o olmaksızın bir an bile yaşayamayacağını ve şayet o ortadan kalkarsa Tanrı'nın da zorunlu olarak ruhunu teslim edeceğini bildirmiştir:

Ich weiss dass ohne mit Gottnicht ein Nu kann leben;
Werd'ich zunicht, er muss von Noth den Geist aufgeben.

Fakat ampirik bakış açısının aynı zamanda, kendi benliğimizin, bilinci bizimkinden ayrı ve tümüyle farklı bir varlıkta var olabilmesinin doğru en azından mümkün olabileceğini anlamamızı bir dereceye kadar mümkün kıldığını görürüz. Bunun böyle olduğunu uyurgezerlerin yaşadığı tecrübeler de doğrulamaktadır. Her ne kadar kendi benliklerinin kimliği tam olarak muhafaza edilirse de uyandıkları zaman, biraz önce söyledikleri, yaptıkları veya yaşadıkları hakkında hiçbir şey bilmezler. İşte bireysel bilinç, öylesine eksiksiz bir biçimde bir fenomendir ki aynı benlikte iki ayrı bilinç oluşabilmesi ve birinin diğerinin ne yaptığını bilmemesi bile mümkündür.

HÜKÜMET

Ayaklarının dibinde duran bir şeyi, gökte, bulutların arasında aramak, Almanların karakteristik bir kusurudur. Bu durumun en kusursuz bir örneğini, doğal hak fikrinin, felsefe profesörlerinin ellerinde almış olduğu biçim ortaya koyar. Bu hakkın özünü oluşturan, doğru ve yanlış, mülkiyet, devlet, ceza yasası ve benzerleri gibi insan yaşamının basit ilişkilerini açıklamaya davet edildikleri zaman en abartılı, soyut, uzak ve anlamsız kavramlara başvurur. Bu kavramlardan başı bulutlara değen bir Babil kulesi inşa eder ve buna o zamanki profesörün özel kaprisine göre şu veya bu biçimi verirler. Bizi doğrudan etkileyenler gibi yaşamın en basit ve açık ilişkileri böylelikle anlaşılmaz kılınır ve bu da böyle bir okulda eğitim görmekte olan gençlerin hayli zararına olan bir durumdur.

Kendi başlarına bu ilişkiler son derece basit ve kolaylıkla anlaşılabilecek şeylerdir. Okuyucu bu konuda şayet benim *«Ahlakın Temelleri»* adlı eserimin on yedinci sayfasında ve başyapıtım olan *«İstenç ve Tasarım Olarak Dünya»*nın birinci bölümünün altmış iki sayfasına bakacak olursa orada kendisini ikna edecek olan kanıtları bulabilir. Fakat hak, özgürlük, iyi, olmak (bağ fiilin bu anlamsız mastarı) ve bu türden diğerleri gibi belirli kelimeler telaffuz edildiği zaman Almanların başı dönmeye başlar. Doğruca bir tür hezeyan hali içine düşerek boş yere hiçbir anlamı olmayan süslü sözlere sarılırlar. Gözlerini gerçeklere çevirmek, nesnelere ve ilişkilere gerçekte oldukları şekilleriyle bakmak yerine en uzak, en boş kavramları alarak bunları son derece yapay bir biçimde birbirine bağlarlar. Oysaki hak ve özgürlük fikirlerini temin eden ve onlara sahip oldukları tek gerçek anlamı veren bu nesneler ve ilişkilerdir.

Hak kavramının olumlu bir anlama sahip olması gerektiği yönündeki peşin kanaatten yola çıkan ve sonra da onu tanımlamaya kalkışan kişi, başarıya ulaşamaz. Çünkü o, bir gölgeyi ele geçir-

meye çalışmakta, bir hayaletin peşinde koşmakta ve gerçekte var olmayan bir şeyi aramaktadır. Tıpkı özgürlük gibi, hak da olumsuz bir kavramdır, içeriği tümüyle değillemedir. Yanlış kavramı ise olumludur. Yanlış, kelimenin en geniş anlamıyla zarar vermek -laesio- kavramlarıyla aynı öneme sahiptir. Zarar, bir kimsenin ya şahsına, ya mülküne ya da onuruna verilebilir. Bu yüzden, bir insanın haklarını tarif etmek de son derece kolaydır: Herkes, hiç kimseye zarar vermeyen herhangi bir şeyi yapma hakkına sahiptir.

Bir şeyi yapmak için bir hakka ya da bu yönde bir iddiaya sahip olmak, dolayısıyla hiç kimseye zarar vermeksizin o şeyi yapabilmek, alabilmek veya kullanabilmek anlamına gelir. Simplex sigillum veri.[16] Bu tanım, pek çok sorunun, örneğin bir başkasının canını alma hakkına sahip olup olmadığımız sorusunun ne kadar anlamsız olduğunu gözler önüne sermektedir. Başkalarının üzerimizde iddia edebileceği kişisel haklara gelince, bunlar bizim hayatta olmamız şartına bağlıdır ve öldüğümüz zaman düşer. Daha fazla yaşamanın umurunda olmadığı bir kimseden sadece bir makine gibi sırf başkalarının yararına yaşamasını talep etmek son derece anlamsız olacaktır.

İnsanların güçleri farklı olsa da hakları eşittir. O kişinin hakları, güçlerini kendine dayanak almaz. Çünkü hak, ahlaki bir tabiata sahiptir ve aynı yaşama isteminin aynı nesnelleşme aşamasında kendini göstereceği gerçeğine dayanır. Ne var ki bu, sadece bir insanın, insan olarak sahip olduğu asli ve soyut haklara uygulanabilir. Bir insanın, sahip olduğu gücü kullanarak kendisi için mülk ve aynı zamanda şeref sağlaması o kişinin sahip olduğu gücün türü ve düzeyine bağlıdır. Böylelikle de onun hakkına daha geniş bir uygulama alanı hazırlar. İşte, burada eşitliğin sona erdiğini görüyoruz. Bu bakımdan daha iyi donanımlı veya daha faal olan bir kimse daha fazla çaba göstererek hakkını değil sadece onun kapsadığı şeylerin sayısını arttırır.

Başyapıtımda, devletin özü itibarıyla vatandaşlarını sadece dışsal saldırılara veya içsel anlaşmazlıklara karşı korumak için var olan bir kurum olduğunu ortaya koymuştum. Devletin gerekliliğinin nihayetinde insan soyunun kabul edilmiş adaletsizliği ve hukuksuz-

(16) Yalınlık, hakikatin damgasıdır. (Ç.N.)

luğuna dayandığı buradan anlaşılır. Eğer orada hak bulunsaydı hiç kimse bir devletin gerekli olduğunu düşünmeyecektir. Çünkü hiç kimse kendi haklarının ihlal edilmesine yönelik herhangi bir korku duymayacak. Sadece vahşi hayvanların saldırılarına ya da tabiat olaylarına karşı oluşturulacak bir birlik de bizim kastettiğimiz anlamda bir devlet ile çok az benzerlik taşıyacaktır. Bu bakış açısından bakıldığında süslü sözlerle devleti insan varoluşunun en yüksek noktası ve çiçeği olarak sunan filozof taslaklarının ne kadar budala ve sığ olduğunu görmek son derece kolaydır. Böyle bir görüş, dar kafalılığının ilahlaştırılmasıdır.

Eğer dünyada hüküm süren şey adalet olsaydı bir insan, kendi evini inşa etmekle kâfi derecede iş yapmış olacak ve ona sahip olma hakkından başka hiçbir korumaya gereksinim duymayacaktı. Fakat dünyanın düzeni, adaletsizlik üzerine kurulduğu için kendi evini inşa etmiş bir kişinin aynı zamanda onu koruması da zorunludur. Aksi halde hakkı de facto-fiilen eksik olacaktır. Dolayısıyla da saldırgan yani gücün hakkını elinde bulunduran kişidir. Faustrecht ve bu Spinoza'nın yararlandığı hak kavramından başka bir şey değildir. Spinoza başka hiçbir hakkı tanımaz, sadece şunu söyler: Unusquisque tantum juris habet quantum potentia valet: Her insan, gücü nispetinde hakka sahiptir. Ve bir kez daha: Uniuscujusque jus potentia ejus definitur: Her insanın hakkı, onun gücüyle belirlenir.[17] Hak kavramının bu ilk kökeninin Hobbes ile bilhassa da De Cive, bölüm I, sayfa 4'ten bir bölümle başladığını görmekteyiz ve hatta buna Tanrı'nın her şeyin üzerindeki hakkının sadece onun sonsuz güce dayandığı biçiminde tuhaf bir yorum da ilave etmiştir.

Şimdi bu kavram sivil dünyada hem teoride hem de pratikte geçerliliğini yitirmiştir. Fakat siyasi dünyada her ne kadar teoride geçerliliğini yitirmiş olsa da pratikte uygulanmaya devam etmektedir. Bu kuralın ihmalinin sonuçlarını, Çin'in şimdiki durumunda görebiliyoruz. İçeriden isyanlar, dışarıdan ise düşmanlarla tehdit edilen bu büyük imparatorluk savunmasız durumdadır ve sadece barış sanatlarını geliştirip savaş sanatlarını ihmal etmenin cezasını çekmek zorunda kalacaktır.

(17) Tract. Theol. Pol. Bölüm II, Sayfa 8. (Ç.N.)

Tabiat faaliyetleri ile insanlarınkiler arasında tesadüfi olmayan fakat her ikisinde de istemin özdeşliğine dayanan karakteristik bir benzeşim mevcuttur. Bitkilerle beslenen hayvanlar, organik dünyada yerlerini zorunlu olarak en son aşamada aldıktan sonra her bir tür içinde ve onlarla beslenen yırtıcı hayvanlar ortaya çıktı. Şimdi de topraktan dürüst çalışmaları ve alın terleriyle aynı şekilde toplumlarının ayakta durması için gerekli olan şeyleri çıkaran insanlardan sonra bu toplumların bazılarında toprağı işlemek ve onun verdikleriyle geçinmek yerine hayatlarını tehlikeye atıp sağlıkları ve özgürlükleriyle kumar oynamayı tercih ederek namuslarıyla kazandıkları servetlere sahip olanların üzerine çullanacak ve onların emeklerinin meyveleri üzerine konacak çok sayıda kişinin çıkacağı kesindir. İşte bunlar, insan ırkının yırtıcı hayvanları; en eski çağlardan en yakın zamanlara kadar tarihte her yerde bulabileceğimiz fatih halklardır. Bir an onları başarıya ulaştırırken bir diğerinde başarısız olmalarına yol açan sürekli değişen talihleri dünya tarihinin genel öğelerini oluşturur. İşte bu yüzden Voltaire, bütün savaşların tek amacının hırsızlık olduğunu söylerken tamamıyla haklıydı. Yaptıkları bütün bu işlerden utanç duydukları da hükümetlerin kendilerini savunma amaçları dışında silahlara başvurmaktaki gönülsüzlüklerin, hayli gürültülü bir biçimde ortaya koymalarından açıkça anlaşılır. Fakat bu liderlerin neredeyse savaşların kendilerinden bile daha iğrenç olan, aleni ve resmi yalanlarla yaptıklarını mazur göstermeye çalışmak yerine çelik kadar sert ve kararlı bir biçimde Machiavelli'nin doktrinine sarılmaları gerekmektedir. Burada ifade edilen bütün bu şeylerin özü ise şu olabilir: Bir birey ile diğeri arasındaki ve yasaları olduğu kadar ilişkilerinin ahlaki boyutunu da ilgilendirdiği kadarıyla kesinlikle uygulanması gereken prensip, «Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma.» Ancak uluslararasındaki ilişkilerde ve politikada bunun tam tersi olan prensibe uyulması uygun düşecektir. «Kendine yapılmasını istemediğin şeyi, başkasına yap.» Eğer yabancı bir ulusun boyunduruğu altına girmeyi istemiyorsanız zamanında yani zayıflığı size bu fırsatı sunarken bundan istifade edin ve siz komşunuza boyun eğdirin. Zira fırsatın kaçmasına izin verirseniz eğer o size kendisini, bir başkasının safında bir firari olarak gösterecek ve aynı fırsatı onlara sunacaktır. O zaman da düşmanınız sizi kendi boyunduruğu altına alacaktır. Tabii sizin bu

fırsatı değerlendirmekteki başarısızlığınızı, bundan sorumlu olan kuşak değilse bile muhtemelen bir sonraki kuşak ödeyecektir. Aslında bu Machiavellist prensip, her zaman için yağma ve çapulculuk hırsı söz konusu olduğunda devlet adamlarının konuşmalarındaki yalanlarla dolu her tarafı açık palavralardan hatta köpeğe saldıran tavşanın o çok iyi bilinen hikâyesini hatırlatanlardan bile çok daha düzgün bir bahanedir. Aslında her devlet komşularına, fırsatını ele geçirir geçirmez üzerine çullanacağı bir çapulcular sürüsü gözüyle bakmaktadır.

Serf, çiftçi, kiracı ve ipotekçi arasındaki fark, içeriğinden çok şekille ilgilidir. Çiftçi, ister bana ait olsun isterse yaşamını kazanmak için ekip biçmek zorunda olduğu toprağa, ister kuş benim olsun isterse yiyeceği, ister ağaç bana ait olsun isterse meyvesi bunun pek bir önemi yoktur aslında çünkü tıpkı Shakespeare'in Shylock'a söylettiği gibi:

You take my life
When do you take the means whereby I live[18]

Hür köylü, gerçekten de çekip gidebilme ve geleceğini bütün dünyada arayabilme özgürlüğüne sahiptir. Halbuki toprağa bağımlı olan serf, glebae adscriptus, ondan daha büyük bir avantaja sahiptir. Belki de şöyle ki kötü hasat veya hastalık, yaşlılık veya güçsüzlük, onu çaresiz kıldığında efendisi ona bakmak zorundadır. Bu yüzden de geceleri yatağında rahatça uyuyabilir. Öte yandan şayet mahsul yetersizse efendisi, serfleri için yiyeceği nasıl temin edeceğini düşünerek yatağında bir o yana bir bu yana dönüp duracaktır. Uzun zaman önce Menandros bile sefalet içinde hür bir insan olarak yaşamaktansa iyi bir efendinin kölesi olmanın daha iyi olacağını söylemiştir. Ancak hür insanların sahip olduğu bir diğer avantaj ise şayet geliştirebileceği yetenekleri varsa durumunu iyileştirme imkânına sahip olmasıdır fakat köleler de aynı avantajdan bütünüyle yoksun değildir. Şayet yetenek ve becerilerini kullanarak efendisi için faydalı olduğunu ispatlarsa buna göre muamele göre-

(18) Hayatımı elimden alırsın benim. Sayesinde geçindiğim araçları elimden almakla. (Ç.N.)

cektir; tıpkı eski Roma'da, tamircilerin, ustabaşlarının, mimarların dahası doktorların bile genellikle köle olmaları gibi.

O halde kölelik ve yoksulluk aynı şeyin iki ayrı biçiminden hatta neredeyse diyebilirim ki iki farklı adından başka bir şey değildir. Asli içeriği de şudur ki bir insan, sahip olduğu fiziksel güçleri büyük ölçüde kendisinin değil başkalarının yararına kullanır. Bu da kısmen, insanın yapması gereken, kendi başını dahi kaşıyamayacak kadar çok işinin olmasıyla kısmen de gereksinimleri için yetersiz bir tatmin elde etmesine yol açar. Çünkü tabiat, insana ancak bu yetenekleri ölçülü biçimde kullandığı takdirde topraktan geçimini sağlayabileceği kadar güç vermiştir. Kendisine bundan daha fazla miktarda artık güç kalmaz. Şayet insan soyunun hatırı sayılır bir bölümü, insan ırkının varlığını sürdürmenin müşterek yükünden kurtulacak olsa geri kalanların yükü artar ve sefalet çeker. Gerek kölelik gerekse işçilik adı altında insan soyunun büyük çoğunluğunu daima inim inim inletmiş olan kötülüğün gerçek kökü de buradadır.

Fakat bunun daha uzaktan bir başka nedeni de lükstür. Gerçekten de çok az sayıda insan; gereksiz, boş, ince zevklere hitap eden şeylere sahip olabilsin daha doğrusu suni gereksinimlerini tatmin edebilsin diye mevcut güçlerinin büyük bir bölümünü bu amaca ayırmak ve dolayısıyla da gerekli ve vazgeçilmez olan şeylerin üretiminden çekilmek zorunda kalır. Binlerce insan, kendileri için kulübeler inşa etmek yerine azınlık için büyük malikâneler inşa eder. Kendileri ve aileleri için kaba saba materyaller dokumak yerine zenginler için ince kumaşlar, ipekler hatta danteller dokur ve genel olarak onların zevkleri için binlerce lüks obje üretirler. Şehirlerin nüfuslarının büyük bir bölümü bu türden lüks malzemeleri üreten işçilerden oluşur ve çiftçiler de kendileri için olduğu kadar onlar ve onlara işverenler için de toprağı daha fazla sürmek, ekip biçmek ve sürülerine bakmak zorunda kalır. Böylelikle de sırtlarına tabiatın onlara taşıma gücü verdiğinden daha fazla yük biner. Üstelik şehirlerde yaşayan halk, fiziksel gücünün ve topraklarının büyük bir bölümünü, mısır, patates ve sığır yetiştiriciliği yerine şarap, ipek, tütün, şerbetçiotu, kuşkonmaz ve buna benzer şeylere ayırır. Ayrıca şeker, çay, kahve ve diğer malların ithal edilebilmesi için çok sayıda işgücü, tarım sektöründen çekilir ve gemi yapımı ve ticari deniz taşımacılığında istihdam edilir. Kısacası, insan soyunun

güçlerinin büyük bir bölümü, tamamıyla fuzuli ve gereksiz malları temin edebilmek için gerekli şeylerin üretiminden alıkonulmuş olur. Dolayısıyla lüks denilen şey var olduğu sürece, adı ister yoksulluk isterse kölelik olsun diğer yanda da aşırı iş yükü ve sefalet olacaktır. Bu ikisi arasındaki temel fark ise köleliğin kökenini şiddetten yoksulluğun ise zanaatten alıyor oluşudur. Toplumun bütün bu doğal olmayan hali yani sefaletten kurtulmak için her yerde karşımıza çıkan mücadele, bunca can kaybıyla birlikte yürüyen deniz ticareti, karmaşık ticari çıkarlar ve son olarak da bütün bunların tümünün yol açtığı savaşlar sadece ve sadece ondan faydalananlara dahi mutluluk vermez aksine onları hasta ve kötü karakterli yapar. Dolayısıyla öyle görünüyor ki insanlığın bu sefaletini hafifletmenin en etkili yolu, lüksü azaltmak hatta bütünüyle ortadan kaldırmak olacaktır.

Bütün bu düşünce silsilesinde hiç kuşkusuz büyük bir gerçeklik payı vardır. Fakat buradan çıkan sonuç, onun üzerinde bu avantaja sahip tecrübenin tanıklığıyla da doğrulanan bir başkası tarafından çürütülür. İnsan soyunun emeğinin büyük bir kısmı lüksü elde etme amacına adanmıştır bu şekilde. Aksi halde varoluşun en gerekli amaçları için kullanılabilir durumda olacak kas gücünün büyük bir kısmını yitirdikleri durumda kimyasal anlamda, serbest kalmış olan sinirsel güç tarafından aşama aşama bin kere yerine konulur. Zira sinirsel gücü oluşturan duyarlılık ve zekâ, yerine geçtikleri kas gücünün duyarlılığından bu şekilde daha yüksek bir seviyeye çıkartılmış oldukları için zihinsel başarılar, bedensel olanların bin kere ötesine geçer.

Ut vel unum sapiens consilium multoruum manuum opus superat.
Euripides- Antiope.[19]

Sadece çiftçilerden oluşan bir millet, keşif ve icat yolunda çok az ilerleme kaydedebilecektir fakat boş eller, işleyen kafaları yaratır. Bilim ve sanat, bizzat lüksün çocuklarıdır ve ona olan borçlar milletçe ödenir. Onların yaptıkları iş, mekanik, kimyasal ve fiziksel

(19) Latince: İyi bir öğüt, çoğu kez birçok elin işinden daha büyük bir fayda getirir. (Ç.N.)

bütün dallarda teknolojiyi geliştirmektir. Bu sanat, günümüzde makineleri daha önce asla hayal bile edilmemiş bir noktaya götürmüş ve özellikle buhar motorları ve elektrikle, eski çağlarda şeytan işi olarak görülebilecek işler başarılmıştır. Çünkü şimdi her türden fabrika ve atölyelerde ve bir ölçüde de tarım makineleriyle bütün hali vakti yerinde, eğitimli ve meslek sahibi sınıfların elleriyle ve şayet her türlü lüks ortadan kaldırılıp da herkes çiftçilik hayatına geri dönse bile elde edilebilecek olandan bin kat fazla iş başarılmaktadır. Bu sanayi dallarından katiyetle sadece zenginler değil bütün sınıflar yarar görmektedir. Eski zamanlarda, bir insanın alım gücünün zorlukla yetebileceği şeyler şimdi düşük bir fiyata ve bol miktarda elde edilebilmekte ve en düşük sınıflar bile bugün konfor açısından çok daha iyi bir noktadadır. Orta Çağ'da, bir zamanlar, bir İngiliz kralı, aristokratlarının birinden bir çift ipek çorap ödünç almıştı ki Fransız elçisini kabulü sırasında giyebilsin. Hatta Kraliçe Elizabeth bile yeni yıl hediyesi olarak bir çift ipek çorap aldığı zaman bir hayli memnun ve mahcup olmuştur. Bugün ise her tezgâhtar bu türden şeylere sahiptir. Elli yıl önce hanımefendilerin giydiği türden basma elbiseleri şimdi hizmetkârlar giymektedir. Şayet mekanik bilimin gelişmesinde aynı oranda bir ilerleme kaydedilebilirse bir müddet sonra ulaşılacak netice insan emeğinin neredeyse tamamıyla tasarruf edilmesi olabilir. Tıpkı şimdiden bile makinelerin atların yerini büyük ölçüde alması gibi. Zira insan soyunda zihinsel eğitimin belli bir ölçüde genel bir hal alabileceğini kavrayabilmek mümkündür. Ne var ki bunun büyük bir bölümü, ağır bedensel çalışmaya tahsis edildiği sürece bu mümkün olamazdı. Kas duyarlılığı ve sinirsel hassasiyet, her zaman ve her yerde hem genel hem de özel olarak çatışma halindedir ve bu da her ikisinin de altında tek ve aynı yaşamsal gücün yatıyor oluşu gibi basit nedenden kaynaklanır. Dahası sanat dallarının karakter üzerinde yumuşatıcı bir etkisi olduğu için bu sayede büyük ve küçük ölçekte kavgaların, savaşların ve düelloların dünya yüzünden kalkması da mümkündür. Şimdilerde son ikisine çok daha az rastlanmaktadır. Ancak burada benim amacım bir Utopia yazmak değil.

Fakat yukarıda lüksün kaldırılması ve her türlü bedensel işin tek tip dağılımı lehine geliştirilmiş olan bütün bu savlardan bağımsız ve bunlara karşı olarak dâhi insanlığın büyük bir kısmının her zaman

ve her yerde söz konusu olan her ne ise o doğrultuda hâkim, vali, kumandan, subay, rahip, hekim, bilgin, filozof ve benzeri gibi, birçok farklı sıfat altında önderler, kılavuzlar ve danışmanlar olmaksızın yapamayacağını da belirtmemiz şarttır. Bunların müşterek görevleri ise büyük bir bölümü itibarıyla aşırı derecede yeteneksiz ve aksi olan bu soya yaşam labirentinde önderlik etmektir. Dolayısıyla da bu önderlerin her biri konumuna ve yeteneklerine göre insan soyu hakkında ister geniş isterse dar kapsamlı olsun genel bir görüş elde etmiştir. Soyun bütün bu önderlerinin bütün bedensel işlerden olduğu kadar bütün ilkel gereksinimler ve rahatsızlıklardan da sürekli olarak azat edilmiş olmaları gerekmektedir. Dahası başarılarının büyüklüğü ölçüsünde sıradan insandan daha fazla şeye sahip olup onların tadını çıkarmaları son derece doğal ve uygundur. Ulusun gereksinimlerini karşılamak adına uzak görüşlü hazırlıklar yaptıkları sürece büyük tüccarlar da aynı imtiyazlı sınıfa dahil edilmelidir.

«Halk egemenliğiyle ilgili soru aslında herhangi birinin bir ulusu kendi istemine karşı asli bir yönetme hakkına sahip bulunup bulunmadığıyla aynıdır. Ben, bu önermenin akla uygun bir biçimde nasıl olup da savunulabileceğini anlayamıyorum. Egemen olan halk, bu kabul edilmelidir fakat daima küçük olan bir egemendir. Bu yüzden de her zaman bir gözetim veya vesayet altında olması gerekir ve asla hiç kimsenin sonucunu öngöremeyeceği tehlikeler yaratmaksızın kendi haklarını kendi başlarına kullanamazlar. Bilhassa da tıpkı bütün küçükler gibi kurnaz, dolandırıcı ve yalancıların oyuncağı olmaya fazlasıyla yatkındırlar ki ve bu sebepten ötürüdür, bunlara demagog adı verilir.

Voltaire, kral olacak ilk kişinin başarılı bir asker olduğuna dikkat çekmiştir. Elbette başlangıçta bütün prensler, ordularının başında muzaffer birer kumandandı ve uzun bir zaman boyunca da gerçekten bu yetenekle hüküm sürdü. Düzenli orduların yükselişiyle beraber, prensler; halka, kendilerini ve askerlerini destekleyecek bir araç gözüyle bakmaya başladı. Dolayısıyla da onlara da tıpkı kendilerine yün, süt ve tedarik edebilmesi için güdülecek bir koyun sürüsü olarak muamele ettiler. Bütün bunların sebebi, biraz sonra detaylarıyla da açıklayacağım üzere aslında dünyada hüküm sürenin hak değil güç oluşudur. Ve bu ikincisi de birincinin üzerinde ilk işgalin hakkı üstünlüğüne sahiptir. Onsuz yapabilmenin ve onu

tamamıyla ortadan kaldırabilmenin mümkün olmamasının nedeni de budur. O, daima yerini korumalıdır ve bir insanın dileyebileceği veya talep edebileceği her şey de onun, hakkın yanında ve onunla birlikte olmasıdır. Dolayısıyla prens şöyle der tebasına: «Sizi, sahip olduğum güç vasıtasıyla idare ediyorum. Fakat bu bakımdan benim gücüm, kendisinin dışında her şeyi dışarıda bırakır çünkü benimkinin dışında sizden birinin, diğerine zulmetmeye kalkmasıyla gerek dışarıdan gelecek gerekse içeriden çıkacak hiçbir gücü hoş göremem. Buna göre, siz, bu şekilde korunmaktasınız.» Bu düzenleme başarıya ulaştı ve sadece o başarıya ulaştığı için de eski krallık fikri zaman içinde gelişti ve bambaşka bir fikre dönüştü. Eski görüş geriye çekildi ancak yine de ara sıra bir hayalet gibi ortaya çıkıp sonra kaybolduğu görülebilir. Onun yerini, halkının babası olarak kral fikri aldı ve bütün hukuk ve nizam düzenlemelerini ve dolayısıyla da her bir insanın hakkını kendi başına koruyup ayakta tutan sağlam ve sarsılmaz bir sütun haline gelmiş oldu.[20] Fakat bir kral, bunu, ancak, doğuştan sahip olduğu ayrıcalık sayesinde başarabilir. Ve bu, yalnızca ona bütün saldırıların üstünde, hiç kimsenin sorgulayamayacağı veya meydan okuyamayacağı dahası herkesin içgüdüsel olarak itaat edeceği bir otorite kazandırır. Bu yüzden kralın, «Tanrı'nın inayetiyle» hükmettiği söylenir ki bu, hayli yerinde bir ifadedir. Devlet (aygıtı) içinde, her zaman hizmetlerinin bedeli ne kadar ağır olursa olsun herhangi bir devlet ödeneğiyle hiçbir zaman çok pahalıya geri ödenemeyecek en yararlı kişidir o.

Fakat Machiavelli gibi geç bir yazarın zihni biie bu erken Ortaçağ kraliyet düşüncesiyle öylesine doludur ki bu konuyu, apaçık ortada bir mesele olarak ele alır: Hiçbir zaman üzerinde tartışmaz fakat dolaylı olarak doğru kabul ederek bütün varsayım ve öğütlerini bu temel üzerine oturtur. Genel olarak, kitabının, o dönemde hayli yaygın olan uygulamanın teorik ifadesi ve tutarlı ve sistematik bir açıklamasından başka bir şey olmadığı söylenebilir. Fakat bu yeni, teorik ve eksikleri giderilmiş ifade biçimiyle son derece ilgi

(20) Bunu, Stobaios Florilegium'unda okuyoruz, m. 44, 41 (C. II, s. 201, ed. Gaisford. Bir kral öldüğü zaman beş gün düzensizlik içinde yaşamak bir Pers âdetiydi ve böylelikle halk, kral ve düzenin ne kadar gerekli olduğunu anlamış oluyordu. (Ç.N.)

uyandırıcı bir görünüm kazanmış durumdadır. Yeri gelmişken ifade edelim, her ne kadar kendisine konu olarak seçtiği şey kamusal değil özel hayat olsa ve öğüt vermek yerine sadece gözlemlerini sunsa da aynı şey, La Rochefaucauld'un küçük fakat ölümsüz eseri için de geçerlidir. Bu küçük, güzel kitabın kapağına bir biçimde itiraz edilebilir belki de: İçeriği esas itibarıyla maximes[21] ya da reflections[22] değil de aperçus'tur.[23] Dolayısıyla da bu şekilde adlandırılması yerindedir. Yine Machiavelli'de de aynı zamanda özel hayata uygulanabilecek pek çok şey bulunabilir.

Hak, kendi başına güçsüzdür. Tabiatta hüküm süren şey ise güçtür. Gücü, onun vasıtasıyla Tanrı'nın hüküm sürebileceği şekilde hak ile bir araya getirmek de bir devlet adamının çözmesi gereken temel problemdir. Neredeyse her insanın yüreğinde sınırsız bir bencilliğin kendine yer bulduğu ve genellikle bunun, katlanarak birikmiş bir kin ve kötülük haznesiyle iç içe geçtiği yerde öyle ki en başta düşmanlık duygularının dostluk duygularına bir hayli ağır bastığı göz önüne alınacak olursa gerçekten de güç bir problemdir bu. Ayrıca yine şunu da aklımızda tutmak zorundayız: Hukuk, düzen, barış ve sükûnet sınırları içinde tutulması gereken milyonlarca insan bu biçimde yaratılmıştır. Oysaki başlangıçta, herkes birbirine şunu söyleme hakkına sahiptir: Ben de en az senin kadar iyiyim! Bütün bunları göz önünde tutacak olursak dünyanın genel olarak nasıl olup da bizim olduğunu gördüğümüz biçimde barışçıl, sakin, hukuk ve düzen içinde yolunu takip edebildiğine şaşırmaktan kendimizi alamayız. İşte bunu başaran sadece devlet aygıtıdır. Çünkü insanlar üzerinde herhangi bir fiziksel gücün tek başına her zaman etkisi olabilir. İnsanlar, genel olarak böyle yaratılmışlardır. Çünkü herhangi bir duygu veya saygı uyandıran sadece fiziksel güçtür.

Bir insanın, durumun böyle olduğuna kendini tecrübeyle ikna etmek isterse dışarıdan gelen üzerinden bütün zorlamaları kaldırmaya ve onların en açık ve kesin bir biçimde makul, adil ve doğru olan şeyleri, -her ne kadar bu şeyler kimi zaman onların çıkarlarına aykırı olsa da- yapmaya çalışmalarını sağlamaya çalışmaktan

(21) Özdeyiş, düstur. (Ç.N.)
(22) Düşünceler. (Ç.N.)
(23) Ön İzlemeler. (Ç.N.)

başka hiçbir şey yapması gerekmemektedir. O zaman tek başına ahlaki gücün yetersizliği ortaya çıkacak ve birçok durumda gösterdiğimiz çabaların karşılığı sadece alaycı bir gülümseme olacaktır. O halde fiziksel gücün, tek başına saygı elde etmeye gücü olduğu açıktır. Fakat bu güç de genellikle cehalet, budalalık ve adaletsizlik ile ilişkilendirilen kitlelerde bulunur. Dolayısıyla bütün bu güç şartlar altındaki devlet adamının temel amacı fiziksel gücü zihinsel güce entelektüel üstünlüğe boyun eğdirmek ve onu bunların hizmetine sokmaktır. Fakat bu amaca, aynı zamanda adalet ve iyi niyetler eşlik etmiyorsa eğer ve eğer başarıya ulaşacak olursa o zaman bu işin sonunda ortaya çıkan sonuç şu olacak: Bu şekilde kurulan devlet düzenbaz ve budalalardan, aldatan ve aldanan kişilerden oluşacaktır. Fakat bu, ne kadar baskı altında tutulursa tutulsun kitlelerin zihinsel gelişimiyle birlikte gün ışığına çıkar ve bu da devrime götürür. Fakat aksine zekâya adalet ve iyi niyetler de eşlik ediyorsa o zaman insanlar arasındaki ilişkilerin karakterinin izin verdiği ölçüde kusursuz bir devlet çıkar ortaya. Eğer adalet ve iyi niyetler, sadece var olmakla kalmayıp bir de sergilenebilir, kanıtlanabilir ve açıkça ortaya konulabilirse ve kontrole tabi ve kamuya hesap verebilir durumdaysa işte o zaman bu asıl amaçlanandan bile çok daha uygun ve arzu edilir bir durumdur. Yine de çok dikkat edilmelidir. Çünkü hükümet işlerine çok sayıda kişinin katılımı, devletin birliğini etkileyecek ve devletin iç ve dış işlerinin sevk ve idaresinde kullandığı güç zayıflayıp yoğunluğunu kaybedecektir. Neredeyse her zaman için cumhuriyetlerin başına gelen de budur. Dolayısıyla devlet adamlığının en yüce amacı, bütün bu gerekliliklerin hepsini birden yerine getirecek bir yapı oluşturmaktır. Fakat gerçek şu ki bir devlet adamının düşünmesi gereken başka şeyler de vardır. Halkını, oldukları gibi ve ulusal özellikleriyle birlikte dikkate almak zorundadır. Bu, onun işlemesi gereken esas hammaddedir. Maddenin içeriği de her zaman için ortaya çıkacak olan bu tablo üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Şayet devlet adamı, amacını toplumdaki haksızlık ve adaletsizlikleri en asgari düzeye indirerek çözerse çok büyük bir iş başarmış olur. Bu haksızlık ve adaletsizlikleri geride en ufak bir izini bırakmaksızın tümüyle ortadan kaldırmak amaçlanması gereken ve ancak yaklaşık olarak ulaşılabilecek bir idealdir sadece. Şayet

bir alanda ortadan kaldırılırlarsa bir başkasında yeniden filizlenir. Ayrıca haksızlık ve adaletsizlik insan tabiatında derinden derine kök salmıştır. Suni devlet yapıları ve sistematik kanun kodlarıyla arzu edilen amaca ulaşılmak için girişimlerde bulunulur fakat durağan ve değişmez kavramlar, bağımsız durumların tümünü birden hiçbir zaman kucaklayamaz ve tikel olana tam olarak yaklaşamaz. Birer asimptot olarak kalır. Çünkü böylesi kavramlar, bir resmin ince gölgeleme tekniklerinden çok bir mozağin taşlarını andırır. Dahası: Bu konuda edinilmiş bütün deneyimlere tehlike eşlik eder. Çünkü söz konusu olan madde yani insan soyu, ele alınabilecek bütün maddeler içinde en güç olanıdır. Neredeyse bir patlayıcı kadar tehlikelidir.

Devlet aygıtındaki basın özgürlüğünün diğer makinelerdeki güvenlik valflarıyla aynı işlevi gördüğünün doğru olduğuna hiç kuşku yoktur. Zira onun aracılığıyla her türlü hoşnutsuzluk dile getirilir ve bu yapılırken de eğer içinde çok büyük bir cevher yoksa hoşnutsuzluk kısa süre içinde kendini yok eder. Ancak eğer var ise o takdirde bu hoşnutsuzluğu zamanında teşhis edip ortadan kaldırmanın tartışılmaz bir avantajı vardır. Bu, hoşnutsuzluğun bastırılmasından çok daha iyidir. Çünkü bu durumda o, için için kaynayacak, mayalanacak ve nihayet bir patlamaya yol açana kadar yayılıp genişleyecektir. Öte yandan basın özgürlüğüne, kalpler ve zihin için bir zehir ticareti gözüyle de bakılabilir. Çünkü bilgi ve yargı gücünden yoksun kitlelerin kafalarına bir fikri sokmaktan bilhassa da o fikir, kendileri için herhangi bir kazanç veya avantaj içeriyorsa bundan kolay ne vardır? Ve böyle bir şey, birinin kafasına sokulduğu zaman o uğurda yapmayacağı bir şey var mıdır? İşte bu yüzden ben, bilhassa da hukuk kanunlarının haksızlıkları düzeltebileceği durumlarda zararları faydalarının ötesine geçen bir basın özgürlüğünün yaratacağı tehlikelerden fazlasıyla korkarım. Fakat herhalde böyle bir özgürlüğün şartı, imzasız her türlü yazının en sıkı bir biçimde denetlenmesi olsa gerek.

Genel olarak ifade edecek olursak gerçekten de hakkın tabiatının, saf ve çözünür bir durumda değil de ancak en fazla florin hatta alkol ve prusik asit gibi onlara bir vasıta olarak hizmet eden veya onlara gerekli yoğunluğu kazandıran bir başka maddenin küçük bir karışımıyla sergilenebilecek birtakım kimyasal maddelerinkine

benzer bir tabiata sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu benzerliği takip ederek diyebiliriz ki eğer gerçeklik dünyasında ayak basacak bir yer hatta hükümranlığı elde edecekse hak, zorunlu olarak safi ideal ve dolayısıyla da göksel tabiatına karşın Hesiodos'ta olduğu gibi buharlaşıp havaya karışmaksızın var olup işlerliğini sürdürebilsin diye zorunlu olarak küçük miktarda bir keyfi güç tarafından takviye edilmeye gereksinim duyar. Doğumla sahip olunan her türlü hak, bütün kalıtsal imtiyazlar, her türlü ulusal din biçimi ve benzeri şeyler, böyle bir gerekli kimyasal baz veya alaşım olarak görülebilir. Çünkü hak, ancak böyle sağlam ve gerçek bir temele sahip olduğunda zorlayıcı olabilir ve devamlı olarak uygulanabilir. Böyle bir temel deyim yerindeyse hakkın bir tür istinat noktası[24] olacaktır.

Linnaeus, suni ve keyfi bir karaktere sahip bir bitkisel sistem benimsemiştir. Onun yerine, böylesi bir değişim akılla ne kadar uyuşursa uyuşsun veya böylesi girişimlerde ne kadar sıklıkla bulunulmuş olunursa olsun, doğal bir sitem konulamaz. Çünkü başka hiçbir sistem, bize suni ve keyfi olanın tanım kesinliğini ve sağlamlığını sağlamaz. Yine aynı şekilde, daha önce gösterildiği üzere devlet, üzerine oturduğu suni ve keyfi temel hiçbir zaman yerini saf tabiilikte bir temele bırakamaz. Tabii bir temel, sözü edilmiş olan koşulları ortadan kaldırmayı hedefler: Doğumla elde edilmiş ayrıcalıkların yerine kişisel yetenekler konacaktır; ulusal dinin yerini akli araştırmanın sonuçları alacaktır vb. Her ne kadar bütün bunların akla daha uygun olduğu kanıtlanabilse de yine de böyle bir değişimde bulunulamaz. Çünkü tabii bir temel toplumun istikrarını tek başına güvence altına alacak tanım kesinliği ve sağlamlığından yoksun olacaktır. Sadece soyut hakları cisimleştiren bir devlet yapısı insani alanın dışında tabiat alanı için mükemmel bir şey olurdu. Fakat insanların büyük çoğunluğu, son derece bencil, adaletsiz, düşüncesiz, hilekâr ve hatta kimi zaman kötücül; buna ilave olarak da hayli düşük bir zekâya sahip olduğu için, buradan tek bir insanda toplanacak, her türlü kanun ve hakkın üzerinde olacak. Buradan tamamıyla sorumsuz, dahası her şeyin kendisine boyun eğeceği, daha yüksek türde bir varlık olarak görülen bir gücün, Tanrı'nın inayetiyle orada bulunan bir hükümdarın gerekliliği ortaya

(24) Bana bir istinat noktası verin, dünyayı kaldırayım. (Archimedes) (Ç.N.)

çıkar. İnsanlar, ancak bu şekilde sürekli olarak kontrol edilebilir ve yönetilebilir.

Diğer taraftan Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nde böyle bir keyfi temel olmaksızın yönetmeye; yani soyut hakkın, saf ve alaşımsız olarak egemenliğini sağlamaya yönelik bir girişimle karşılaşıyoruz. Fakat sonucun hiç de cezbedici bir yanı yoktur. Çünkü ülkenin bütün maddi zenginliğine karşılık burada ne bulmaktayız? Hüküm süren tavır ya da zihniyet olarak kaçınılmaz yoldaşı cehaletle birlikte alçak bir faydacılıkla karşılaşıyoruz ki bu ahmak anglikan bağnazlığının, budalaca önyargıların, kaba bir vahşetin ve kadınlara saygı denilen çocukça bir şeyin taşlarını döşemiştir. Ve bu ülkede sık sık bunlardan daha kötü şeyler de meydana gelir: Siyahi kölelere karşı en insafsızca bir baskı, linç kanunu, sık sık meydana gelen ve cezalandırılmayan suikastlar, hiçbir yerde görülmemiş vahşilikte düellolar, zaman zaman her türlü hak ve hukukun açıktan açığa alaya alınması, kamu borçlarının reddi, komşu bir devlete karşı iğrenç politik haydutluk ve onu takip eden zenginlerin topraklarına yapılan istilalar. En yüksek siyasi otoriteler de bu türden baskın ve yağmaların üzerini ülkede yalan olduğunu herkesin bildiği ve için için güldüğü bahanelerle örtmek zorunda kalmaktadır. Bu yüzden gittikçe serpilip gelişen avam idaresiyle ve son olarak da yüksek yerlerde yukarıda belirttiğimiz bütünlüğün reddinin kişilerin ahlakında kaçınılmaz olarak göstereceği tehlikeli etkilerin tümüyle birden karşılaşmaktayız. Gezegenin karşı yakasındaki bu saf devlet oluşumu örneği genel olarak cumhuriyetlerin lehine pek az şey söyler. Fakat onun Meksika, Guatemala, Kolombiya ve Peru'da taklitleri daha da az şey söyler.

Özel olarak cumhuriyetlere atfedilen ve gözden kaçırılmaması gereken bir başka dezavantaj da bu yönetim biçiminde yetenekli insanların yüksek konumlara ulaşması ve dolayısıyla doğrudan siyasi güce sahip, monarşiden daha güç olmasıdır. Zira her zaman, her yerde ve bütün koşullar altındaki budala, zayıf ve sıradan kimseler, böyle insanlara karşı derhal ya da içgüdüsel olarak birleşip bir ittifak oluşturur ve onlara tabii düşmanları gözüyle bakar. Bu insanları bir araya getirip böylesine sıkı sıkıya kenetleyen şey de üstün zekâ sahibi insanlara karşı duydukları ortak duygudur. Daima çok sayıda budala ve zayıf insan bulunur ve bir cumhuriyet idaresinde

onları gölgede bırakmasınlar diye yetenek sahibi insanları bastırıp saf dışı etmek onlar için bir hayli kolaydır. Ve herkesin başlangıçta eşit haklara sahip olduğu iddiasına karşın yeteneksizlerin sayısı yetenek sahiplerinden elli kat daha fazladır.

Öte yandan bir monarşi rejiminde budalaların, zihinsel üstünlüklere sahip insanlara karşı oluşturdukları bu tabii ve evrensel ittifak tek yanlıdır ve sadece aşağıdan örgütlenebilir. Zira monarşik yönetimlerde zekâ ve yetenek, yukarıdan tabii bir müdafaa ve destek görür. Çünkü öncelikle yönetimin tepesinde oturan kişi yani kralın kendisi, bu türden bir rekabete karşı korku duymayacak kadar yüksekte ve sağlamdır. İkincisi de devlete zekâsından çok iradesiyle hizmet eder. Çünkü onun durumunda hiçbir zekâ, bunca talebe ve iddiaya hiçbir zaman denk olamaz. Dolayısıyla da her zaman, diğer insanların zekâsından yararlanmaya mecburdur. Çünkü kendi çıkarlarının ülkesininkilerle sıkı sıkıya bağlı, onlardan ayrılmaz ve onlarla özdeş olduğunu gördüğü için, tabii olarak en iyi insanları tercih ve himaye edecektir. Kaldı ki kendisine en iyi hizmeti verebilecek araçlar da onlardır ve bu yüzden onları bulduğu sürece de en fazla kollayacaktır. Bu hiç de güç bir şey değildir, yeter ki dürüstçe araştırılsın. Yine aynı şekilde bakanlar dahi yükselmekte olan politikacılara karşı onlara kıskançlıkla bakmalarına gerek olmayacak kadar avantaj sahibidir. Dolayısıyla da benzer sebeplerden ötürü onların güçlerinden yararlanabilmek için seçkin insanları memnuniyetle seçip çalıştırırlar. Bu şekilde, bir monarşi yönetimi altında zekâ kendisinin ezeli-ebedi ve amansız düşmanı olan budalalığa karşı çok büyük bir şansa sahiptir ve kazandığı avantaj da bir hayli büyüktür.

Genel olarak monarşik yönetim biçimi, insanlar için en tabii yönetimdir. Tıpkı arılar ve karıncalar, göç halindeki turnalar, gezgin filler, sürü halinde av arayan kurtlar, diğer pek çok hayvan gibi. Bunların tümü de uğraştıkları şey ne ise onun başına içlerinden birini geçirirler. İnsanların angaje oldukları her iş, tehlike içeriyorsa eğer her askeri harekât, denize açılan her gemi bir önderin otoritesine boyun eğmek zorundadır ve her yerde ona yol gösteren birisi olmalıdır. Hatta canlıların organizmaları bile monarşi prensibine göre kurulmuştur: Tek başına yol gösteren, sevk ve idare eden, üstünlüğü elinde bulunduran beyindir. Her ne kadar kalp, akciğerler ve

mide de bütün vücudun varlığını devam ettirmesine çok büyük bir katkıda bulunuyorlarsa da bu sebepten ötürü bu ayak takımının önder ve yönetici olmasına izin verilemez. Sadece beyne ait olan bir görevdir bu ve idare tek bir merkezi noktadan kaynaklanmalıdır. Güneş sistemi bile monarşik bir yapıya sahiptir. Öte yandan cumhuriyet idaresi ise daha yüksek bir düşünsel hayata, sanata ve bilimlere elverişsiz olduğu ölçüde insanlar için de doğal değildir. Dolayısıyla dünyanın her yerinde ve bütün zamanlarda, ister medeni ister vahşi olsun, isterse de bu ikisinin arasında bir konumu işgal etsin, uluslar, daima monarşik yönetim biçimine sahip olmuşlardır. Çok sayıda kişinin hükümranlığı Homeros'un da dediği gibi hiç de iyi bir şey değildir: Sadece tek bir yönetici, tek bir kral olmalıdır.

İnsanda, kendilerine en uygun yönetim biçimi olarak onları buna yönlendiren monarşik bir içgüdü olmasaydı eğer, her yerde ve tüm zamanlarda milyonlarca hatta yüz milyonlarca insanın, tek bir adamın, hatta kimi zaman tek bir kadının, hatta geçici olarak bir çocuğun bile uysal ve itaatkâr kulları olduğunu görebilmemiz mümkün olur muydu? Çünkü bu düzenleme, bir düşüncenin sonucu olan bir şey değildir. Her yerde tek bir adam kraldır ve çoğunlukla da onun asaleti kalıtsaldır. Deyim yerindeyse o onun varlığında bireyselliğe erişen koca bir halkın kişileşmiş hali ya da monogramıdır. Bu bakımdan pek haklı olarak şöyle diyebilir: «L'état c'est moi.»[25] İşte tam da bu sebeple Shakespeare'in tarihi oyunlarında İngiltere ve Fransa kralları karşılıklı olarak birbirlerine İngiltere ve Fransa olarak hitap eder ve Avusturya dükü de ülkesinin adını kullanır. Krallar, adeta kendilerini milliyetlerinin bedenleşmiş hali olarak görür. Bütün bunların hepsi insan tabiatı ile tam bir uyum içindedir. Ve işte tam da bu nedenden dolayıdır ki kalıtsal monarşi, kendisinin ve ailesinin refahını, ülkesininkinden ayıramaz. Diğer yandan monarkın çoğu kez seçimle iş başına geldiği, örneğin kilise devletlerinde de durum çoğunlukla böyledir.[26] Çinliler, sadece monarşik bir yönetim biçimini kavrayabilir. Bir cumhuriyetin ne olduğunu onların

(25) Devlet benim. (Fransa kralı XIV. Louis tarafından söylenmiştir.) (Ç.N.)

(26) Okuyucu, bu satırları okurken Schopenhauer'in, metni, papalık yönetimi altındaki bölgelerin İtalya krallığıyla birleşmesinden çok önce yazdığını aklından çıkarmamalıdır. (Ç.N.)

akılları kesinlikle almaz. 1658'de Hollandalı bir elçi heyeti, Çin'e gittiği zaman Orange prensini kralları olarak göstermek zorunda kalmıştı zira aksi halde Çinliler, Hollanda'yı, bir bey ya da efendisi olmaksızın yaşayan bir haydutlar yuvası olarak görmek durumunda kalacaktı.[27] Stobaios, Florilegium'unda bir bölümün başlığını şu şekilde adlandırmıştı: En İyi Yönetim Biçimi Olarak Monarşi Üzerine. Ve orada eski dünyadan monarşik yönetim biçiminin üstünlüklerinin açıklandığı pasajların en iyilerini bir araya toplamıştı. Kısacası cumhuriyet idareleri doğal değil ve sunidir; sadece düşüncenin ürünüdür. Bu yüzden de bütün dünya tarihinde ender istisna olarak karşımıza çıkarlar. Tarihte, küçük Grek, Roma ve Kartaca cumhuriyetleri vardı. Tümü de varlıklarını, nüfuslarının altıda beşini hatta bazen sekizde yedisini kölelerin olmasına borçludur. 1840 yılında altı milyonluk Birleşik Devletler'de bile üç milyonu köleden oluşuyordu. Ayrıca eski dünyada cumhuriyet ile idare edilen devletlerin ömrü, monarşilerle mukayese edildiği zaman hayli kısaydı. Cumhuriyetler son derece kolay kurulur fakat ayakta tutulmaları bir hayli güçtür. Öte yandan monarşilerde durum, bunun tam tersidir. Şayet istenen ütopik tasarımlar ise söyleyeceğim şey: Problemin tek çözümü, akıllı ve soyluların müşterek bir yönetimi, kuşaklar boyunca meydana getirilen yani en soylu erkeklerle en zeki ve entelektüel kadınların birleşmesinden meydana gelen gerçek aristokrasi ve hakiki asalet olduğudur. *«Benim Ütopya»*m, *«Platon Cumhuriyeti»*m işte budur.

Meşruti krallar ise hiç kuşkusuz insanların ilişkilerine hiç karışmayan, kendi göklerinde rahatsız edilmeksizin huzur ve barış içindeki Epikür'ün tanrılarına bir hayli benzeyerek yaşar. Bunların, şimdi bir hayli yaygın olduğunu görüyoruz. Her küçük Alman prensliğinde İngiliz meşrutiyetinin bir parodisinin kurulduğuna, Lordlar ve Avam kamaralarından Habeas Corpus Act'a[28] ve jüri sistemiyle yargılamaya kadar her şeyin tam tekmil taklit edildiğine tanık olu-

(27) Bkz. Jean Nieunoff, L'Ambassade de la compagnie orientale des provinces unies vers l'Empereur de la Chine, çeviren Jean le Charpentier, Leiden, 1665, bl.45 (Ç. N.)

(28) Gelenek hukukunda, bir mahkeme ya da yargıç tarafından çıkarılan ve gönderildiği kişi ya da kurumdan gözaltında tuttuğu kişiyi belirli bir amaçla mahkeme önünde hazır bulundurmasını isteyen yazılı ve yargısal emir. (Ç.N.)

yoruz. İngiliz karakterinden ve İngilizlerin koşullarından meydana çıkan ve bunların her ikisini de gerektiren bu kurumlar, İngiliz halkı için gayet doğal ve uygundur. Fakat Alman halkı içinde tabii olan da fiilen ne kadar prenslik varsa o kadar dala ayrılmak ve hepsinin üstünde de içeride barışı tesis eden, dışarıda ise devletin birliğini temsil eden bir imparatora sahip olmaktır. Bu, Alman karakteri ve Alman koşullarından kaynaklanan bir düzenlemedir. Benim düşüncem odur ki şayet Almanya, İtalya ile aynı kaderi paylaşmayacaksa baş düşmanı I. Napoleon tarafından ortadan kaldırılmış olan emperyal aristokrasisini onarmak hem de mümkün olduğunca etkin bir biçimde bunu yapmak zorundadır.[29] Zira Alman birliği buna bağlıdır ve emperyal aristokrasi olmaksızın birlik, daima göstermelik veya tutarsız kalacaktır. Fakat artık imparator seçiminin ciddi bir iş olduğu Schwarzburg'lu Günther döneminde yaşamadığımız için imparatorluk tacı, onu giyenin hayatı boyunca dönüşümlü olarak Avusturya ve Prusya arasında gidip gelmelidir. Her halükârda küçük devletlerin mutlak egemenliği asılsız ve aldatıcı olacaktır. I. Napoleon, Almanya için tam da Büyük Otto'nun İtalya için yaptığı şeyi gerçekleştirmiştir: Onu, divide et impera[30] ilkesi uyarınca küçük devletlere bölmüştür.

İngilizler, büyük zekâlarını, diğer şeylerin yanında eski kurumlarına, âdetlerine ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalarak, onları kutsallaştırarak hatta böyle bir bağlılığı aşırılaştırma ve gülünçleştirme pahasına ortaya koydu. Onları kutsallaştırmaları çok basit bir nedenden kaynaklanıyordu: Bu kurumlar ve âdetler boş bir kafanın uydurması olan şeyler değil, zaman içinde koşulların gücünden ve yaşam bilgeliğinin kendisinden gelişmişlerdi ve dolayısıyla bir ulus olarak onlara da bir hayli uygun düşmekteydi. Öte yandan Alman Michel[31] kendisini okul öğretmeninin ellerine bırakmış, o da tek yapması gereken şeyin, İngilizlerin fırağını üzerine geçirmek olduğuna onlara ikna etmiştir. Dolayısıyla o da kendisine ondan bir

(29) Bu satırların 1870'ten önce kaleme alındığı unutulmamalıdır. (Ç.N.)

(30) Böl ve yönet. (Ç.N.)

(31) Burada Michel'in kimi zaman, Almanlar tarafından uluslarının bir takma adı olarak kullanıldığını belirtmek gerekir, tıpkı İngilizlerin takma adı olan John Bull gibi. (Ç.N.)

tane vermesi için babasına kabadayılık etmiştir ve şimdi de acemi tavırlarıyla bu biçimsiz yaratık, o frağın içinde bir hayli gülünç bir portre çizmektedir. Fakat bu frak, günün birinde ona fazla dar gelecek ve o da kendisini onun içinde rahatsız hissedecektir. Ve çok geçmeden de tıpkı bir mahkemede jüri önündeymiş gibi duyumsayacaktır kendini. Bu kurum, ortaçağın en barbar dönemlerinden okuma yazma becerisinin bir kişiyi ölüm cezasından kurtardığı Büyük Alfred zamanından kalmadır. Bu, bütün cezai prosedürlerin en kötüsüdür. Çünkü orada, hukuk konusunda bilgili ve engin tecrübe sahibi, saçları her gün hırsızların, katillerin ve her türden alçakların hile dolaplarını ortaya çıkarırken ağarmış ve dolayısıyla da işlerin iç yüzünü bir bakışta sezme becerisi edinmiş yargıçların yerine jüri koltuğunda oturan dedikoducu terzi ve kunduracılar olacaktır. Bunların kaba, bayağı, tecrübesiz, keskinlikten yoksun akılları ve dikkatlerini herhangi bir şey üzerine toplamak konusundaki çaresizlikleriyle bir yalan ve düzenbazlık örgüsü içinden gerçeği bulup ortaya çıkaracakları ümit edilmektedir. Üstelik bütün zamanlarını önlerindeki kumaş ve deriyi düşünerek geçirir ve işlerini bitirdikten sonra da evlerinde olmaya can atarlar ve olasılık ile kesinlik arasındaki farka dair net bir fikirleri kesinlikle yoktur. Aksine bomboş kafalarında bir tür olasılık hesabı yaparak bir insanın idam fermanını kendilerinden emin bir biçimde imzalarlar. Dr. Johnson'un, önemli bir konu üzerinde karar vermek üzere toplanmış ve kendisinin pek az güven duyduğu bir savaş mahkemesi hakkında yaptığı yorum onlar için de geçerli olabilir. Dr. Johnson, mahkemenin muhtemelen tek bir üyesinin bile yaşamı boyunca tek bir saatini kendi başına olasılıkları tartarak geçirmediğini söylemişti.[32] Fakat terzilerin ve kunduracıların tarafsız yargıçlar olabileceğini düşünebilen bir tek kişi var mıdır? Ne? Kindar tarafsız çoğunluk! Sanki suçlu ile aynı sınıfa mensup insanların tarafgirliği, kişisel olarak suçlu hakkında en küçük bir şey bile bilmeyen, tümüyle farklı, kendilerine ait bir dünyada yaşayan, işlerini kaybetme korkusunu kesinlikle taşımayan ve görevlerinin ağırbaşlılığının bilincinde olan hâkimlerin yargılarından on defa daha korkulacak bir şeymiş gibi. Fakat devlete

(32) Boswell, Life of Johnson, 1780, aetat.71. (Ç. N.)

ve onun başına karşı işlenen suçlar ile basın suçlarına bir jürinin karar vermesine müsaade etmek, işte bu kelimenin tam anlamıyla kuzuyu kurda emanet etmekten farksızdır.

Her yerde ve bütün zamanlarda hükümetler, kanunlar ve kamu kurumlarıyla ilgili olarak pek çok hoşnutsuzluk yaşanmıştır. Yine de bunun nedeni büyük ölçüde insanların, insan varoluşunun ayrılmaz bir parçası olan sefaletten, konuyu mitsel açıdan ele alırsak Adem'in ve onun vasıtasıyla bütün ırkın üzerine yüklenmiş olan lanetten bu kurumları sorumlu tutmaya daima hazır oluşumuzdur. Tabii bu hezeyan, içinde yaşadığımız günün demagoglarının, Jetzteit'in[33] yaptığından daha büyük bir yalancılık ve küstahlıkla konulmamıştır ortaya. Onlar, Hıristiyanlığın düşmanları olarak elbette iyimserdiler: Onlara göre, dünyanın kendisi bir amaç, bir hedeftir ve öyle olduğu için de kendi başına yani kendi doğal oluşumu içinde en mükemmel prensiplere göre düzenlenmiştir ve hakiki bir mutluluk yurdudur. Buna karşılık dünyanın muazzam boyutlardaki ve bariz kötülüklerini tümüyle hükümetlere atfederler: Onların düşüncelerine göre eğer hükümetler üzerine düşen görevi yerine getirmiş olsalardı, yeryüzü bir cennet haline gelirdi bir başka deyişle bütün insanlar rahat rahat yer, içer, üreyip çoğalırdı. Sonra da her türlü sıkıntı ve yoksunluktan uzak bir biçimde ölüp giderlerdi. Çünkü onların «kendi amacı» dedikleri zaman kastettikleri şey budur. Süslü ifadelerle dillerine dolayıp tekrarlamaktan hiçbir zaman yorulmadıkları «insanlığın sonsuz ilerlemesi»nin hedefi budur.

Eskiden tahtın başta gelen desteği inançtı; günümüzde ise bu, güvendir. Papanın kendisi bile inananların güvenini kazanmaktan çok ona borç verenleri kendisinin imanına inandırmakla ilgilenir. Eski zamanlarda, dünyanın günah yüküne yazıklanılırken şimdilerde insanlarda üzüntü uyandıran şey dünyanın borç yüküdür. Eskiden gaipten haber verilen şey, kıyamet günü iken günümüzde bu büyük repudiation[34], er geç bir gün gerçekleşecek olan ulusların evrensel iflası hakkında kehanette bulunulmaktadır. Ne var ki kâhin, başka durumlarda olduğu gibi burada da kendisinin o günü

(33) Schopenhauer'in Alman dilinin bilinçli olarak imkânlarından mahrum edilmesi yönündeki çabaları alaya almak için kasten uydurduğu bir sözcüktür. (Ç.N.)

(34) İngilizce: Borçların reddedilmesi. (Ç.N.)

görmeye ömrünün yetmeyeceğine dair güçlü bir umut beslemektedir.

Etik ve rasyonel bir bakış açısından bakıldığı zaman, mülkiyet hakkı, doğum hakkına göre kıyas kabul etmeyecek derecede sağlam bir temele dayanır. Yine de mülkiyet hakkı, doğum hakkıyla ilişkilidir ve onun bir parçası ve beraberinde getirdiği bir şey haline gelmiştir. Bu yüzden de doğum hakkını diğerini tehlikeye atmaksızın ortadan kaldırmak pek mümkün değildir. Bu da bir kimsenin sahip olduklarının çoğunun ona miras kalmış olması ve dolayısıyla da doğum hakkının bir türü olmasıdır. Nitekim eskiden soylular sadece kendilerine miras kalmış mülklerin adını taşırlardı ve bu adları kullanarak sadece sahip oldukları mülkleri ifade etmiş oluyorlardı. Bu yüzden de bütün mülk sahipleri, birbirlerini kıskanmak yerine şayet akıllı olsalardı doğum haklarının devamını da savunmaları gerekirdi.

O halde soyluluğun mevcudiyeti çifte üstünlük sağlar: Bir yandan mülkiyet hakkının diğer yandan da kralın doğum hakkının savunulmasına yardım. Zira kral, ülkedeki en başta gelen soyludur ve genel bir kural olarak da bir soyluya ağırbaşlı bir akraba gibi davranır; ne kadar güvenirse güvensin ve severse sevsin sıradan birine gösterilenden hayli farklı bir tutumdur bu. Ataları çoğunlukla ilk bakanlar ve her zaman kendisinin en yakın yardımcıları olmuş kişilere karşı da daha büyük bir güven beslemesi son derece tabiidir. Bu yüzden de bir soylu, kuşku uyandırıcı herhangi bir şey olduğunda kralına duyduğu sadakat ve görev duygusunun güvencesini tekrarlarken haklı olarak taşıdığı ada başvurur. Bir kişinin karakteri, okuyucularımın da bilincinde oldukları üzere kesinlikle ona babasından kalır. O nedenle birinin kimin oğlu olduğunu dikkate almamak dar kafalılıktır ve tuhaf bir şeydir.

İSTEM VE BOYUN EĞME

Ahlaki özgürlük üzerine ödüllü denememi okuduktan sonra düşünen hiç kimsenin böyle bir özgürlüğün tabiatta herhangi bir yerde bulunamayacağı ancak tabiatın dışında bir yerlerde bulunabileceğine yönelik bir kuşkusu kalmayacaktır. Var olan tek gerçek özgürlük, metafizik bir karaktere sahiptir. Ve fiziksel dünyada da özgürlük imkânsız bir şeydir. Dolayısıyla kişisel eylemlerimiz hiçbir şekilde özgür değildir. Her insanın karakteri, onun özgür eylemi olarak kabul edilmelidir. O şöyle şöyle bir insandır çünkü her şeyden önce onun iradesi böyle bir insan olmak yönündedir gibi. Çünkü irade kendi başına ve kendi içinde vardır hatta tek bir bireyde ortaya çıksa bile böyledir bu. Aynı zamanda kendine özgü ve temel arzularını oluşturur, bütün bilgilerden bağımsızdır ve böyle bir bilgiyi de önceler. O, bilgiden sadece güdülerini alır ve onunla da tabiatını silsileli geliştirerek kendi kendisini görünür veya bilinir kılar. Fakat zamanın ötesine uzanan ve o var olduğu sürece var olacak bir şey olarak istemin kendisi hiçbir zaman değişmez. Dolayısıyla her insan, şimdi ve içinde bulunulan zaman diliminin koşulları altında kendi payına katı zorunluluklar olarak ortaya çıkar. Var olan böyle birisi olarak asla bu zaman diliminde fiilen yapmakta olduğu şeylerden farklı bir şey yapamaz. Dolayısıyla bir insanın yaşamının, büyük ve küçük olayları da dahil olmak üzere bütün akışı tıpkı bir saatin hareketi gibi zorunlu olarak önceden belirlenmiştir.

Bunun temel sebebi, daha önce sözünü ettiğim türden metafiziksel özgür eylemin, bilen bilince, zaman ve mekân biçimlerine bağlı olarak algısal sezgiye ulaşma eğilimidir. Bu formlar vasıtasıyla eylemin birliği ve bölünemezliği kendi dört biçimi içinde yeter sebep prensibinin izini takip eden bir durumlar ve olaylar dizisine ayrılmış olarak gösterir ve gereklilik olarak adlandırılan şey de işte budur. Fakat herkes bütün bunların sonucunun ahlaki bir görünüş oldu-

ğunu varsayar. Bu böyledir çünkü ne yaptığımız aracılığıyla kim olduğumuzu öğreniriz ve çektiğimiz acıyla da neyi hak ettiğimizi.

Dahası buradan, bir insanın bireyselliğinin, sadece bireysellik prensibine dayanmadığı ve bu yüzden de kendi tabiatı içinde salt bir fenomenden ibaret de olmadığı ortaya çıkar. Bilakis, o, kendinde şeyde, her bireyin özü olan istemde kökleşmiştir. Bu bireyin karakterinin kendisi bireyseldir. Fakat bireyselliğin köklerinin ne kadar derinde uzandığı sorunu benim cevaplama yükümlülüğünü üzerime almayacağım sorulardan biridir.

Fakat bu bağlamda, kendince, bir insanın bireyselliğini kendi özgür eylemi olarak tanımlayan Platon[35] da adının anılmasını hak ediyor. Platon, her insanı ruh göçü öğretisi sayesinde karakterinin ve duygularının sonucu olarak her nasılsa o şekilde doğmuş olduğunu gösterir. Hatta Brahman filozoflar bile doğuştan gelen karakterin değişmez kesinliğini masalsı bir biçimde açıklar. Brahma'nın, her bir insanı yaratırken yapacaklarını ve katlanacaklarını hayatının çaresiz takip edeceği istikamete göre alnına yazılı harflerle kazıdığını söyler. Onlar, kafatası kemiklerinin dikişe benzeyen çentikli ek yerlerinde bu yazıyı görür ve yazının içeriğini de kişinin önceki yaşamı ve eylemlerinin belirlediğini söyler. Görünen o ki, bu görüş, kişinin hayatına yönelik her şeyin önceden belirlenmiş olduğu biçimindeki Hıristiyan daha doğrusu Paoloscu dogmanın temelini teşkil eder.

Fakat tecrübelerle evrensel olarak onaylanmış bu gerçek, bir diğer sonucu da beraberinde getirir. Zihinsel olduğu kadar ahlaki bütün gerçek meziyetler sadece fiziksel ya da ampirik değil aynı zamanda metafiziksel bir kökene de sahiptir; yani a posteriori olarak da değil a priori olarak verilmiştir. Bir başka deyişle doğuştan gelirler, sonradan edinilmiş değillerdir, bu yüzden de kaynağı sadece bir fenomen değil aynı zamanda bir kendinde şeydir. Dolayısıyla da her insan sadece tabiatında bir başka deyişle doğuştan getirdiği karakterde zaten geri döndürülemez biçimde sabitleşmiş olan şeyi yapar. Zihinsel kapasitenin geliştirilmeye gereksinim duyduğu doğrudur, tıpkı tabiatın birçok ürününün onlardan yararlanabilmemiz ya da onları kullanabilmemiz için işlenmeye gereksinim duyduğu

(35) Phaedrus ve Kanunları, k. x. bölüm 106. (Ç.N.)

gibi. Nasıl ki tabii bir ürün söz konusu olduğunda hiçbir işlenmişlik orijinal materyalin yerini alamıyorsa aynı şey, zekâ için de geçerlidir. Bu sebepten ötürü, sadece edinilmiş, öğretilmiş ya da zorla benimsetilmiş yani a posteriori olan bütün nitelikler, ister ahlaki isterse zihinsel olsun gerçek veya hakiki değil sadece yüzeyseldir ve hiçbir değeri de yoktur. Bu, gerçek metafiziğin vardığı bir çıkarımdır ve tecrübe de yüzeyin altına bakabilen herkese aynı dersi öğretir. Hatta bu, herhangi bir biçimde sivrilmiş bir insan söz konusu olduğunda onun fizyonomisine, dış görünümüne ve doğuştan sahip olduğu yeteneklere atfettiğimiz büyük değer tarafından da doğrulanır ve onları görmek için böylesine can atmamızın nedeni de budur. Şurası kesindir ki yüzeysel insanlar, -ki bunlar aynı zamanda bayağı insanlardır da- son derece yerinde nedenlerden dolayı yoksun oldukları her şeyin günün birinde kendilerine geleceğini düşünerek kendilerini avutabilmek için tam aksi görüşte olacaktır.

Dolayısıyla dünya, sadece galibiyet ile mağlubiyetin hak ettikleri ödülleri gelecekteki bir dünyada alacakları bir savaş alanı değildir. Hayır! Dünyanın kendisi bizzat bir son mahkemedir. Her insan, oraya, hak ettiği ödül ve utançları beraberinde getirir ve ruh göçü teorisinin öğrettiği kadarıyla Brahmanlar ve Budistlerin doktrini de bundan farklı bir şey değildir.

Şu soru sık sık ortaya atılmıştır: Issızlıklarda tek başına yaşamış ve birbiriyle ilk defa karşılaşan iki insan ne yapar? Hobbes, Pufendorf ve Rousseau bu soruya farklı farklı cevaplar verdi. Pufendorf, birbirlerini sevgiyle karşılayacaklarına inanıyordu; Hobbes ise bilakis iki düşman olarak; öte yandan Rousseau da sessizce birbirlerinin yanından geçip gideceklerine inanıyordu. Her üç görüş de hem doğru hem de yanlıştır. Çünkü tam da burada iki birey arasındaki doğuştan sahip oldukları ahlaki mizacın ölçülemez farklılığı kendisini görünür kılar. Bu farklılık öylesine güçlüdür ki burada sorulan soruya bunların ölçüsü ve standardı gözüyle bakılabilir. Ve öyle insanlar vardır ki bir diğerinin görüntüsü, onda derhal düşmanlık hisleri uyandırır. Çünkü bu duruma içsel tabiatları derhal feryat edecektir: «Ben değilim!» Öte yandan öyleleri de vardır ki bu görüntü, onlarda derhal dostluk ve duygudaşlık hissi uyandırır. Onların içsel tabiatları da şöyle diyecektir: «Bir kere daha benim!» Bu ikisi arasında sayısız farklılık bulunmaktadır. Fakat bu en önem-

li meselede birbirimizden tamamıyla farklı olmamız ise büyük bir sorun, daha doğrusu bir gizemdir.

Ahlaki karakterin bu a priori tabiatı bakımından Bastholm adında Danimarkalı bir yazarın «*Yabanıl Durumdaki İnsan Tecrübesine Tarihi Katkılar*» adlı eseri muhtelif düşünceler için malzeme sunar. Ulusların zihinsel kültürü ile ahlaki mükemmeliyetinin, kendilerini birbirlerinden tamamen bağımsız olarak ortaya koymaları, çoğu kez biriyle sık sık karşılaşılırken diğerinin izine bile rastlanmaması onu bir hayli şaşırtmıştır. Bunun nedeni, anlayacağımız üzere, sadece ahlaki mükemmeliyetin kesinlikle zihinsel kültürün geliştirdiği düşünceden kaynaklanmaz. Doğrudan, tabiat ve mizacı doğuştan gelen ve eğitim vasıtasıyla herhangi bir ilerleme kaydetme yetisine sahip olmayan istemin kendisidir. Bastholm, ulusların çoğunu ahlaksız ve son derece kötücül olarak tasvir etmiş; öte yandan ise örneğin Savu Adası sakinleri, Tunguzlar ile Palu Adaları yerlileri gibi birtakım vahşi kabilelerin halklarının karakterlerinin hayranlık uyandırıcı pek çok özelliğe sahip olduğunu bildirmiştir. Böylelikle niçin bazı kabilelerin dikkati çekecek kadar iyiyken komşularının neden tümüyle kötü oldukları problemini çözme girişiminde bulunmuştur!

Bana öyle geliyor ki güçlük şu şekilde açıklanabilir: Bildiğimiz üzere ahlaki nitelikler kalıtsaldır ve tarif edildiği gibi böyle izole bir kabilede bütün bu iyi nitelikler tek bir aileden ve neticede kesinlikle iyi bir adam olan aynı atadan gelmekte ve sonra saflığını muhafaza etmektedir. Nitekim örneğin, devlet borçlarının reddedilmesi, talan ve çapulculuk gibi pek çok sevimsiz durumda, İngilizlerin Kuzey Amerikalılara sık sık İngiliz suçlu kolonilerinden gelme olduklarını hatırlattıkları doğru değil midir? Ancak yine de bu, nüfusun sadece küçük bir bölümü için doğru olabilecek bir varsayımdır.

Her insanın bireyselliğinin yani belirli bir zekâ ile belirli bir karakterin birleşiminin onun bütün eylemlerini ve düşüncelerini, tıpkı derinlere etki eden bir boya gibi, en önemsiz detaylarına kadar kesin olarak belirlemesi ve sonuç olarak da bir insanın hayatının bütün akışının bir başka deyimle onun içsel ve dışsal tarihinin nasıl da böyle tümüyle farklı olduğunun ortaya çıkması muhteşem bir şeydir. Nasıl ki bir bitkibilimci, tek bir yapraktan bitkinin tamamını

tanıyabiliyor ve Cuvier[36] tek bir kemikten bütün bir hayvanı inşa ediyorsa o insanın tek bir karakteristik eyleminden yola çıkarak bütün karakterine yönelik doğru bir bilgiye ulaşabiliriz. Yani söz konusu olan eylemin sonucu son derece önemsiz olsa bile ondan o insanın kendisini bir dereceye kadar oluşturabiliriz. Dahası bu, o insanın karakterinin gayet sağlıklı ve doğru bir sınavı olacaktır. Çünkü hareketleri önem kazandıkça insanlar tam anlamıyla bir savunma halinde olacaktır. Önemsiz meselelerde ise üzerinde çok fazla düşünmeksizin kendi tabii eğilimlerini takip edeceklerdir. Seneca'nın, en küçük şeylerin dahi o insanın karakterinin bir kanıtı olarak kabul edilebileceği biçimindeki yorumunun bu kadar doğru olmasının nedeni de budur: Argumenta morum ex minimis quoque licet capere. (Ep. 52.) Şayet bir kimse ufak şeylerde doğru ve adil hislerin yüreğine yabancı olduğunu mutlak anlamda keyfi ve bencil davranışlarıyla ortaya koyuyorsa gerekli güvenlik önlemini almaksızın ona tek bir kuruş dahi emanet edilmemelidir. Zira mal mülk ile ilgili olmayan bütün diğer meselelerde kendisinin adaletten uzak olduğunu her gün ortaya koyan ve sınırsız bencilliği gündelik hayatın her önemsiz olayında tıpkı paçavra haline gelmiş bir ceketin deliklerinden dışarı sırıtan kirli bir gömlek gibi su yüzüne çıkan bir kişinin meum ve tuum[37] konusunda adalet güdüsünün dışında başka herhangi bir dürtü olmaksızın onurlu bir biçimde hareket edeceğine kim inanacaktır ki? Önemsiz meselelerde bilinçsiz olan bir insan büyükleri söz konusu olduğunda bir şarlatan olacaktır. Şayet karakterin küçük özelliklerini göz ardı edecek olursak sonradan söz konusu karakterin ne olduğunu, büyük zararlara uğrayarak öğrendikten sonra yapabileceğimiz tek şey kendimizi suçlamak olur. Aynı prensibe dayanarak sıradan önemsiz konularda bile kötücül, kötü niyetli ya da bayağı bir karakteri ortaya koyacak olurlarsa bu sözde dostlarla olan bağlarımızı derhal koparmalıyız ki onların, kendilerini göstermek için sadece bir fırsat kollayan büyük ölçekli hilelerinden kaçınabilelim. Aynı ilke hizmetkârlara karşı da uygula-

(36) Georges Cuvier (*1769-1832*): Karşılaştırmalı anatomi ve paleontoloji bilimlerini kurduğu kabul edilen Fransız hayvanbilimci, rahip ve devlet adamı. (Ç.N.)

(37) Latince: Bana ve sana ait olan. (Ç.N.)

nabilir. O halde her zaman için ilkemiz şu olsun: Hainler arasında bulunmaktansa yapayalnız olmak daha iyidir.

Doğrusunu isterseniz, insanlık hakkındaki her türlü bilginin ilk ve en önde gelen adımı şu yargıdır: Bir insanın davranışı, bütün olarak ele alındığı zaman ve bütün temel özellikleri itibarıyla onun mantığı veya mantığı aracılığıyla alabileceği herhangi bir karar tarafından yönlendirilmez. Dolayısıyla hiç kimse, sadece öyle olmayı arzu ettiği için şu veya bu kişi değildir, ne kadar içtenlikle dilemiş olursa olsun. Eylemleri, onun içsel ve değişmez karakterinden kaynaklanır ve güdülerle daha yakın ve daha özel bir biçimde belirlenir. Dolayısıyla bir insanın davranışı, onun hem karakteri hem de güdüsünün zorunlu sonucudur. Bir insanın davranışı, yörüngesi, ona verilmiş olan teğet halindeki (tangential) enerji ile güneşinin hareketinden kaynaklanan merkezcil enerjinin kombine etkisinin bir sonucu olan bir gezegene de benzetilebilir. Bu benzetmede birinci enerji karakteri, ikincisi ise güdünün etkisini temsil etmektedir. Sadece bir benzetmeden daha fazlasıdır neredeyse. Aslında gezegenin hareketinin kaynağı olan teğet halindeki enerji, hareket çekim gücüyle sınırlı olsa bile metafizik bir bakış açısından kendisini söz konusu cisimde dışavuran iradedir.

Bu gerçeği kavramış olmak, gerçekte ileride meydana gelebilecek herhangi bir durumda ne yapacağımıza dair asla bir tahminden fazlasına sahip olamayacağımızı görmektir, her ne kadar tahminimizi çoğu kez bir kararlılık olarak kabul etsek bile. Örneğin, bir teklifi müteakiben, bir kişi, en büyük bir ciddiyet ve hatta samimiyetle belirli bir gelecekte meydana gelecek koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak şu veya bu şeyi yapmanın sorumluluğunu üzerine almıştır. Ama onun bu yükümlülüğü yerine getirecek olmasının kesin surette hiçbir kesinliği yoktur. Tabii verdiği söz, kendi başına ve bir söz olarak her zaman ve her yerde kendisi için yeterli bir güdü olabilecek bir tabiata sahip olmadığı müddetçe. Çünkü verdiği bu söz, onuruna duyduğu saygının bir neticesi olarak tıpkı dışsal bir zorlama gibi onun üzerinde kararını gerçekleştirecektir. Fakat bunun dışında ve daha da önemli olmak üzere onun bu şartların gerçekleşmesi halinde yapacağı şey, yine de o kişinin karakterine ve o sırada etkisi altında olduğu dışsal koşullara dair doğru ve kesin bir bilgiden hareketle basitçe ama herhalde kusursuz bir kesinlik-

le önceden öngörülebilir. Tabii bu öngörüde bulunmak, şayet onu daha önce de benzer bir pozisyonda görmüşsek çok daha kolay olur. Ki kişi ilk seferinde o olayın koşullarına dair gerçek ve eksiksiz bir bilgi sahibi olması koşuluyla ikinci seferde de kaçınılmaz bir biçimde yine aynı şeyi yapacaktır. Sık sık dikkat çektiğim gibi kesin sebep, kişinin üzerinde gerçek değil bilinen varlığına uygun olarak işleyecektir; causa finalis non movet secundum suum esse reale, sed secundum esse cognitum.[38] Dolayısıyla ilk defasında onun ayrımına varamadığı veya anlayamadığı şey her ne ise onun istemi üzerinde etkili olamayacaktır. Tıpkı bir iletken maddenin aktivitesine yalıtkan bir cisim engel olduğu zaman elektrik akımının durması gibi. Karakterin bu değişmez tabiatı ve onun sonucu olan eylemin zorunluluğu; damgasını, kararlılık, sağlamlık, cesaret veya o anın talep ettiği nitelik her ne ise ondan yoksun olduğu için kimi durumlarda davranması gerektiği şekilde davranamamış olan kişinin üzerine görülmemiş bir açıklıkla vurur. Daha sonra asıl yapmış olması gerekenin ne olduğunu görür; yanlış davranışından ötürü samimi bir pişmanlık duyar ve şöyle düşünür kendi kendine: «Şayet bana tekrar bir fırsat sunulsaydı tamamen farklı davranırdım.» Aynı fırsat bir kez daha sunulduğunda ise yine aynı şey olur; büyük bir şaşkınlıkla bir kez daha tam olarak aynı şekilde davrandığını görür.[39]

Shakespeare'in oyunları, bize bahis konusu olan gerçeğin her bakımdan en iyi örneklerini sunar. Çünkü o, tümüyle bunu aşılamaktadır ve derin bir sezgiye dayalı bilgeliği de bunu her sayfasında somut bir biçimde dile getirir. Yine de şimdi burada onun, bu konuyu dikkate değer bir açıklıkla fakat herhangi bir kasıt ya da yapmacıklık sergilemeksizin ortaya koyduğu bir örnek vereceğim. Shakespeare, gerçek bir sanatçıdır ve asla genel fikirlerinden yola çıkmamıştır. Bilakis onun yöntemi, çok az kişinin buna dikkat edebileceğine veya anlayabileceğine aldırış etmeksizin ve günün birinde Almanya'da, budala ve ahmak kişilerin onun, oyunlarını basmakalıp ahlaki düşünceleri açıklamak amacıyla yazdığını uzun uzadıya açıklamaya kalkacaklarına dair en küçük bir fikri olmaksızın sadece doğrudan ve sezgisel olarak kavradığı psikolojik

(38) Suarez, Disputationes metaphysciae, Disp. XXIII, sect. 7 ve 8. (Ç.N.)

(39) Krş. İstem Olarak Dünya B. II, K.19. (Ç.N.)

gerçeğin gereğini açıkça yerine getirmekten geçmiştir. İlk aklıma gelen örnek, hiçbirinde başrolde olmamasına, tam aksine sadece on beş perdeye dağıtılmış birkaç sahnede görünmesine rağmen arka arkaya üç oyunda rastlayabileceğimiz Northumberland Dükü karakteridir. Sonuç olarak da okuyucu şayet bütün dikkatini toplasa bile böylesine geniş pasajlara dağıtılarak çizilmiş bir karakteri ve onun kimliğini rahatlıkla gözden kaçırabilir; her ne kadar şair bu durumu hiçbir zaman göz ardı etmese de... Dükü, her yerde soylu ve şövalyelere yaraşır bir incelikle ortaya koyar ve buna uygun bir dille konuşturur; dahası, ara sıra ağzından çok güzel ve hatta yüce sözler döktürür. Zira Shakespeare, iblisi siyaha boyamaktan son derece hoşlanan ve çizdiği karakterin ahlaken onaylanmadığına bizzat sözlerine aksettiren Schiller'in tarzında yazmaktan bir hayli uzaktır. Shakespeare'de ve ayrıca Goethe'de de her karakter, sahnede olduğu ve konuştuğu sürece tam anlamıyla haklı görünür, hatta bu karakter şeytanın kendisi olsa bile. Bu bakımdan, Goethe'de ve aynı zamanda Schiller'de de karşımıza çıkan Alba Dükü karakterlerini bırakalım da okuyucu, kendisi ile kıyaslasın.

Northumberland Dükü ile ilk olarak II. Richard oyununda tanışırız. Burada krala karşı, sonradan IV. Henry adıyla kral olan ve kendisinin de kişisel olarak yaltaklandığı (II. Perde, 3. Sahne) Bolingbroke karışıklık çıkarma amacıyla gizli anlaşma fikrini ilk defa olarak ortaya atan odur. Daha sonraki sahnede, kraldan bahsederken ona basitçe «Richard» dediği için azarlanmaktan dolayı acı çeker fakat o oradakilere sadece kısaltma adına böyle dediğini söyleyerek karşı çıkar. Çok geçmeden sinsice sözleri kralı teslim olmaya ikna eder. Bir sonraki sahnede, tahttan vazgeçtiği sırada, Northumberland ona karşı öyle bir sertlik ve küçümseme ile davranır ki talihsiz hükümdarın kalbi iyice kırılır ve bütün sabrını kaybederek bir kez daha şöyle bağırır ona: «İblis, cehenneme gitmeden cehennem azabını yaşattın bana!» Ve oyunun sonunda, Northumberland, yeni krala, önceki hükümdarın yandaşlarının vurulmuş kafalarını Londra'ya göndereceğini bildirir.

Bir sonraki tragedya olan IV. Henry oyununda ise bu kez yeni tam da aynı şekilde bir komplo kurar. Dördüncü perdede isyancıların birleşerek ertesi günün büyük savaşı için hazırlandıklarını ve sadece Northumberland ile onun birliklerini sabırsızlanarak bek-

lediklerini görürüz. Nihayet ondan, kendisinin hasta olduğunu ve birliklerini başka hiç kimseye emanet edemeyeceğini bildiren bir mektup gelir. Fakat onlar cesaretle yollarına devam eder ve yiğitçe dövüşeceklerdir. Öyle de yaparlar fakat onun yokluğuyla bir hayli zayıf düştükleri için sonunda da tam anlamıyla yenik düşerler, liderlerinin çoğu ele geçirilir ve kendi oğlu kahraman Hotspur, Galler Prensi'nin eliyle öldürülür.

Müteakip oyun olan IV. Henry ikinci kısımda; onu, oğlunun ölümü karşısında öfke ve hiddetle dolu ve intikam hırsıyla delirmiş bir halde görürüz. Dolayısıyla da bir başka ayaklanma başlatır ve isyanın önderleri bir kez daha bir araya gelir. Dördüncü sahnede, tam da savaşa girişmek üzere ve sadece onun kendilerine katılmasını beklemekteyken Northumberland'dan yeterli kuvveti toplayamadığını ve dolayısıyla da o an için İskoçya'da güvenli bir yer arayacağını bildiren ancak yine de onlara giriştikleri bu kahramanca macerada başarılar dileyen bir mektup gelir. Bunun üzerine tutulmayan bir anlaşmaya bağlı olarak krala teslim olur ve böylelikle de tam bir yenilgiye uğrarlar.

Dolayısıyla da karakter, mantıki bir tercih ve düşünüp taşınmanın eseri olmaktan uzak olduğu için aklın davranışla olan ilişkisi o anki güdüleri istemin önüne resim halinde getirmekten öte bir şey değildir. Fakat o zaman da böyle bir akıl, güdünün, verili karakter üzerindeki etkisiyle uyum içinde olarak hayatın aldığı doğrultuya sadece bir seyirci ve tanık olmaktan öteye gidemeyecektir. Ve kesin bir dille konuşursak hayatın bütün olayları da tıpkı bir saatin hareketleriyle aynı gereklilikle gerçekleşir. Bu konuda okurlarıma *«İstemin Özgürlüğü»* adlı ödüllü denememi öneririm. Orada istemin her bağımsız eylemden bütünüyle özgür olduğuna yönelik bu inatçı yanılsamanın gerçek anlamını ve kökenini açıkladım. Nedenine de gerektiği şekilde değindim burada bu tabii yanılsamaya yönelik aşağıdaki teleolojik açıklamayı ilave etmekle yetineceğim.

Aslında insanın anlaşılır karakterine ki sadece akılla idraki onun hayat akışını oluşturmaktadır ve ait olan özgürlük, özgünlük, her bağımsız eylemin doğal bir parçası olarak görünür. Dolayısıyla da her bağımsız eylemde ampirik bilinç için her zaman yeni baştan gerçekleştirilir. Bu suretle de bir insan kendi hayat akışı içinde mümkün olan en güçlü ahlaki dersi alır. İşte o zaman, daha önce

değil, kendi karakterinin bütün kötü yanlarının tamamıyla bilincine varır. Bilinç yani vicdan, kişinin her eylemine şu yorumla eşlik eder: «Farklı bir şekilde davranabilirdin.» Her ne kadar bunun gerçek anlamı «Olduğundan farklı bir kişi olabilirdin,» olsa da.

Bir yandan karakterin bu değişmezliğinin, diğer yandan da her karakterin birbiri ardına içine yerleştirildiği olayların gerçekleşmesindeki katı gerekliliğin sonucu olarak her insanın hayatının akışı, A'dan Z'ye kadar tam bir kesinlik içinde belirlenir. Fakat yine de bir kimsenin hayatının akışı, ister nesnel isterse de öznel bir bakış açısından bakılsın bir diğerinden kıyas kabul etmeyecek derecede mutlu, soylu ve daha değerli olduğu ortaya çıkar. Ayrıca her türlü adalet fikrini bir kenara bırakmadığımız müddetçe bu, Brahmanlar ve Budistler tarafından hayli kabul gören şu varsayıma götürür bizi: Her insanın doğduğu zaman altında bulunduğu nesnel koşullar kadar içinde bulunduğu öznel koşullar da önceki hayatın ahlaki sonuçlarıdır.

Her ne olurlarsa olsunlar, felsefi spekülasyonlara hiç ilgi duymamış görünen Machiavelli, emsalsiz zekâsının etkili keskinliğiyle gerçekten derin bir anlama sahip olan şu yargıya ulaşmıştı: Böyle bir yargı, belirli karakterler ve güdüler söz konusu olduğunda bütün eylemlerin gerçekleştiği genel bir zorunluluk haline yönelik olarak sezgisel bir bilgi gerektirir. Machiavelli, Clitia komedyasının prologuna şöyle başlar: Eğer der, dünyada aynı olayların tekrar ettiği gibi, aynı insanlar tekrar dünyaya gelseydi kendimizi bir kez daha birlikte ve şimdi yapmakta olduğumuz şeyi yapmaksızın bir yüz yıl daha asla geçmezdi. (Se nel mondo tornassino i medesimi vomini, como tornano i medesimi casi, non passarebbono mai cento anni che noi non ci trovassimo un altra volta insieme, a fare le medisime cosa che hora.) Yine de öyle görünüyor ki Machiavelli'yi bu yargıya varmaya götüren şey Augustinus'un De Civitate Dei, lib. XII, c. 13'te söylediklerinin bir kalıntısı olmuştur.

O halde, bir kez daha kader ya da eskilerin deyişiyle fatum, bir olaylar zincirine sıkı sıkıya bağlı. Kaçınılmaz bir zorunlulukla meydana gelen o yüzden de geleceğin zaten şaşmaz bir kesinlikle takdir edilmiş olduğu ve geçmişi değiştirmek ne kadar mümkünse, geçmiş ne kadar değiştirilebiliyorsa onun da o kadar değiştirilebileceği bilinçli bir kesinlikten başka bir şey değildir. Eskilerin kaderci mitoslarında, muhteşem olarak görülebilecek her şey geleceğin bir

tahminidir. Yani şayet manyetik arıgörü ve altıncı hissin mümkün olabileceği ihtimalini bir kenara bırakırsak böyledir. İnsan, kaderciliğin temel hakikatini yüzeysel ve saçma sapan laflarla ve budalaca kaytarmalarla savuşturmaya çalışmak yerine onu kavramaya ve hakkında net bir bilgi edinmeye çalışmalıdır. Çünkü kanıtlanabilir bir gerçektir bu ve yaşamımızın gizem dolu bilmecelerini anlamamıza hayli önemli bir biçimde yardım edecektir.

Takdiri ilahi ve kadercilik, temelleri itibarıyla farklı şeyler değildir. Birbirlerinden sadece belirli karakter ve insan eylemlerinin dışsal belirlenişinin birincisinde akıllı, ikincisinde ise akılsız bir varlıktan kaynaklanması noktasında ayrılır. Fakat her iki durumda da sonuç aynıdır: Olması gereken şey olur.

Öte yandan, ahlaki özgürlük kavramı, özgünlük kavramından ayrılamaz. Çünkü bir varlığın, bir başkasının eseri fakat yine de arzuları ve eylemleri bakımından özgür olması sözle ifade edilebilen ancak düşünceyle anlaşılamayan bir şeydir. Dolayısıyla her kim onu hiçlikten varlığa çağırmışsa aynı süreçte onun tabiatını bir başka deyişle bütün özelliklerini de yaratır ve belirler. Zira hiç kimse her bakımdan ve bütün nitelikleriyle belirlenmiş bir varlık yaratmaksızın yaratımda bulunamaz. Fakat bir insanın yapabileceği ve söyleyebileceği her şey, zorunlu olarak onun niteliklerinin böylesine belirlenmiş olmasından ileri gelir. Ki kendilerini etkin hale geçiren sadece nitelikleridir ve kendilerini görünür kılmak için gereksinim duydukları tek şey de sadece dışsal bir itkidir. Bir insan, nasılsa o şekilde hareket etmek zorundadır ve övgüler veya kınamalar da onun birbirinden ayrı eylemlerine değil tabiatına ve varlığına atfedilir.

Teizm ile insanın ahlaki sorumluluğunun birbirleriyle bağdaşmamasının nedeni de budur. Böyle bir sorumluluk, daima insanın yaratıcısına döner ve orası da bu sorumluluğun çekim merkezidir. Birbiriyle bağdaşmayan bu iki şey arasında ahlaki özgürlük vasıtasıyla bir köprü kurabilmek için boş yere girişimlerde bulunulmuştur. Fakat bu köprü her defasında tekrar tekrar çökmektedir. Özgür olan şey, aynı zamanda özgün de olmak zorundadır. İstemimiz özgürse eğer özgün mahiyette de olmalıdır ve tersi. Kant öncesi dogmatizm, bu iki kategoriyi birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Bu suretle ilk neden olan bir tanesi kozmolojik ve insan isteminden gelen diğeri de ahlaki ve teolojik olmak üzere iki tür özgürlük olduğunu var saymaya

zorlanmıştır. Dolayısıyla Kant'ta bile hem üçüncü hem de dördüncü karşıtlık özgürlük ile ilgilidir.

Öte yandan, benim felsefemde bütün eylemlerin katı zorunluluğunun açık ve sade bir biçimde tanınması, kendi kendini inorganik ve irrasyonel dünyada bile istem olarak ortaya koyan doktrin ile uyum içindedir. Şayet bu, böyle olmasaydı, irrasyonel varlıkların içinde bulunduğu gereklilik, açıktır ki onların eylemlerini, istem ile çatışma içine sokacaktı. Demek istiyorum ki şayet bireysel eylemin özgürlüğü gibi bir şey gerçekten var olsaydı ve bu, eylemin diğer bütün türleri gibi katı bir gerekliliğin sonucu oluşmamış olsaydı eylemlerindeki açık zorunluluk bunu istemenin karşısına yerleştirecekti. Fakat biraz önce ortaya koymuş olduğum gibi bir insanın varlığına ve tabiatına, bizzat onun özgürlüğünün ve dolayısıyla da isteminin bir eseri olarak bakmayı gerekli kılan bütün eylemlerin zorunlu karakteri de yine aynı doktrinin bir parçasıdır. Dolayısıyla istem, kendiliğinden var olmak zorundadır. Bu durumda karşıt varsayıma göre göstermiş olduğum gibi her türlü sorumluluk ortadan kalkacak, tıpkı fiziksel dünya gibi ahlaki dünya da kendisinin dışında bir yerlerde bulunan üreticisinin kendi eğlencesi için harekete geçirdiği bir makineden ibaret hale gelecektir. Dolayısıyla gerçeklerin her biri, diğeriyle bağlantılıdır, karşılıklı olarak diğerini tamamlar ve ilerlemesini sağlar. Oysaki yanlış her köşede birbirinin ayağına takılır ve onu yere devirir.

Ahlaki eğitimin davranış üzerinde ne tür etkilerde bulunabileceğini ve bu etkinin sınırlarını *«Ahlakın Temeli Üzerine»* (Über die Grundlage der Moral) adlı denememin yirminci paragrafında yeterince geniş bir biçimde ele almıştım. Bütün temel özellikleri itibarıyla her ne kadar doktrinden daha güçlü bir etkiye sahipse de örneğin benzeri bir etkisi vardır ve bu yüzden de kısa bir incelemeyi hak eder.

Temelde, bir insanın bir şeyi yapmasını engelleyerek ya da teşvik ederek etkisini gösterir. Bir insanı, yapmak istediği bir şeyi yapmaksızın bırakmaya karar verdirirse birinci etkisini göstermiş demektir. Demek istiyorum ki o kişi; diğer insanların o şeyi yapmadıklarını görmüştür ve bu olgudan hareket ederek de genel olarak o şeyin uygun olmadığı, kendi kişiliğini, mülkünü veya şerefini tehlikeye sokabileceği yargısına varmıştır. Bu durumda vardığı bu yargı doğrultusunda hareket eder ve o zaman hareket tarzının onu bu

konuyu kendi başına araştırma zahmetinden kurtardığını memnuniyetle görür. Veya o şeyi yapmaktan sakınmamış olan bir başka insanın o şeyi yapmaktan dolayı kötü sonuçlarla karşılaştığını görebilir. Bu caydırıcı türe yönelik bir örnektir. İnsanı teşvik eden örneğe gelince iki farklı biçimde iş görür. Bir insanı, şayet bu ihmalinin kendisine bir şekilde zarar vereceğinden veya başkalarının gözünde kendisini lekeleyeceğinden korku duymasa bir şey yapmaksızın bırakmaktan memnun olacağı şeyi yapmaya ikna edebilir. Ya da yapmaktan zevk duyacağı fakat kendisini tehlikeye sokacağı veya utandıracağı korkusuyla şimdiye kadar yapmaktan sakındığı bir şeyi yapmaya teşvik edebilir. Bu da baştan çıkarıcı türden örnektir. Son örnek olarak, bir insana aksi halde yapmayı aklından bile geçirmeyeceği bir şeyi yaptırabilir. Ancak bu son durumda örneğin temel olarak sadece zihin üzerinde etkisini göstereceği açıktır. İstem üzerindeki etkisi ikincil düzeydedir ve şayet böyle bir etkisi varsa bunu, insanın kendi yargısının müdahalesi veya örneği sunan kişiye duyulan güven aracılığıyla gösterir.

Örneğin bir hayli de güçlü bütün bu etkisi, bir insanın kural olarak kendi yolunu kendi başına keşfedemeyecek kadar az yargılama yeteneğine ve çoğu kez de yine bunu yapamayacak kadar az bilgiye sahip olduğu gerçeğine dayanır. Dolayısıyla da bir başkasının ayak izlerini takip etmekten memnun olacaktır. Dolayısıyla bir insan, bu iki nitelikten ne kadar yoksunsa örneğin etkisine o ölçüde açık olacaktır. Buradan da aslında pek çok insanın kılavuz ışığının başkalarının sunduğu örnekler olduğunu anlarız. Yaşamlarının bütün akışı boyunca, en önemli ve en önemsiz durumlarda yaptıkları her şey sadece öykünme ya da taklide indirgenebilir ama en önemsiz konularda dahi kendi yargıları doğrultusunda davranamazlar. Öykünme ve alışkanlıkların neredeyse bütün insan eylemlerinin kaynağıdır. Bunun nedeni de insanların düşünmenin her türüne ve ürküntüye, kendi yargılarına karşı duydukları o hayli derin güvensizliğe mücadele vermeleridir. Aynı zamanda insandaki bu hayli güçlü öykünme içgüdüsü, onun, maymunlarla olan akrabalığının da bir kanıtıdır.

Fakat örneğin insan üzerinde yapacağı etkinin türü, onun karakterine bağlıdır. Dolayısıyla da aynı örnek bir insanda son derece büyük bir çekicilik taşırken diğeri üzerinde de caydırıcıdır. Daha

önce var olmayıp da zaman içinde kökleşen birtakım sosyal ilişkiler bize bunu kolayca gözlemleme olanağı sunar. Bu türden bir şey, bir insanın dikkatini ilk defa olarak çektiğinde, kendi kendine şöyle düşünecektir: Ne ayıp! Bunu nasıl yapabilir! Ne kadar bencilce ve düşüncesizce bir davranış! Gerçekten de ben böyle bir şey yapmayı aklımın ucundan dahi geçirmeyeceğim!» Fakat onlarca insan da şöyle düşünecektir: Ah! Eğer o, bunu yapıyorsa ben de yapabilirim!

Ahlaki açıdan, tıpkı doktrin gibi örneğin medeni ya da hukuki gelişmeyi destekleyeceği doğrudur. Fakat daha kesin konuşmak gerekirse ahlaki gelişmenin tek türü olan içsel iyileşme değildir önerilen şey. Zira örnek her zaman sadece kişisel bir güdü olarak ve dolayısıyla da bu türden güdülere duyarlılık varsayımına dayanarak iş görür. Fakat bir karakterin, gerçek ve hakiki ama yine de hangi tür olursa olsun her zaman için doğuştan ahlaki olup olmadığını belirleyen şey onun, şu veya bu, hangi güdüye baskın bir biçimde hassas olduğudur. Genel olarak örneğin, bir karakterin, iyi ve kötü özelliklerini geliştiren bir vasıta işlevi gördüğü söylenebilir fakat onları yaratmaz. Dolayısıyla Seneca'nın ilkesi burada bile geçerliliğini korur: Velle nondiscitur, (isteme öğretilemez). Fakat iyi ya da kötü olsun bütün gerçek ahlaki niteliklerin içselliği Brahman ve Budistlerin, bir insanın iyi ya da kötü eylemleri, bir var oluştan ötekine onu tıpkı bir gölge gibi takip eder biçimindeki ruh göçü teorisi, bu doktrinle Yahudilikten daha iyi bir uyum içindedir. Zira Yahudilik, bir insanın dünyaya ahlaken sıfır olarak geldiğini varsayar. İnsan, ne araştırılabilecek ne de kaçınılabilecek amaçlara yönelmiş anlaşılmaz bir özgür irade liberum arbitrium indifferantiae aracılığıyla ve dolayısıyla da mantıklı bir düşünme sonucunda melek mi şeytan mı yoksa bu ikisinin arasında yer alan bir şey mi olmak istediğine karar verebilecektir. Yahudi öğretisinin ne olduğunu bilmeme rağmen hiç aldırış etmiyorum. Çünkü benim tek bir ölçütüm var ki o da hakikattir. Bir felsefe profesörü değilim. Bu yüzden de mesleğimin her şeyden önce Yahudiliğin temel fikirlerini, her türden ve her türlü felsefi bilginin yolunu ebediyen tıkıyorsa da ne pahasına olursa olsun doğrulamaktan ibaret olduğunu kabul etmiyorum. Ahlaki özgürlük adı altındaki liberum arbitrium indifferantiae felsefe profesörlerine oynamanın en cazip geldiği oyuncaktır. Bizim de bunu, onlara yani bu zeki, şerefli ve dürüst beylere bırakmamız gerekir.

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE

KARAKTER

Erdemli bir yaşam yerine uzun, mutlu ve parlak bir yaşam sürmek isteyenler tıpkı daima büyük roller –zafer ve gösterişi temsil eden roller– oynamak isteyen budala aktörler gibidir. Zira asıl önemli olan şeyin *neyi* oynadıkları veya *ne kadar* oynadıkları değil *nasıl* oynadıkları olduğunu göremezler.

İnsan hiçbir zaman değişmediği ve *ahlaki karakteri* de yaşamı boyunca tamamen aynı kaldığı ve aldığı rolü karakterinde en küçük bir sapma olmaksızın, sonuna kadar oynaması gerektiği için ne tecrübenin ne felsefenin ne de inancın gelişiminde en küçük bir etkisi bile olmaz. Bu durumda şu soru ortaya atılır: Yaşamın anlamı nedir? Temel olma niteliği taşıyan her şeyin geri dönülmez bir biçimde sabit ve belirli olduğu bu kaba komedide hangi maksatla rol alınır?

Kendini anlayabilsin diye, aradığı ve hâlâ aramakta olduğu şeyin ne olduğunu, ne istediğini ve dolayısıyla da ne olduğunu görebilsin diye rol alır insan. *Ona dışarıdan gelmesi gereken bir bilgidir bu.* İnsanın yaşamı, bir başka deyişle istemi, bedeninde hangi kimyasal ölçülerin hâkim olduğunu ortaya koyar. İnsan ne olduğunu sadece yaşam aracılığıyla açığa vurur ve sadece de kendini açığa vurduğu ölçüde var olur. Yaşam, karakterin yani sadece bu sözle ifade edebileceğimiz bir şeyin dışavurumudur. Karakter ise yaşamda değil, onun dışında, zamanın dışında bir yerlerde yaşamın verdiği kendini tanıma yetisinin bir sonucu olarak değişime uğrar. İnsanın, kendisinin bir yansımasını görebilsin diye değil bu yansıma aracılığıyla kendi kendini tanıyabilsin, aynanın göstermekte olduğu şeyin ne

olduğunu fark edebilsin diye baktığı bir alandır yaşam. Yaşam, bestecilerin yaptığı hataların gün ışığına çıktığı bir baskı provasından başka bir şey değildir. Bu baskı provasının ne şekilde görülebildiği veya büyük mü ya da küçük mü olduğu hiçbir önem taşımayan konulardır. Orada yaşamın ne dışsal nitelikli şeylerinin ne de akışının herhangi bir önemi yoktur. Bu sebeple ister büyük ister küçük tipte olsun hataların hepsi birdir. Dolayısıyla da meselenin özü bakımından kötücül bir karakterin, aynadan dünyanın bir fatihi mi, sıradan bir dolandırıcı mı, yoksa kötü tabiatlı bir bencil mi olarak yansıdığının da hiçbir önemi yoktur. Bir durumda bütün insanlar tarafından görülür, diğerinde muhtemelen sadece kendisi tarafından. Fakat ne olursa olsun insanın kendini olduğu şekliyle görmesi şarttır.

İşte bu yüzdendir ki şayet bencillik bir insanı sıkı sıkıya kavrar ve efendisi haline getirirse ve bu bencillik ister neşe, ister zafer, şehvet, umut, ümitsi bir keder, rahatsızlık, öfke, korku, şüphe veya herhangi bir türden tutku biçiminde olsun o kişi şeytanın pençelerine düşmüş demektir. Ki oraya nasıl düştüğünün de artık hiçbir önemi yoktur. Bu durumda gereken şey, bir an önce oradan kurtulmak için acele etmesidir. Bunun nasıl olacağının da yine hiçbir önemi yoktur.

Ben, *karakteri, kuramsal olarak,* zamanın ötesine uzanan istemin, zaman içinde ise hayatın bir eylemi olarak tarif ettim ve *eylem halinde bulunan karakter de* gelişim demektir. Zira hepimizin sahip olduğu pratik yaşamın meseleleri, bunlardan biri olduğu kadar ötekidir de... Çünkü biz, bunların her ikisinden de yaratılmışızdır. Karakter, yaşamımızı bizim sandığımızdan da fazla değiştirir ve her insanın kendi talihinin mimarı olduğu da bir dereceye kadar doğrudur. Hiç şüphe yok ki kaderimiz sanki neredeyse tamamıyla bizim dışımızda olan bir yerlerden saptanmış ve aynı şekilde, tıpkı dışarıdan bizim kulaklarımıza ulaşan bir melodi gibi bize bildirilmiş görünmektedir. Fakat geriye dönüp de geçmişe baktığımız zaman hayatımızın aynı melodinin yani karakterimizin çeşitli hallerinden oluştuğunu ve aynı temel ölçünün melodinin her yerinde hâkim bulunduğunu görürüz. Bu, her insanın yaşayabileceği ve yaşaması gereken bir tecrübedir ve ayrıca bu tecrübeyi kendi başına yaşaması gerekir.

Bir insanın sadece yaşamı değil aynı zamanda zekâsı da açık ve kesin bir karaktere sahip olabilir, tabii zekâsını teorik konulara

uygulayabildiği sürece. Yine de her insanın zekâsı bu türden olamaz. Zira benim deha olarak tanımladığım şey de böylesine kesin ve istisnai bir bireyselliği önkoşul sayan özgün bir dünya görüşüdür. Bir insanın zihinsel karakteri tıpkı bir tema şarkısına benzer ve yarattığı bütün eserler de bu tema şarkısının çeşitli türleridir. Weimar'da yazmış olduğum bir denemede zihinsel karakteri bir hüner, bir marifet olarak adlandırmıştım ve her dehanın da ne kadar çeşitli olurlarsa olsunlar eserlerini bu marifet sayesinde yarattığını belirtmiştim. Bu zihinsel karakter ayrıca deha sahibi insanın dış görünüşünü de belirlemektedir. Benim *teorik fizyonomi* olarak adlandırabileceğim şey de budur ki kişiye, bilhassa gözlerde ve alında görülebilecek olan o seçkin ifadeyi vermektedir. Sıradan insanların durumunda ise fizyonomi, dâhilerin fizyonomisiyle çok zayıf bir benzerlikten daha fazlasını sunmamaktadır bize. Öte yandan, bütün insanlar, istemin, pratik karakterin, ahlaki yaradılışın bir damgası olan *pratik bir fizyonomiye* de sahiptirler ki o da kendini temel olarak kişinin ağzında ortaya koyar.

Karakter, bizim tabiatını anlayabildiğimiz kadarıyla zamanın ötesinde ve üstünde olduğu için yaşamsal etkilerin altında herhangi bir değişikliğe uğraması da mümkün görünmemektedir. Fakat zorunlu olarak daima aynı kalmasına rağmen kendi kendisini gözler önüne serebilmek ve muhtemelen sahip olduğu o birbirinden hayli farklı yönleri ortaya koyabilmek için zamana gereksinim duyar. Zira karakter, iki faktörden meydana gelmektedir: Bir tanesi, yaşama isteminin kendisi, kör bir itki, bir sözde ataklıktır; diğeri ise istemin dünyayı anlamaya başladığı zaman edindiği bir itidaldir. Bir kez daha yineliyorum ki dünya, istemin kendisinden başka bir şey değildir. Bir insan, onun ne kadar sığ ve gerçekdışı bir şey olduğunu görmeye başlayana, zevklerinin ne kadar aldatıcı olduğunu ve onun ne kadar korkunç yanlarının da bulunduğunu anlayana kadar şiddetli arzularının peşinden gitmekle bir başlangıç yapabilir yaşama. Ve kimi insanların, münzevi ve tövbekâr olmalarına yol açan da işte geldikleri bu noktadan başka bir şey değildir. Yine de böylesi bir mutlu hayatından başlayıp da ondan el etek çekmeye uzanan bir değişim ancak kişinin zevklerden kendi isteğiyle vazgeçmesiyle mümkün olabilmektedir. Gerçek anlamda kötü bir yaşamdan erdemli bir yaşama dönüşümün bir anda gerçekleşebilmesi mümkün değildir. En

asil bir ruh dahi, hayatın korkunç yüzünü görmeden önce yaşamın zevklerinden kana kana içebilir ancak yine de masumiyetini koruyabilir. Fakat kötü bir eylemde bulunamaz, kendi zevki uğruna başkalarının acı çekmesine neden olamaz. Çünkü böyle bir durumda, kişi ne yapmakta olduğunu açıkça görecek ve ne kadar genç ve tecrübesiz olursa olsun başkalarının acılarını da en az kendisinin aldığı zevk kadar net bir biçimde algılayacaktır. Bu yüzden de tek bir kötü eylem, koşullar izin verir vermez işlenecek sayısız kötülüğün teminatı durumundadır. Bir keresinde, biri bana, son derece haklı olarak her insanın karakterinde iyi ve insani bir şeyin ama aynı zamanda da kötücül ve uğursuz bir şeyin de bulunduğunu ve kişinin hareket tarzına göre bunlardan birinin kendisini görünür kıldığını söylemişti. Başkalarının acı çektiğini görmek, yalnızca farklı insanlarda değil aynı kişide de farklı farklı duygular uyandırabilir. Kişi bir an, acı çekene karşı sonsuz bir merhamet duyarken bir başka seferde de belli bir tatmin hissi yaşayabilir. Tabii bu tatmin hissi de acıdan alınan zevk doruk noktasına ulaşana kadar giderek artabilir. Kendimde dahi, bütün insanlığa karşı, bir an içimi acıtan bir merhamet, bir başka kez sonsuz bir kayıtsızlık ve kimi zaman da tam bir nefret duyduğumu, dahası onların acılarından büyük bir zevk aldığımı gözlemlemişimdir.

Bütün bunlar, iki farklı daha doğrusu birbiriyle taban tabana zıt dünyaya bakış şekline sahip olduğumuzu hayli net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bir tanesi, dünya üzerindeki bütün varlıkların kesinlikle bizim dışımızda, bize tamamıyla yabancı varlıklar olduğu görüşüne dayanan bireysellik prensibini kendine temel almaktadır. İşte bu prensip doğrultusunda insanlara karşı ancak kayıtsızlık, kıskançlık, nefret hisleri duyabilir veya onların çektiği acıdan zevk alabiliriz. Dünyaya bakışın ikinci şekli ise benim, *-tat-twam-asi- o, sensin* prensibi olarak adlandırabileceğim ilkeyle uyum içindedir. Bütün varlıklar, bizimle özdeştir; bu yüzden de onlara bakmak, bizde sevgi ve merhamet duyguları uyandırır.

Birinci düşünüş şekli, bireyleri, aşılmaz engellerle birbirinden ayırırken ikincisi engeli ortadan kaldırmakta ve bireyleri bir araya getirmektedir. Bir tanesi, bize her insan için, «*O, benim*» diye hissettirirken diğeri, «*O, ben değilim,*» demektedir. Fakat bir başkasının acı çektiğini görmek bize onunla özdeş olduğumuzu hissettirir.

Bu durum ona karşı merhamet uyandırırken bir başkasının mutluluğunu görmenin bize aynı duyguları yaşatmaması da hayli dikkat çekicidir. Böyle zamanlarda bir duyguyu taşımamamıza rağmen neredeyse daima o kişiye karşı bir kıskançlık hissederiz. Ve kimi durumlarda da örneğin sevdiğimiz kimselerin mutluluğu söz konusu olduğunda ondan bizim aldığımız pay, son derece zayıf ve belirsiz olur. Bu durum, bir başkasının acı çekmesi karşısında hissettiğimiz merhamet duygusuyla mukayese bile edilemez. Peki bunun nedeni bütün mutlulukları birer yanılsama ya da gerçek huzurun önünde bir engel olarak görmemiz olabilir mi acaba? Hayır, ben, bunun nedeninin bizden esirgenmiş olan zevki veya mülkiyeti başkalarında görmenin bizde kıskançlık yaratması olduğunu düşünüyorum. Yani o zevk veya mülkiyetlere bir başkasının değil de kendimizin sahip olmasına yönelik duyduğumuz arzu olarak görüyorum.

Dünyanın, ispatı mümkün herhangi bir neden üzerine kurulduğunu düşünebilmemiz sadece birinci yöntemle mümkün olur. Diğeri, deyim yerindeyse bu dünyadan bir çıkış kapısıdır. Kendisinin ötesinde hiçbir ispatı yoktur. Tabii benim doktrinimin temin edeceği o çok somut ve güçlü kanıt sayılmadığı sürece. Neden bir insanda birinci bakış açısı hâkimken bir başkasında ikincisi ağır basar? Niçin, istemin etkilenme yönüne göre bunlardan biri veya diğeri ortaya çıkar. Son derece derin mevzulardır. Ve geceye ve gündüze götüren yollar da birbirine o kadar yakındır ki.

Bir deneysel karakter ile bir başkası arasında büyük ve kendine özgü bir fark olduğu bir gerçektir. Aslında bu, bireyin istemi ile onun zihinsel yetisi arasındaki ilişkiye dayanan bir farktır. Bu ilişki, neticede kişinin babasının istemi ile annesinin zihinsel yetisi tarafından belirlenir. Ki baba ile annenin birleşmesi de büyük ölçüde şansa dayanan bir olaydır. Bu da ebeveyn ile evlat arasındaki fark sadece olgusal olmaması durumunda tabiatta tiksinti verici bir adaletsizliğin bulunacağı anlamına gelmektedir.

İstemin özgürlüğüne gelince, şayet istem kendisini tek bir eylemde ortaya koyabilseydi bu takdirde kişi özgür bir eylemde bulunabilirdi. Fakat istem, kendisini yaşamın bütün akışı boyunca ortaya koyan bir eylemler serisidir. Dolayısıyla da bu eylemlerin her biri, eksiksiz bir bütünün parçası olarak belirlenir ve şimdi olduklarından başka türlüsü de mümkün değildir. Öte yandan bütün eylemler, öz-

gürdür; bireyselleşmiş istemin bir dışavurumundan başka bir şey değildir.

Eğer bir insan, kendinde kötü bir eylemde bulunmaya karşı bir eğilim hisseder ve kendini frenlerse o zaman: (1) Cezalandırılma veya intikam alınması korkusuyla, (2) Batıl inanç bir başka deyişle gelecekteki bir yaşamda cezalandırılacak olma korkusuyla, (3) Genel anlamda iyilikseverliğin de dahil olduğu bir merhamet duygusuyla, (4) Şeref duygusu bir başka deyişle mahcup olma korkusuyla, (5) Adalet duygusu yani sadakat ve imana karşı duyulan nesnel bir bağlılık ile bunlarla birleşmiş bu değerlerin kutsiyetlerini koruma kararlılığıyla (Çünkü bunlar insanlar arasındaki bütün özgür ilişkilerin temelini oluşturur ve dolayısıyla da çoğu kez, kişinin kendisi de bunlardan fayda elde eder.) bu eylemde bulunmamış demektir. Bu son düşünce, aslında, bir düşünce değil sadece insanlar üzerinde hayli sık etkili olan bir duygudur. Şayet bir kişiye büyük fakat haksız bir çıkar elde etme fırsatı sunulacak olsa şerefli bir insan çoğu kez bir küçümsemeyle bu fırsatı geri çevirir ve gururla şöyle bağırır: *Şerefli bir insanım ben!* Zira yoksul bir adamın, kendisine şans veya ondan da kötücül bir vasıta aracılığıyla şiddetle arzu ettiği bir şekilde zengin olma fırsatı sunulması halinde, üstelik bu eyleminden dolayı cezalandırılmaktan kurtulabilme ihtimali de varken ve ayrıca o şeye gereksinim de duyuyorken elini sürmeyi bile reddettiğinde dürüstlüğünün altında yatan, başka hangi düşünce olabilir ki? Bu durumda kişi, dünyayı mülkiyetleri altında bulunduran ve kanunları her yerde tanınan şerefli insanların oluşturduğu o büyük topluluktan çıkmamaya kesinlikle kararlı demektir. Dürüst olmayan tek bir eylemin bile kendisinin toplum dışına itilmesine ve bu cemiyetten sonsuza dek mahrum edilmeye kâfi geleceğini gayet iyi bilmektedir. Hayır! İnsan, kendisine iyi ürün veren herhangi bir toprağa yatırım yapar ve bunun için gerekli fedakârlıklarda bulunmaktan da kaçınmaz.

İyi bir eylemle ise yani kişinin kendi çıkarına olduğu kadar bir başkasınınkine de açık her türlü eylemle kişinin bu eylemde bulunmasını sağlayan güdü: (1) Arka planda tutulmuş olan şahsi çıkar, (2) Batıl inanç, bir başka deyişle bir başka yaşamda ödül olarak ortaya çıkacak olan kişisel çıkar, (3) Merhamet, (4) Yardım elini uzatma arzusu, bir başka deyişle ihtiyaç içindeki birine yardım etmemiz

gerektiği biçimindeki kurala duyulan bağlılık ve günün birinde sıra bize geldiğinde aynı kuralın bizim de işimize yarayabileceği yönündeki varsayım olabilir. Zira Kant'ın iyi eylem olarak adlandırdığı şey, görev içgüdüsünden dolayı yapılır ve görüleceği üzere görev aşkına da burada kesinlikle yer yoktur. Zaten Kant'ın kendisi de insanların bir eylemde bulunmaya sadece görev içgüdüsü yüzünden karar verip vermedikleri konusunda şüphe duyduğunu ifade etmiştir. Kendi adıma ben de hiçbir eylemin bu yüzden yapılmış olmadığını en kesin bir biçimde onaylıyorum. Bu, boş bir laftan başka bir şey değildir ve içinde de herhangi bir insan için gerçekten güdü işlevi görebilecek hiçbir şey barındırmaz. Bir insan bu türden boş bir lafın arkasına sığındığı zaman daima daha önce tarif etmiş olduğum dört güdüden biri tarafından idare ediliyor demektir. Bunların arasında da hakikaten son derece gerçek ve samimi olanın merhamet duygusu olduğu ise ortadadır.

İyi ve *kötü* kavramları, karaktere sadece *a potiori* olarak uygulanabilir yani hepimiz iyi olanı kötüye yeğleriz; fakat ortada kesinlikle böyle bir ayrım bulunmaz. Fark, bir insanın kendi çıkarını, bir başkasınınkinden önemsiz sayma ve saymama arasında yer alan noktada ortaya çıkar. Eğer kişi, tam ortayı tutturabiliyorsa, o zaman *adil* demektir. Fakat çoğu insan, başkalarının çıkarları söz konusu olduğunda bir metre ilerlemeye razı oluyorsa kendi çıkarı için yüz metre yürümeyi göze alacaktır.

İyi ve *kötü karakterin* kaynağı da şu ana dek sahip olduğumuz bilgilere göre burada yatar. Kötü bir karakter, dışsal dünyayı ve bilhassa da içindeki canlı varlıkları düşündüğü zaman; hele de onlar ile bireyin kendisi arasındaki benzerlik arttıkça bu düşünceye daima şu duygu eşlik eder: *Ben değil, ben değil, ben değil.*

Bilakis, iyi bir karakter ile (her ikisinin de en yüksek derecede bulunduğunu varsayıyoruz.) aynı düşüncenin eşlikçisi, tıpkı bir şarkıdaki hâkim ezgi gibi şu sürekli duygu olacaktır: *Ben, ben, ben...* Bu kaynaktan, kötü karakterin eşlikçilerinin tersine merhamet, bütün insanlara yardım etme arzusu taşıyan bir yaradılış ve aynı zamanda da neşeli, özgüvenli ve sakin bir ruh hali fışkırmaktadır.

Yine de aradaki fark her ne kadar köklü olsa bile sadece olgusaldır. Fakat şimdi, *bütün problemlerin en zorlusuna* geldik: Nasıl oluyor da ayrımsız ve metafizik bir bakış açısından bakıldığında bir

kendinde şey olarak istem bütün dışavurumlarında tıpatıp aynı oluyor da yine de bir karakter ile öteki arasında böylesine muazzam bir fark bulunabiliyor? Bir insanın kindar, şeytani kötücüllüğü ile ona karşılık bir başkasının son derece dikkat çekici bir biçimde göze çarpan iyiliği. Nasıl oluyor da bir Tiberius'umuz, bir Caligula'mız, bir Caracalla'mız, bir Domitian'mız, bir Nero'muz ama bunların yanında da Antonius'lar, Ttus'lar, Hadrian'lar ve Nerva'lar var olabiliyor? Nasıl oluyor da hayvanlar arasında daha doğrusu onların üstün türleri olan bireysel yaşayan hayvanlar arasında da nasıl böylesi bir fark mevcut olabiliyor? Kedinin kötücüllüğü en güçlü bir biçimde kaplanda ortaya çıkmıştır; aynı şey maymunlar için de geçerlidir. Öte yandan iyilik, sadakat ve sevgi de köpekte ve filde mevcuttur. Açıktır ki kötücüllük prensibi hayvanlarda da insanlardakinin aynısıdır.

Sonuçta aradaki farkın sadece bir açıdan geçerli olduğunu görerek problemin güçlüğünü bir dereceye kadar azaltabiliriz. Her canlı varlıkta temel eğilim ve içgüdülerin hepsi de mevcuttur fakat çok farklı dereceler ve oranlarda. Yine de bu, olguları açıklamaya kâfi gelmemektedir.

İşte bu noktada zekâ ve onun istem ile olan ilişkisine başvurmak zorunda kalırız. Ki geriye kalan tek açıklama da budur. Yine de bir insanın zekâsı, karakterin iyiliğiyle herhangi bir doğrudan ve açık ilişki içinde kesinlikle yer almaz. Ayrıca zekânın iki türü arasında bir ayrım yapabilmemiz mümkündür: Yeterli Sebep Prensibi ile uyum içinde olan ilişkinin idraki olarak anlama yetisi ile dehaya benzeyen, daha doğrudan iş gören, bu kanundan bağımsız olan ve bireysellik prensibinin ötesine geçen bilme yetisi. Bu ikincisi, fikirleri kavrama yetisidir ve ahlak ile ilişki içindedir. Fakat bu açıklama bile doyurucu olmaktan hayli uzaktır. «*Üstün zekâlar nadiren üstün ruhlara sahip olurlar.*» İşte Jean Paul, son derece yerinde olarak bu gözlemi yapmıştır. Zekâsı ruhundan daha üstün olan Lord Bacon, hiç şüphe yok ki şarlatanın tekiydi.

Uzay ve zamanın Bireysellik Prensibi'nin bir parçası olduğunu belirttim ki benzer nesnelerin çok türlülüğünü bir olasılık haline sokan sadece uzay ve zamandır. Fakat aynı zamanda çeşitliliğe olanak tanıyan da çok türlülüğün kendisidir. Çok türlülük ve çeşitlilik sadece niceliksel değil aynı zamanda nitelikseldirler de. Peki ama

bilhassa ahlaki meseleler söz konusu olduğunda niteliksel çeşitlilik diye bir şey nasıl var olabiliyor? Ya da ben de Leibnitz'in *identitas indiscernibilium*'u ile düştüğü hatanın tam tersi bir hataya mı düşmekteyim?

Zihinsel çeşitliliğin başta gelen nedeni kaynağını beyinden ve sinir sisteminden alır. Bu, konunun belirsizliğini bir ölçüde azaltan bir gerçektir. Hayvanlarda, zekâ ve beyin, amaçları ve gereksinimlerine tam anlamıyla adapte edilmiştir. Bu sebeple, beynin ihtiyaca ve amaca uygunluğunda biraz aşırıya kaçılmışsa dehalar ortaya çıkmaktadır ve bu da sadece insanlara özgü bir ayrıcalıktır. İstem, aynı zamanda ahlaki çeşitliliğin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Zira aksi halde ahlaki karakter, zekâ ve istem sadece bireyde bir araya gelecek ve dolayısıyla da istem zamanın üstünde ve ötesinde olamayacaktı. İstem, zamanın üstünde ve ötesindedir ve sonsuzdur. Karakter ise içseldir yani aynı sonsuzluktan doğar ve bu yüzden de metafizik bir açıklamadan başkasına imkân vermez.

Belki ileride benim peşimden gelip de bu karanlık çukura ışık tutmayı isteyen bir başkası daha çıkacaktır.

AHLAKİ İÇGÜDÜ

İçgüdüsel olarak yapılan bir eylem, amacının idraki onun önünden gitmeyip aksine onu takip ettiği için diğer bütün eylem türlerinden ayrılır. Dolayısıyla içgüdü, *a priori* olarak belirlenmiş eylemin bir kuralıdır. Kazanımını anlamamız gerekli olmadığı gibi yöneldiği amaçtan da haberdar olmamamız mümkündür. Öte yandan eğer bir eylem, mantığın veya zekânın çalıştırılması suretiyle yapılıyorsa bu durumda idrakin kendisi önceden tasarlanmış bir amacı yerine getirmesi biçimindeki bir kural doğrultusunda hareket edecektir. Bu yüzden de içgüdü hiçbir zaman yanılmazken kural uyarınca kimi zaman eylem amacını gözden kaçırabilir.

İçgüdünün *a priori* karakteriyle Platon'un «*Philebus*»unda söylediği şeyi mukayese edebiliriz. Platon'a göre içgüdü bir insanın yaşamında hiçbir zaman gerçek anlamda tecrübe etmediği bir şeyin anısıdır; aynı şekilde «*Phaedo*»da ve başka yerlerde de bir insanın, öğrenmiş olduğu her türlü şeyin bir anı olarak görülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bütün bu deneyimlerde *a priori* olan öğeyi ifade edebilecek hiçbir sözü yoktur.

O halde *a priori* olan üç farklı şey bulunur:

(1) Teorik mantık.

(2) İçgüdü.

(3) Ahlaki kanun.

Dolayısıyla anlaşılacağı üzere akılcı veya zihinsel eylem amaca uygun olarak konulmuş bir kural aracılığıyla yapılır. İçgüdüsel eylem ise amacı, herhangi bir biçimde idrak edilmeksizin, bir kurala bağlı kalınarak yapılır. Ahlaki eylemin yerine getirilmesinde ise herhangi bir amaç söz konusu değildir.

Buna göre teorik mantık, tüm bildiklerimizden, yani zorunluluklar sonucunda geliştirilen deneylerden elde ettiğimiz tüm bilgilerden kaynaklanan kuralların tümüdür. Aynı şekilde içgüdü de herhangi

bir sorun çıkmaması koşuluyla tüm hareketlerimizi ve davranışlarımızı zorunlu olarak yönlendiren kurallar bütününden oluşmaktadır.

Öte yandan sözde ahlaki kanun ise *daha iyi bilincin* sadece bir yönü, içgüdüsel bakış açısını sunduğu yönüdür. Bu daha iyi bilinç, bütün tecrübelerin yani teorik veya pratik türden olsun bütün mantığın ötesine uzanan ve onunla hiçbir ilgisi olmayan bir şeydir. Öte yandan onunla mantığın aynı bireydeki gizemli birleşimi aracılığıyla daha iyi bilinç, bireyi ikisinden birini seçmek zorunda bırakmak suretiyle mantıkla çatışma içine girer.

Daha iyi bilinç ile mantık arasında geçebilecek herhangi bir çatışmada birey, şayet tercihini mantıktan yana kullanırsa, bu, o kişinin, seçtiği teorik mantık ise sığ ve ukala bir cahil, pratik mantık ise bir serseri olduğunu ortaya koyar.

Buna karşılık şayet seçimini daha iyi bilinçten yana kullanırsa bu durumda onun hakkında kesin daha fazla şey söylememiz mümkün olmaz. Çünkü eğer bunu yapacak olursak kendimizi mantık diyarında buluruz ki bu diyarda olup bitenler hakkında herhangi bir fikir yürütemeyeceğimiz için daha iyi bilinçlilik hakkında da olumsuz sözcükler dışında herhangi bir söz söylememiz mümkün olmaz.

Bütün bunlar, bize mantığın önünün nasıl da tıkandığını ve engellenmeye çalışıldığını göstermektedir; *teorik mantık deha* uğruna, *pratik mantık* ise *erdem* uğruna bastırılmaktadır. Ancak daha iyi bilinç ne teorik ne de pratiktir, çünkü bu ayrımlar sadece mantığa uygulanabilir. Fakat eğer birey bir seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya bulunuyorsa, daha iyi bilinç, adeta pratik mantığı veya içgüdüyü mağlup etmiş pozu takınarak karşısına çıkar. Öyle ki birey, bunun yerine getirilmesi zorunlu bir emir, mutlaka yapılması gereken bir şey olduğu fikrine kapılır. Bir başka deyişle burada emir her şeyi fikirler ve nesneler haline dönüştüren teorik mantık biçimini almıştır. Fakat daha iyi bilinç, teorik mantığı yenmeyi arzuladığı zaman hiçbir biçime girmeye gerek duymaz, sadece sahneye çıkarken teorik mantığı bastırır ve daha iyi bilincin bir hizmetkârı haline getirir. Dehanın niçin hiçbir zaman kendi eserlerinin açıklamasını yapamıyor oluşunun nedeni de budur.

Eylemin ahlakında ise geçerli prensip her iki tarafın da dinlenmesi fakat davaya karışmalarına izin verilmemesidir. Bir başka deyişle, benlik ve duyuların herhangi bir talepte bulunmaları söz ko-

nusu olmamalıdır. Zaten saf istem, kendisini ifade etmenin yolunu bulur bulmaz dava kapanmış olur; *nec audienda altera pars.*

Ancak daha aşağı türlere mensup hayvanlara kesinlikle ahlaki özgürlüğün verilmemesi gerekmektedir. Bunun nedeni de muhtemelen, bizim benliğimizde kendini ahlak veya ona benzer herhangi bir şey olarak ortaya koyan daha iyi bilincin onlarda da bulunduğuna dair hiçbir kanıta sahip olamayışımızmış gibi görünmektedir. Şayet böyle olsaydı, dış görünüşleri söz konusu olduğunda pek çok bakımdan bize benzeyen, öyle ki insanı da onların bir türü addettiğimiz daha düşük seviyeden hayvanlar bizimkinden tümüyle farklı bir *raison d'etre*[40] sahibi olurlardı. Ayrıca temel ve içsel tabiatlarında da bizimkinden son derece farklı bir şeyler bulunurdu. Oysaki bu görüş, timsah, sırtlan, akrep ve yılan gibi birtakım hayvanların tümüyle alçak ve doğuştan kötü buna karşılık köpek gibi bazılarının da yumuşak huylu, sevimli ve hoşnut yani doğuştan iyi oluşları tarafından çürütülmektedir. İnsanların durumunda ise ortaya konduğu üzere, karakter, zamanın üstünde ve ötesinde bir şeylere dayanmak zorundadır. Zira Jacob Böhme'nin de dile getirdiği gibi *her hayvanda yok edilmesi mümkün olmayan bir güç bulunur ve dünyanın ruhu da o gücü kendisine doğru çeker, ta ki son yargı gününde nihai ayrışma gerçekleşene kadar.*[41] İşte daha düşük türden hayvanları özgür olarak adlandırmamızın nedeni de burada yani benim mantık olarak adlandırdığım, en yüksek evredeki daha iyi bilince derinden bağlı olan bir yetiden yoksun olmalarında yatmaktadır. Zira mantık en yüksek kavrayış, bir bütünlük fikridir. Nasıl ki kendini Kant'ın göstermiş olduğu teorik alanda ortaya koyuyorsa aynı şeyi pratik alanda da yapar: Bize, bütün yaşamımızı, düşüncelerimizi, eylemlerimizi, aralarındaki bağlantıları sürekli olarak koruyarak gözlemleme ve denetleme yetisi kazandırır. Bunun sonucunda da genel doğrular izleğinde eylemde bulunuruz, bu kurallar kaynağını ister dikkatli, zekâdan, isterse de ahlaki kanunlar olarak daha iyi bilinçten alsınlar, sonuç aynıdır.

Eğer bizim ve daha aşağı türden hayvanların içimizde herhangi bir arzu veya tutku uyanacak olursa bir an için bu arzuyla dolup ta-

(40) Fransızca varoluş nedeni. (Ç.N.)

(41) *Risaleler, 56. (Ç.N.)*

şarız. Hepimiz, kimi zaman öfkeye, şehvete, korkuya kapılırız. Böyle anlarda ne daha iyi bilinç duyurabilir sesini ne de zekâ sonuçları düşünebilir. Fakat mantık, daha önce verdiğimiz kararlar ile hatta şimdi bütün bilincimizi doldurmakta olan o tutku anında bulunacağımız eylemlerin sonuçlarını dahi birbirine bağlayan ve yaptığımız eylemler ile yaşamımızın kırılmaz bir zincir olduğunu görmemize izin verir. Dışarıdan gelecek her türlü etkiye en açık ve bu yüzden de kurallar doğrultusunda davranabilmekten aciz olduğumuz zamanlarda bile bize kendi kişiliğimizin kimliğini gösterir. Daha düşük türden hayvanlar ise bu yetiden yoksundur. Onları esir eden tutku üzerlerinde tam anlamıyla bir hâkimiyet kurar ve ancak bir başka tutku tarafından kontrol edilebilirler. Örneğin kızgınlık, şehvet, korku veya onları dehşete düşüren imge her ne ise o, bütün duyularına hitap etmese bile o hayvanda sadece zayıf, belli belirsiz bir anı ya da bir imgelem olarak mevcuttur. İşte bu yüzden şayet insanlar, o anki duyguları tarafından yönetilmelerine izin verirlerse, tıpkı daha düşük türden hayvanlar gibi akılsız olarak adlandırılabilir.

Yine de mantık, ahlakın kaynağı olmaktan son derece uzak olduğu için bize daha düşük türden hayvanların olamayacağı şekilde bir serseri olabilme yetisini de verir. Bizim kötücül duygular geliştirmemize ve onları, kötülüğün dürtüleri ortadan kalkıncaya kadar korumamıza olanak tanıyan sadece mantıktır. Örneğin yine sadece mantık kin besleyebilmemizi sağlar. O anda kötücül duygumuzu tatmin etme fırsatına sahip olsak bile daha iyi bilinç, sevgi veya iyilik biçiminde ortaya çıkarak kendini gösterebilir ve yine mantığın gücüyledir ki kötücül bir kuralın peşinden gitmekte olan bizler, onun aksine eylemde bulunabiliriz. İşte bu yüzden Goethe, «Bir insan, mantığını sadece herhangi bir hayvandan daha hayvansı olmak için kullanabilir,» demiştir.

Er hat Vernunft, doch braucht er sie allein
Um thierischerals jedes Thier zu sein.

Zira biz, tıpkı hayvanlar gibi sadece anlık arzularımızı tatmin etmekle kalmaz aynı zamanda onlara incelik kazandırır ve onları teşvik de ederiz.

Ne zaman daha aşağı türden hayvanların da akıllı olabileceğine dair bir iz yakalasak, bu, bizi heyecanla doldurur. Böyle durumlarda ve üstelik mantıkla ilgisi olmadan şaşkınlığımız, sadece aralarından bazılarının iyi ve sevgi dolu bir karaktere sahip olduklarını ortaya koymalarından ve onlar tarafından yapılan, sadece içinde bulunulan anda edinilen izlenimin değil de önceden tasarlanmış ve zamanı gelinceye kadar muhafaza edilmiş bir kararlılığın sonucuymuş gibi görünen birtakım hareketlerden kaynaklanır. Örneğin, fillerin kendilerine yöneltilen hakaretlerin intikamını uğradıkları andan çok sonra sanki önceden planlanmış bir biçimde aldıkları bildirilmiştir. Aslanların ise kendilerine yapılan iyiliklerin karşılıklarını çok sonraları da olsa verdikleri görülmüştür. Yine de böyle hikâyelerin altında yatan gerçek, şu soruyla hiçbir zaman ilişkilendirilmemiştir: Mantık sözcüğüyle ifade ettiğimiz şey nedir? Fakat ne olursa olsun böylesi hikâyeler, yine de daha düşük türden hayvanlarda da mantık olarak adlandırabileceğimiz şeyden herhangi bir iz bulunup bulunmadığına karar vermemize olanak tanımaktadır.

Kant, sadece bütün ahlaki duygularımızın kaynağını mantıktan aldığını bildirmekle kalmamış, bunun yanında bir eylemin, erdemli ve övülmeye değer olabilmesi için bir çerçeve ile yapılması ve bir anlık bir izlenim sonucu verilen bir karar uyarınca yapılmış olmaması gerektiğini kabul etmiş. Bu nedenle de mantığı, *sözcükten benim çıkardığım anlama göre,* ahlaki bir eylemin bir koşulu olarak ortaya koymuştur. Fakat ileri sürdüğü her iki görüşte de yanılmıştır. Eğer ben, birinden intikam almaya karar verirsem ve bunu yapabilme fırsatını bulduğumda daha iyi bilinç, sevgi veya insanseverlik kılığında devreye girerek kendi sözünü söyler ve ben de verdiğim kötücül karardan ziyade onun söylediklerine kulak verip intikamımı almaktan vazgeçersem bu, erdemli bir davranış olacaktır. Çünkü bu, daha iyi bilincin bir dışavurumudur. Daha iyi bilincin benliğinde sürekli olarak aktif olup hiçbir zaman susmadığı ve tutkularının onu tamamıyla ele geçirmesine hiçbir zaman izin vermediği son derece erdemli bir adamı hayal etmek pekâlâ da mümkündür. Zira kişi, böylesi bir bilinçlilik haliyle mantığın, kuralların veya ahlaki prensiplerin dolaylı yol göstericiliğinin yerine daima doğrudan kontrol altında olacaktır. Bir insanın gayet zayıf mantıki melekelere ve yetersiz bir zekâya sahip olduğu halde yine de yüksek bir ahlak anlayışına

sahip son derece iyi bir insan olabilmesinin nedeni de budur. Bir insanın benliğindeki en önemli öğe, zekâya en az fiziksel gücün bağlı olduğu kadar zayıf bağlarla olan ilişkisidir. İsa, *Kutsanmışlar, ruhen yoksuldurlar,* demiştir. Ve Jacob Bohme'nin o mükemmel ve son derece asil gözlemi de şu şekildedir: *Her insan, kendi isteminde, tıpkı anne rahmindeki bir çocuk gibi sessizce yatar ve şayet kendisinin de kaynağı olan içsel prensibin kılavuzluğu ve yol göstericiliğine kendini bırakırsa o, dünya üzerindeki en soylu ve en zengin kişi demektir.*[42]

(42) *Risaleler, 37.* (Ç.N.)

AHLAKİ DÜŞÜNCELER

Eski dünyanın filozofları, tek bir kavramda birbirleriyle hiçbir ilgisi bulunmayan pek çok şeyi birleştirmiştir. Platon'un her diyaloğu bu durum üzerine zengin örneklerle bezenmiştir. Bu türe ait en büyük ve en kötü karmaşa ise ahlak ve politika arasında yaşanmaktadır. Devlet ve Tanrı'nın krallığı ile ahlaki kanun, karakterleri bakımından birbirlerinden öylesine kusursuz bir biçimde farklıdır ki birincisi, ikincisinin bir parodisi, onun yokluğunda yapılmış acı ve gülünç bir taklittir.

***

Şeref Prensibi, insanın özgürlüğü ile yakın bir ilişki içindedir. Tabiri caizse özgürlüğe karşı edilmiş bir hakarettir. Bir insan yönelttiği nesne her ne olursa olsun inatçılığını kanıtlayabilmek için özgürlüğünü ahlaki kanunları yerine getirmek üzere kullanmaktansa gücünü, herhangi bir acıyı gönüllü olarak çekmek ve herhangi bir anlık izlenimi alt etmekte kullanır. Ve bunu yapması da daha düşük türden hayvanların aksine düşüncelerinin, kendi bedensel rahatlığının ve bu rahatlığı temin etmek için gereken şeylerin çok ötesine gittiğini ortaya koyar. Şeref prensibi, erdemle hayli sık karıştırılır. İnsanlar, onlara sanki ikiz kardeşlermiş gözüyle bakar. Fakat bu, bir yanlıştır. Çünkü şeref prensibi, her ne kadar insanı, daha düşük türden hayvanlardan ayıran bir şey olsa da onu hayvanlardan daha yükseğe çıkarmamaktadır. Bir amaç olarak kabul edildiğinde ise en az kişinin kendi benliğinden çıkan başka herhangi bir amaç kadar belirsiz bir hezeyandır. Bir araç olarak veya gelişigüzel kullanıldığı zaman iyilik üreten bir fabrika olabilir. Fakat bu bile, onun, hayli gereksiz ve anlamsız bir meta olduğu gerçeğini değiştirmez. Özgürlüğün hatalı kullanılışı, dünyevi duyguları alt etmek için bir silah işlevi görmesi, insanı daha düşük türden hayvanlardan bin kat daha kor-

kunç kılar. Çünkü hayvanlar sadece, anlık içgüdülerinin kendilerine emrettiği şeyi yapar. Oysaki insan, fikirlerle eylemde bulunur. Onun bu fikirleri de güdülerinin tatmin olmasından önce evrensel yıkıma yol açabilir.

Şeref ve onurla ilgisi olan ve bir ulusu geliştiren bir diğer koşul daha vardır. Canının istediği her şeyi yapabilen bir insan, göstermektedir ki eğer isterse erdemli bir eylemde de bulunabilir.

Fakat sadece bizim değil diğer insanların da küçümseyerek baktığı birtakım eylemler, burada bahsetmiş olduğum ilişkiyi kurmaya başka her şeyden daha fazla yardım eder. Dolayısıyla küçümsemenin bir türünü üzerine çekmekten hiçbir korku duymayan bir insanın diğer bir türe uğramaya hiç de istekli olmaması hayli sık rastlanan bir durumdur. Fakat kendi kendimizin onayı ile bütün dünyanın azarı arasında bir seçim yapmak zorunda kalırsak eğer, ki buna benzeyen zor seçimlerin yapılması hayli sık gerekir, o zaman şeref prensibine ne olacaktır?

Şeref prensibine yönelik iki karakteristik örneğe, Shakespeare'in VI. Henry adlı oyununun ikinci kısım, dördüncü perde, birinci sahnesinde rastlanır. Bir korsan, diğerleri gibi, esirinden bir fidye kabul etmektense onu öldürmeye hayli isteklidir. Çünkü onu esir alırken bir gözünü kaybetmiştir ve şayet intikamını sadece bir tüccarmış gibi parayla satın alacak olursa kendi görüşüne göre hem kendisinin hem de atalarının şerefi lekelenmiş olacaktır. Öte yandan Suffolk Dükü olan mahkûm da ne kadar onurlu olduğunu, bir korsan gibi aşağı sınıftan birinden merhamet dilenmek suretiyle gözler önüne sermektense kafasında bir delik açılmasını tercih etmektedir.

Tıpkı vatandaşlık onurunun ya da güvenilmeye layık ve korkulması gereken insanlar olduğumuz fikrinin dünya üzerinde kendisine şerefli bir yol çizmek isteyenlerin paladyumu olması gibi şövalyelik onuru ile yaşamdaki yollarını şiddeti kullanarak çizmek amacını taşıyanların paladyumudur. Bu yüzden de ortaçağda en geçerli olan da şövalyelik onuru olmuştur.

***

Bir teorik filozof, mantığa yönelik fikirler biçiminde, tecrübe sonuçlarının bir örneğini temin edebilen bir kişidir; tıpkı bir ressamın tuval üzerinde, bir heykeltıraşın mermerle, bir şairin ise imgeleme

yönelik resimler halinde yeni eserler çıkarabileceğini görmesi gibi. Ve işin garibi yazarlar ve şairler, sözcüklere bağlı olmaları ve ritm ile uyak sorunlarıyla uğraşmaları nedeniyle ressam ve heykeltıraşlara göre daha hassas bir konumda bulunmaktadır.

Öte yandan sözde pratik bir filozof ise bilakis eylemlerini, fikirlerden çıkarsayan bir kişidir. Teorik filozof, hayatı fikirlere dönüştürür. Pratik filozof ise fikirleri hayata; dolayısıyla o, mantığa tamamıyla uygun bir biçimde eylemlerde bulunur; tutarlı, düzenli ve ihtiyatlıdır; hiçbir zaman aceleci veya tutkulu olmaz; hiçbir zaman kendisinin o anın izlenimlerinin etkisi altında kalmasına izin vermez.

Ve gerçekten de ne zaman kendimizi, bu dopdolu deney raporları veya bedene ait olan gerçek nesneler arasında bulsak bedenlerimizi, bu deney raporlarının değil de sadece onların imgelerinin, deneyle olan ilgileri tıpkı Orcus'un gölgesinin yaşamla olan ilgisi gibi olan soğuk, renksiz fikirlerin yol göstericiliğine bırakmak hayli güçtür. Çünkü beden, sadece nesneleşmiş bir istem, istemin maddi dünyada büründüğü biçimdir. Ancak yine de bu, daha sonra pişmanlık duyabileceğimiz şeylerden kaçınabilmenin yegâne yoludur.

Teorik filozoflar, mantığın egemenlik alanını, ona yeni ilavelerde bulunarak zenginleştirir; pratik filozof ise onu kullanır ve kendisine hizmet ettirir.

***

Kant'a göre, deneyin gerçekliği sadece varsayımsal bir gerçekliktir. Eğer tecrübenin nesne, özne, zaman, uzay ve nedensellik gibi bütün öğelerinin altında yatan varsayımlar ortadan kaldırılacak olursa deneyin hiçbir öğesi içinde tek bir gerçek kelime bile barındıramaz. Bir başka deyişle deney sadece bir olgu, kendinde şeye yönelik bir bilgidir.

Eğer içten içe memnuniyet duyduğumuz bir anda kendi davranışımızda farklı bir şey bulursak ve her ne kadar onu tecrübeyle bağdaştıramasak bile yine de tecrübenin kılavuzluğunu takip edersek bunun tam aksini yapmalı ancak yine de bizi şaşırtmasına izin vermemeliyiz. Diğer halde tecrübeye hiç de hak etmediği bir otoriteye bağışlamış oluruz. Zira onun bize öğrettiği her şey, sadece bir varsayıma dayanmaktadır. Kant Ahlakı'nın genel eğilimi bu yöndedir.

***

Masumiyet bizatihi kendi tabiatı itibarıyla budalalıktır. Budalalıktır çünkü yaşamın amacı (Sadece mecazi bir ifade kullanmaktayım ve pekâlâ da yaşamın veya dünyanın özünden de bahsedebilirim.) kendi kötücül istemimize yönelik bilgi edinmektir ki istemimiz bizim için bir nesne olabilsin ve içsel bir dönüşüm içine girebilelim. Bedenimiz ise istemimizin somutlaşmış hali; en başta gelen nesnelerden biridir. Onun için yaptığımız bütün eylemler bize istemimizdeki doğuştan gelen kötülüğü gösterir. Hiçbir tecrübe olmadığı için hiçbir kötülüğün de bulunmadığı masumiyet halinde insan, tabiri caizse sadece bir yaşam aygıtıdır ve bu aygıtın var oluş amacı da henüz belirsizliğini korumaktadır.

İşte bu durumda yaşam da tıpkı sözde gerçek dünya gibi boş ve anlamsızdır ve sadece bir eylem, bir bilgi, bir hata, istemin bir ihtiyacı ile bir anlam edinebildiği için de sıkıcı bir budalalığın karakterini takınır. Masumiyetin altın çağı, bir budalalar cennetinden, budalaca ve anlamsız bir kavramdan başka bir şey değildir ve işte tam da bu nedenden dolayı herhangi bir bakımdan bir değeri kesinlikle yoktur. İlk suçlu ve ilk katil olan, suçluluğun ilmine sahip ve işlediği suç dolayısıyla da erdemin ilmine pişmanlık aracılığıyla erişmiş. Böylelikle de yaşamın anlamını kavramış olan Kâbil, dünya üzerindeki bütün masum budalaların tümünden daha önemli ve neredeyse daha saygıdeğer bir trajik figürdür.

***

Eğer *alçakgönüllülük* üzerine bir şeyler yazmak zorunda kalsam şöyle derdim: Haklarında, bu erdeme ilişkin olarak fikrimi dile getirmeye cesaret edeceğimden çok daha iyi şeyler yazma şerefine sahip olduğum değerli bir halk tanıyorum. Alçakgönüllü olmaktan ve bu erdeme mümkün olan en büyük dikkat ve özenle kendimi adamış olmaktan dolayı son derece hoşnutum. Fakat hiçbir zaman kabul edemeyeceğim bir şey varsa o da ne zaman herhangi bir insanın alçakgönüllülüğüne ihtiyacım olsa ve bu konuda bir durum tespiti yapmam gerekse sanki onlara iftira atıyormuş gibi bir düşünceye kapılmaktan kendimi alamamış olmamdır.

Pek çok insanın değersiz karakteri, herhangi bir erdem ya da dehaya sahip olan az sayıda kişiyi sanki kendi değerlerini bilmiyorlarmış gibi davranmaya zorlamış ve dolayısıyla da diğer insanların

değer yoksunluğunu öğrenememişlerdir. Çünkü ayaktakımı sadece bu koşulla erdeme tahammül etmeye razı olmuştur. İşte bu gereklilikten de bir erdem doğmuştur ve onun da adı alçakgönüllülüktür. Sadece diğer insanlar, kendilerine müsamaha gösterilmesi gerekecek kadar değersiz oldukları için mazur görülmek ikiyüzlülüklerinin bir parçasıdır.

***

İnsan sefaleti, bizi iki yönden etkileyebilir ve biz de onunla ilgili birbirine zıt iki ruh halinden birinin içinde olabiliriz.

Bunlardan bir tanesinde sefalet, bize sunulmuştur. Onu, kendi şahsımızda, kendi istemimizde hissederiz. Şiddetli arzularla doldurulmuş ve her noktası çiğnenmiştir ve bu da ıstırabı oluşturan süreçtir. Bu birinci durumun sonucunda istem, bütün tutku ve heyecan vakalarında görüldüğü gibi şiddetle kuvvetlenir ve şiddetin bu artışı da sadece istem yön değiştirip tam anlamıyla bir tevekküle kapılınca, bir başka deyişle günahlarından kurtulunca durur. Bu ruh halinin tamamıyla etkisi altına girmiş olan insan, başkalarında görebileceği bütün zenginliklere kıskançlıkla bakar ve onların herhangi bir acısına karşı da hiçbir merhamet duymaz.

Bunun zıddı olan ruh halinde ise insan sefaleti, bize, bir bilgi hadisesi olarak yani dolaylı yoldan sunulur sadece. Biz büyük ölçüde başkalarının acılarına bakmakla meşgulüzdür ve dikkatimiz kendimizinkilerden başka yöne çevrilmiştir. İnsan, sefaletinden onların kişiliklerinde haberdar olur; merhametle dolarız ve bu ruh halinin sonucu da genel anlamda bir iyilik, hayırseverliktir. Bütün kıskançlık duyguları kaybolur ve kıskançlık duymak yerine acı çeken hemcinslerimizden birinin herhangi bir zevk ya da rahatlama duygusunu yaşadığını gördüğümüz zaman seviniriz.

Aynı şekle uyarak insanın soysuzluğu ve ahlaksızlığına da birbirine zıt bu iki ruh halinden biriyle bakabiliriz. Bir tanesinde bu soysüzluğu dolaylı yoldan, başka insanlarda algılarız. Bu ruh halinden öfke, nefret ve insanlığı küçümseme duygusu doğar. Diğerinden ise küçük düşmüşlük daha doğrusu pişmanlık duygusu...

Bir insana ahlaki yönden değer biçebilmek için onda bu dört ruh halinden hangisinin hâkim olduğunu gözlemlemek son dere-

ce önemlidir. Her bölümden birer tane olmak üzere çiftler halinde karşımıza çıkarlar. En mükemmel karakterlerde her iki bölümün de ikinci ruh hali baskındır.

***

Kesin buyruk ya da mutlak emir bir çelişkidir. Her emir, koşulludur. Koşulsuz ve gerekli olan şey ise bir *olmazsa olmaz*'dır, tıpkı tabiat kanunları tarafından sunulanlar gibi.

Ahlaki kanunun tamamıyla koşullu olduğu kesinlikle doğru bir şeydir. Zira onda ne geçerliliği ne de önemi olan bir dünya ve bir yaşam görüşü vardır. Orası, açıkça konuşmak gerekirse bizim bireyler olarak içinde yaşadığımız dünyadır. Çünkü ahlakı gözetmek demek her seferinde o dünyayı ve orada yaşayan bireyler olarak kendimizi inkâr etmek demektir. Ama yine de yeterli sebep prensibinin ötesine geçemeyen bir dünya görüşüdür bu ve karşıt görüş de fikirlerin sezgisi üstüne kurulmuştur.

***

Şayet bir insanın, A ve B gibi birbirine zıt fakat son derece güçlü iki güdünün etkisi altındaysa büyük olasılıkla önce gelmesi nedeniyle A'yı seçme olasılığı hayli yüksektir. Fakat daha da önemlisi onun yaptığı seçiminin kesinlikle hatalı olmamasına rağmen bir süre sonra fikrini değiştirerek bana ihanet edeceğinden korkarım. Çünkü o zaman onun kararını değerlendirmem hiçbir zaman mümkün olamayacaktır. Yapmam gereken şey, daha ziyade her iki güdüyü de onun önüne mümkün olduğunca canlı ve açık bir biçimde aynı zamanda koymaktır ki üzerinde bütün güçlerini gösterebilsinler. O zaman yapacağı seçim, kişinin içsel tabiatının kararı olacak ve sonsuza dek sapasağlam kalacaktır. Kişi, *bunu yapacağım*, derken, *bunu yapmak zorundayım*, demektedir aslında. Ben, onun istemini ortaya çıkardım ve tabiattaki güçlerin herhangi biri kadar sürekli bir biçimde iş göreceğine güvenebilirim. Kişinin kendisi için en güçlü olduğunu kanıtlayan güdü doğrultusunda eylemde bulunması, ateşi yakması ve suyu da ıslatması kadar kesin bir şeydir. İçgörü ve bilgi elde edilebilir, sonra tekrar yitirilebilir; değişebilirler, gelişebilirler veya ortadan kaldırılabilir; fakat istem değişemez. İşte

anlıyorum, algılıyorum, görüyorum'un nasıl da değişim ve belirsizliğe tabi olmasının ve güdünün doğru bir biçimde anlaşılmasıyla telaffuz edilmiş bir *yapacağım*'ın ise tabiatın kendisi kadar sağlam olmasının nedeni de budur.

Buna karşın, güçlük de doğru bir anlayış elde edebilmekte yatmaktadır. Bir insanın güdüye yönelik algısı değişebilir, düzeltilebilir veya çarpıtılabilir; öte yandan içinde bulunduğu şartlar da bir değişim içine girebilir.

***

Bir insan, neredeyse sınırsız bir hoşgörü ve sükûnet göstermelidir. Çünkü eğer kendi kapısının önündeki tek bir bireyi kabalığı veya kötücüllüğü için affetmeyi reddedecek kadar kaprisli ise aynı şeyi, dünyanın geri kalanı için yapmak, son derece haksız bir şereftir.

Ayrıca, herkesin arkadaşı olan bir insan, aslında hiç kimsenin arkadaşı değildir. İnsan ırkına sunduğumuz ve kolları, ne yapmış olursa olsun neredeyse her insana açık olan arkadaşlığın ne türden bir arkadaşlık olduğu son derece aşikârdır.

***

Eskilere göre *dostluk,* ahlakın en başta gelen öğelerinden biriydi. Fakat dostluk, kısıtlama ve yanlılıktan başka bir şey değildir aslında. Tek bir bireyi, bütün insanlığın hakkı olan şeyden mahrum etmektir. Yani bir insanın kendi tabiatını tanıması ile bütün insanlığı tanıması birbirine özdeştir. Olsa olsa bu, tanıma ve bencillik arasında bir uzlaşma olabilir.

***

Bir yalan, kaynağını daima bir kişinin kendi isteminin egemenlik alanını diğer bireylere uzanacak şekilde genişletmek istemesinden ve kendisininkini daha güçlü bir biçimde onaylatabilmek için onların istemini inkâr etme arzusundan alır. Dolayısıyla yalan, tabiatı itibarıyla adaletsizliğin, kötücüllüğün ve kötü niyetin bir ürünüdür. Bu yüzden gerçek, içtenlik, açıksözlülük ve doğruluk soylu ve övülmeye layık nitelikler olarak derhal tanınır ve kıymetli bulunur. Çünkü onları sergileyen bir insanın hiçbir kötülük ve adaletsizlik duygusunu benliğinde barındırmayacağını ve bu yüzden de böy-

lesi duyguları saklamaya hiçbir zaman gerek duymayacağını varsayarız. O, son derece açık bir şekilde kötü olmayan bir şeyi üstün tutmaktadır.

***

İyi tabiat ile aynı kaynaktan doğan belli bir tür cesaret vardır. Yani bana göre; iyi tabiatlı bir insan, en az diğer bireylere karşı vicdan sahibi olduğu kadar kendisine karşı vicdan sahibidir. Bu duygunun, iyi bir tabiatı nasıl daha da fazla geliştirdiğini sık sık gösterdim. Bu duyguya sahip bir insanın kendi bireysel varlığına çok da fazla aldırış etmeyeceği aşikârdır ve bu da tüm diğer insanlarla aynı yaşantıya sahip olması gibi son derece basit bir nedenden ileri gelir. Dolayısıyla kendi yaşamına ve ona ait olan şeylere de son derece az ilgi duyar. Ancak cesaretin yegâne kaynağı kesinlikle bu değildir. Çünkü farklı nedenlerden ileri gelen bir olgudur cesaret. Fakat kökeninin de ortaya koyduğu üzere cesaretin en soylu türü, büyük bir nezaket ve sabırla birlikte anılmakta olandır. Ve bu türden erkekler, genellikle kadınlar için karşı konulmazdır.

***

Bütün genel kurallar ve ilkeler hatalıdır. Çünkü insanların bütünüyle veya neredeyse bütünüyle benzer yaratıldıkları gibi hatalı bir varsayımdan yola çıkar. Helvetius'un felsefesinin özellikle üzerinde durduğu bir varsayımdır bu. Halbuki gerçek, bireyler arasındaki zekâ ve ahlak bakımından asıl farkın ölçülemeyecek kadar büyük olduğudur.

***

Ahlakın gerçek bir şey olup olmadığını sormak bencilliğe karşı sağlam temellere sahip bir karşı prensibin gerçekten var olup olmadığını sormak demektir.

Bencillik, mutluluğa yönelik ilgisini tek bir bireyle yani kişinin kendisiyle sınırladığı için karşı prensip, bunu, diğer bütün bireylere kadar uzatmak zorundadır.

***

Sadece istemin zamanın ötesinde ve üzerinde olmasından dolayıdır ki vicdanın iğneleri bunca derine batar ve acıları, diğer acılar

gibi yavaş yavaş geçmez. Hayır! Kötü bir eylem, vicdanın üzerinde, yıllar sonra bile sanki daha dün işlenmiş gibi ağırlık yapar.

***

Karakter içseldir ve davranış da sadece onun dışavurumudur; büyük suçlar işleme fırsatı nadiren ele geçer; güçlü karşı güdüler bizi dizginler; karakterimiz başkaları için bilinmezliğini koruduğu zaman, arzularımız, düşüncelerimiz, duygularımız aracılığıyla bize açar kendini. Bütün bunları düşünürsek insanın, kötü herhangi bir şey asla yapmaksızın da bir tür içsel vicdan azabına sahip olabileceğini varsayabiliriz.

***

Kendine yapılmasından hoşlanmayacağın şeyi başkalarına yapma. Bu, belki de, çok fazla şey kanıtlayan daha doğrusu talep eden savlardan biridir. Çünkü pekâlâ da bir mahkûm, bir yargıca böyle hitap edebilir.

***

Budala insanlar, genellikle kötücüldür, tam da aynı nedenden dolayı çirkin ve biçimsiz oldukları gibi.

Benzer şekilde, deha ve kutsallık da birbirine hayli yakın duran şeylerdir. Bir aziz, ne kadar basit düşünceli olursa olsun yine de içinde az bir miktar deha barındıracaktır. Mizacında veya gerçek karakterinde ne kadar yanlış yan bulunursa bulunsun bir deha, nesi var nesi yoksa onu açıkça ortaya dökecek ve bir azizle olan akrabalığını ortaya koyacağı belli bir karakter soyluluğu sergileyecektir.

***

Dışarıdaki ve içerdeki kanun ile devlet ile Tanrı'nın krallığı arasında bulunan büyük fark hayli belirgindir. *Herkese adil bir şekilde davranıldığını* görmek, devletin işidir. O, insanları pasif varlıklar olarak görür ve bu yüzden de onların eylemleri dışında hiçbir şeyi dikkate almaz. Öte yandan ahlaki kanun *herkesin adil bir biçimde davranmasıyla* ilgilidir. O, insanlara, aktif varlıklar gözüyle bakar ve eylemden ziyade isteme bel bağlar. Bunun doğru bir ayrım olduğunu kanıtlamak isteyen biri çıkıp da tersini yani devletin işinin

herkesin adil davranması ve ahlaki kanunun işinin de herkese adil davranılması olduğunu söylese neler olacağını bir düşünsün. Saçmalığı açıkça ortaya çıkacaktır.

Bu ayrıma bir örnek olarak önceden inkâr etmiş olduğu bir borç üzerine tartışmakta olan bir borçlu ile bir alacaklının durumunu ele alalım. Bir ahlakçı ile bir avukat da yanlarında bulunuyor ve konuya canlı bir ilgi gösteriyor. Her ikisi de tartışmanın aynı biçimde sona ermesini istiyor, buna karşın istedikleri şey kesinlikle aynı değil. Avukat, «*Bu adamın kendisine ait olan şeye tekrar sahip olmasını istiyorum,*» diyor. Ahlakçı ise, «*Şu adamın görevini yerine getirmesini istiyorum...*»

Ahlak, sadece istemle ilgilidir. Dış güçlerin istemin işlevini yerine getirmesine engel olmasının veya bunu başarmasının en küçük bir önemi bile yoktur. Çünkü ahlak için dışsal dünya sadece istemi etkileyip etkileyemediği ya da ona yol gösterip gösteremediği sürece gerçektir. İstem karar verir vermez, yani karar alınır alınmaz dışsal dünya ve onun olaylarının artık önemi kalmaz hatta yok sayılabilir. Çünkü eğer dünyevi olaylar bu türden herhangi bir gerçekliğe sahip olsalardı, yani kendi içlerinde bir öneme veya onlar tarafından etkilenen, istemden gelenden başka herhangi bir şeye sahip olsalardı bütün bu olayların bu tesadüfler ve hatalar diyarında geçmeleri ne kadar da üzücü bir şey olurdu. Yine de önemli olanın, neler olduğu değil neyin olmasının istendiğini kanıtlayan da bundan başka bir şey değildir. O yüzden insana kendisinin tıpkı rüzgârın önündeki bir saman çöpünden farksız olduğunu göstermek için bırakalım da yaşamdaki olaylar şans ve hata oyunu tarafından belirlensin.

Devlet, sadece olaylarla ve neler olduğuyla ilgilenir. Başka hiçbir şey, onun için herhangi bir gerçeklik taşımaz. Beynimi canımın istediği kadar cinayet ve zehirleme düşünceleriyle meşgul edebilirim. Devlet, bunu, bana yasaklamaz, yeter ki balta ve ip benim istemimin kontrolü altında olsun ve eyleme geçmelerini engellesin.

Ahlak sorar: Adaletin üzerimize yüklediği, başkalarına karşı olan görevlerimiz nelerdir? Bir başka deyişle ne etmeliyim? Tabiat kanunu ise şöyle sorar: Başkalarından gelecek hangi şeylere boyun eğmem gerekli değil? Yani neyin acısını çekmeliyim? Soru sorulur; herhangi bir adaletsizlik yapamayacağımdan değil fakat her insanın şayet kendi varlığının koruyucusu olsaydı yapması gerekenden

daha fazlasını yapamayacağım için. Her insanın, kendisine de aynı muamele yapılabilsin diye yapılmasını onaylayacağını yapamayacağım için ve dahası toplumun yapmama izin vereceğinden daha fazlasını yapamayacağım için de... Her iki soruya da aynı cevap verilecektir, tıpkı aynı düz çizginin iki zıt yönden herhangi birinden yani birbirine karşıt güçler tarafından çizilebileceği gibi veya açının sinüsü ya da sinüsün açıyı oluşturabileceği gibi.

Bir tarihçinin, ters çevrilmiş bir peygamber olduğu söylenir. Aynı şekilde adaletin görevlerini öğreten bir öğretmenin de ters çevrilmiş bir ahlakçı olduğu söylenebilir ya da şayet ahlakın görevinin aynı zamanda iyiliği, cömertliği, sevgiyi ve benzeri şeyleri de öğretmek olduğu düşüncesini göz önüne almazsak politika, ters çevrilmiş ahlaktır. Devlet, çözülmek yerine kesilmiş olan Gordion düğümüdür; Kristof Kolomb'un yumurtası gibidir, yuvarlanacağı, sallanacağı yerde dik durabilmesi için kırılması gerekir, tıpkı buradaki iş gibi sallanarak dengeye geleceği yerde dik durmalıdır. Bu bakımdan devlet de tıpkı barometrenin ibresinin yukarı çıkmasını sağlayarak havayı düzeltebileceğine inanan bir adam gibidir.

***

Çağımızın sözde filozofları, bize devletin amacının insanlığın ahlaki hedeflerini yükseltmek olduğunu söyler. Bu, doğru değildir. Doğru olan, daha ziyade bunun tam aksidir. İnsanlığın var oluş amacı alegorik bir ifadeyle: Şu veya bu şekilde davranmasını sağlamak değildir. Çünkü bütün *opera operata,* gerçekten yapılmış olan şeyler, kendi içlerinde önemsiz konulardır. Hayır! Amaç, her insanın kusursuz bir benzeri olduğu isteminin düşünceyle birleşimiyle nereye çevrilmesi gerekiyorsa oraya çevrilmesidir. İnsanın kendisinin, bu istemin ne olduğunu ve içinde ne gibi dehşetengiz şeyler barındırdığını anlamasıdır. Kendi kendisinin bir yansımasını kendi eylemlerinde, onların iğrençliklerinde ortaya koymasıdır. Bütünüyle genel refahla ilgili olan devlet, kötülüğün dışavurumunu denetler; fakat istemin kendisini kesinlikle denetlemez; böylesi bir girişim, imkânsız olacaktır. Bir insan, devlet, onun isteminin dışavurumunu denetlediği için kendi tabiatının iğrençliğini, eylemlerinin aynasında pek nadir olarak görür. Yoksa okur; dünyada Robespierre, Napoleon ya da diğer katiller kadar kötü hiç kimsenin bulunmadığını san-

maktadır! Şayet ellerinden gelse tıpkı onlar gibi davranacak daha pek çok insanın bulunduğunu görememekte midir?

Çok sayıda suçlu darağacında, suçlu olmayan pek çok kişinin ailesinin kollarında can verdiğinden daha sessiz sedasız bir biçimde ölür. Biri, onun isteminin ne olduğunu algılamış, sonra da unutmuştur. Bir başkasının ise unutması mümkün değildir. Çünkü onun ne olduğunu hiçbir zaman algılayamamıştır. Devletin amacı da bir budalalar cenneti üretmektir ve bu da yaşamın gerçek amacıyla yani istemin, onun korkunç tabiatının gerçekte ne olduğunun bilgisine erişmekle doğrudan bir çatışma içindedir.

***

Napoleon, gerçekte çok hem de pek çok insandan daha kötü değildi. Başkalarınınkinin pahasına kendi mutluluğunu arayan, hayli sıradan bir bencilliğe sahipti. Onu diğerlerinden ayıran şey, sahip olduğu, istemini tatmin eden, diğer insanlarınkinden daha büyük gücü, zekâsı, mantığı ve cesaretiydi. Bütün bunlara ilave olarak şans da ona eylemlerini gerçekleştirebilmesi için hayli uygun bir alan sunmuştu. Bütün bunlarla, bencilliğini başka binlerce erkeğin kendilerininkini tatmin etmek isteyip de edemediği kadar iyi tatmin etti. Genç ve çelimsiz bütün delikanlılar ufak kötülükler yapıp da başkalarını zora sokarak kendileri için ufak çıkarlar elde ederler. Bunlar, Napoleon'un yaptıklarına oranla hayli küçük boyutlu olsalar bile en az onunkiler kadar kötüdür.

Ölümden sonraki dirilişe inananlar, Napoleon'un sebep olduğu sayısız felaketin cezasını anlatılamaz işkencelerle çekmesini talep eder. Fakat o, aynı isteme sahip olup da aynı gücü elinde bulunduramayan diğer bütün insanlardan daha fazla suçlu değildir.

O dönemdeki koşullar da bu olağanüstü güçle birleşmiş ve ona, insan isteminin bütün kötücüllüğünü gözler önüne serme fırsatını sunmuştur. Yine o dönemin acıları da madalyonun öteki yüzü paralı askerler olarak onun kötü istemine çözülmez bir biçimde bağlı olan sefaleti ortaya koymaktadır. Bu istemin genel manipülasyonu dünyayı yerinden oynatmıştır. Fakat yaşama isteminin bu dile gelmez sefaletle, yani dünyanın amacıyla gerçekte tek bir ve aynı varlık olarak, nasıl da çözülmez bağlarla bağlı olduğu da kesinlikle iyi anlaşılmalıdır. Ve o sırada Napoleon görünümüne girmiş olan

bu amaç da durumu desteklemek için çok fazla şey yapmıştır. Bu, anlamsız bir budalalar cenneti değil yaşama isteminin kendi kendini anladığı ve boyun eğdiği bir tragedya, yani dünyanın var oluş amacıdır. Napoleon ise yaşama istemine güçlü bir örnektir sadece.

Acıya neden olan insanla acı çeken insan arasındaki fark sadece olgusaldır. Yaşama istemi, bütünüyle büyük acılarla özdeştir. İstem sadece bunu anlayabildiği takdirde bu acıyı tedavi edip sona erdirebilir.

***

Eski çağları modern zamanlardan ayıran en önemli şey, Napoleon'un deyimini kullanırsak eski zamanlarda hüküm sürmekte olan ilişkiler ağıdır: *Les paroles aux choses.*[43] Modern zamanlarda ise bu durum geçerli değildir. Demek istediğim şey, eski zamanlarda özel yaşam kadar kamusal yaşam, devlet ve dinin karakteri de yaşama isteminin hayli güçlü bir biçimde onaylanmasıydı. Modern çağda ise bu istem inkâr edilmektedir çünkü Hıristiyanlığın karakteri bunu gerektirir. Fakat şimdi bu inkâr bir yandan insan karakterine fazlasıyla itici geldiği için halk tarafından bile giderek hafiflemekte. Öte yandan da kamusal olarak inkâr edilen şey gizliden gizliye onaylanmaktadır. Bundan dolayıdır ki her yerde yarım yamalaklıklar ve sahtelikler görmekteyiz ve modern zamanların eskilerin yanında böylesine küçük görünmesinin nedeni de bundan başka bir şey değildir.

***

İnsan toplumunun yapısı tıpkı iki itki, birbirine zıt kutuplardaki iki kötülük arasında gidip gelmekte olan bir sarkaç gibidir, *zorbalık ve anarşi.* Birinden ne kadar uzaklaşılırsa diğerine de o kadar yaklaşılmış olunur. Buradan hareketle okuyucu şayet ikisi arasında bir orta yol bulunsaydı doğru olacağı fikrine kapılabilir. Ne münasebet? Bu iki kötülük, hiçbir şekilde eşit derecede kötü ve tehlikeli değillerdir ki... İlki, diğerine oranla kıyas kabul etmeyecek kadar az korku vericidir. Kötülükleri, büyük ölçüde sadece olasılıklar düzeyinde vardır ve eğer gerçekleşecek olurlarsa da bu ancak milyonda birdir.

(43) Fransızca: Sözü eşyalara verelim. (Ç.N.)

Fakat anarşide, olasılıklar ve gerçekler birbirinden kesinlikle ayrılamaz; darbeleri her gün her insanın başına inmektedir. Bundan dolayıdır ki her oluşum, zorbalığa, anarşiden daha yakın durmalıdır ve dahası içinde zorbalığa dair küçük bir olasılık da barındırmalıdır.

SCHOPENHAUER'İN KİTAPLARI

CİNSEL AŞKIN METAFİZİĞİ
YAŞAMIN BİLGECE DENEYİMLERİ

SCHOPENHAUER

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE

YAYINLARI

Kant'ın en değer verdiği öğrencisi ve Nietzsche düşünüşünün şekillenmesinde önemli bir faktör olan Arthur Schopenhauer, çalışmalarını, "Tüm bilgiler, bizim dünyada edindiğimiz tecrübelerden kaynaklanır fakat bizim tecrübelerimiz, esas olarak sübjektiftir ve kendi zihnimiz tarafından şekillendirilmiştir, taraflı ve önyargılıdır. Bu sebeple gerçek, bizim istemimizin uzantısından başka bir şey değildir", görüşünü temel alarak sürdürmüştür.

Bu denemede Schopehauer, insan tabiatına bakışını sunuyor bize... Hem de hayli kötümser bir bakış açısı bu. Çünkü Schopenhauer, arzunun insanı acıya götürdüğünü ve geçici de olsa bir rahatlamaya giden tek yolun arzularımızdan vazgeçmekle olacağını savunan bir Budistin gözleriyle bakıyor yaşama. Yine burada filozof, devlet gibi insan eliyle oluşturulan kurumları, insanlığın, özgür istem ve yüksek bir karakter ile ahlak anlayışı gibi ideallerini mercek altına alıyor. Ve onların altında yatan bir gerçeği, kaderci bir itkinin, kültürü, zorbalık ile anarşinin sınırlarında çok az yerde mola vererek oradan oraya dolaştırdığını ortaya çıkarıyor.

Felsefe öğrencileri ve on dokuzuncu yüzyıl entellektüalizmiyle ilgilenenlere hayli ilginç gelecek bir okuma şöleni.

ISBN 978-975-385-404-7

THG
0628302
BNL